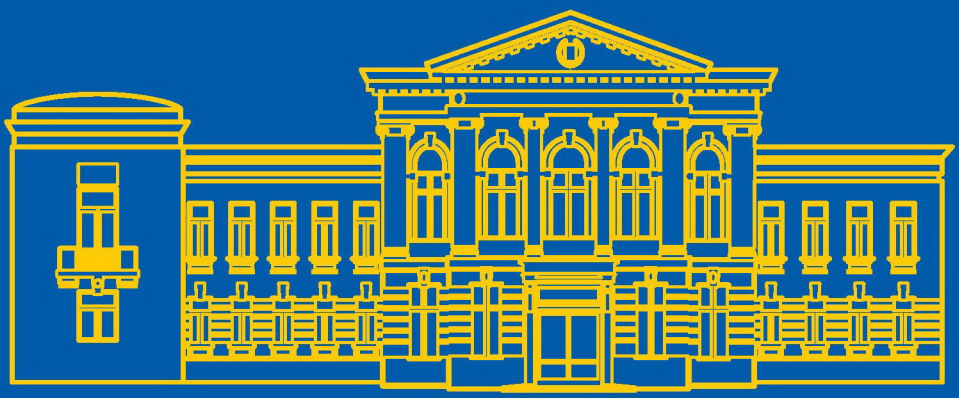
БОКАРІУС МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ – ВИДАТНИЙ СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ

БОКАРІУС

МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ –

ВИДАТНИЙ СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ

ХАРКІВСЬКА НАУКОВА КРИМІНАЛІСТИЧНА ШКОЛА
СЕРІЯ ЗАСНОВАНА
У 2024 Р.

БОКАРІУС Микола Миколайович,

кандидат медичних наук, професор, перший завідувач кафедри судової медицини та криміналістики Харківського юридичного інституту (1939–1941 рр.), завідувач кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, директор Харківського інституту науково-судової експертизи, засновник і перший голова Харківського наукового товариства судових медиків і криміналістів

(28 червня 1899 р. – 2 листопада 1966 р.)

СЕРІЯ «ХАРКІВСЬКА НАУКОВА КРИМІНАЛІСТИЧНА ШКОЛА»

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА КРИМІНАЛІСТИКИ

БОКАРІУС
МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ –
ВИДАТНИЙ СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ

До 125-річчя від дня народження

Життєопис і біобібліографічний покажчик

Харків
«Право»
2024

УДК 016:929:343.98
Б78

Серія заснована у 2024 році

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман *(голов. ред.)*, В. М. Шевчук *(заст. голов. ред.)*, В. В. М'ясоєдов
О. В. Дунаєв, В. О. Ольховський, Ю. М. Кравченко, С. А. Тюлєнєв,
Н. П. Пасмор, Ж. М. Перцева, І. В. Киричок, В. В. Бондаренко, М. А. Лютенко

Укладачі:

В. М. Шевчук – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, заслужений юрист України;

О. В. Дунаєв – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету;

О. Л. Мусієнко – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. В. Брагінська – завідувачка сектору інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Бокаріус Микола Миколайович – видатний судовий медик і криміналіст : До 125-річчя від дня народження : життєопис і біобібліогр. покажч. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики [редкол. : А. П. Гетьман (голов. ред.) та ін.; уклад.: В. М. Шевчук, О. В. Дунаєв, О. Л. Мусієнко, В. В. Брагінська. — Харків : Право, 2024. — 160 с. – (Серія: «Харків. наук. криміналіст. шк.»).

ISBN 978-617-8518-39-4

Бібліографічний покажчик підготовлено до 125-річчя від дня народження Миколи Миколайовича Бокаріуса (1899–1966 рр.) – видатного судового медика і криміналіста, кандидата медичних наук, професора, першого завідувача кафедри судової медицини та криміналістики Харківського юридичного інституту, завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, директора Харківського інституту науково-судової експертизи, засновника і першого голови Харківського наукового товариства судових медиків і криміналістів.

Видання містить матеріали про життєвий шлях, наукову, викладацьку, судово-експертну діяльність М. М. Бокаріуса. Пропоновані матеріали дають можливість найбільш повно осягнути наукову й педагогічну спадщину судового медика і вченого-криміналіста знаного не лише на території України, а й за її межами. Усі виявлені публікації систематизовано у хронологічному порядку.

Рекомендовано науковцям, студентам, аспірантам, викладачам, практичним працівникам і всім, хто цікавиться доробком відомого судового медика і вченого-криміналіста.

УДК 016:929:343.98

ISBN 978-617-8518-02-8 (серія)
ISBN 978-617-8518-39-4

©Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024
©ТОВ «Видавничий дім «Право», 2024

ВСТУПНЕ СЛОВО

2024 рік є визначальним в історії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. У цьому році виповнюється 220 років із дня заснування самого університету – у минулому це був юридичний факультет Харківського імператорського університету. Історія та розвиток нашого університету тісно пов'язані з діяльністю видатних науковців і практиків, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток вітчизняної науки.

В історії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого й харківської юридичної школи є багато видатних постатей та славних імен, які стояли біля витоків формування і становлення правничої науки в Україні, зробили значний внесок у юридичну практику. Серед них особлива роль належить професору Миколі Миколайовичу Бокаріусу (28 червня 1899 року – 2 листопада 1966 року) як першому завідувачу кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту, одному із фундаторів харківської криміналістичної наукової школи.

Ім'я професора М. М. Бокаріуса вписано золотими літерами в історію судової медицини, криміналістики й судової експертизи як відомого судового медика та вченого-криміналіста, професора, завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного

інституту (нині – кафедра судової медицини, медичного правознавства ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету), першого завідувача кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту (нині – кафедра криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого), директора Харківського інституту науково-судової експертизи (нині – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»), засновника і першого голови Харківського наукового товариства судових медиків і криміналістів.

Професор М. М. Бокаріус, будучи послідовником свого батька щодо розвитку криміналістичного напряму в судовій медицині, із самого початку своєї професійної діяльності успішно поєднував науку, практику й викладацьку діяльність. У травні 1924 року Миколу Миколайовича Бокаріуса було призначено завідувачем новоствореної секції ідентифікації особи харківського Кабінету науково-судової експертизи. Із жовтня 1925 року, він за сумісництвом викладає як асистент в Інституті народного господарства (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), у 1928–1931 роках – доцент, у 1931–1939 роках – професор, а з моменту створення кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту в 1939 році (1939–1941 роках) – завідувач кафедри криміналістики та судової медицини нашого університету. М. М. Бокаріус входив до складу Вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій із юридичних наук (40–50-ті роки XX століття) у Харківському юридичному інституті, неодноразово був офіційним опонентом та рецензентом на захистах дисертацій.

Микола Миколайович Бокаріус створив харківську наукову криміналістичну школу, яка була відома не лише на теренах України, але й далеко за її межами. Створення наукової криміналістичної школи підтверджується наявністю в М. М. Бокаріуса величезної когорти учнів і послідовників, серед яких 26 кандидатів наук та 4 докторів наук. Серед учнів професора М. М. Бокаріуса – зокрема й відомі вчені: професори В. П. Колмаков і О. Н. Колесніченко. Продовженням

наукової школи М. М. Бокаріуса стали численні дисертаційні дослідження вчених кафедри криміналістики, які зробили вагомий внесок у формування харківської наукової криміналістичної школи.

У судовій медицині серед учнів М. М. Бокаріуса відомі вчені: професори Б. М. Зорін, М. П. Марченко, В. І. Кононенко, М. М. Стрілець, В. О. Татаренко, В. П. Ципковський, а також кандидати медичних наук К. М. Бокаріус, М. М. Губін, Г. Л. Голобродський, Л. М. Наместнікова, В. М. Моїсєєв, Л. Л. Сотнікова, Е. Л. Туніна та інші науковці, які стали гідними послідовниками та продовжувачами наукових ідей і справи свого Вчителя.

Професор М. М. Бокаріус був одним із найвідоміших судових медиків того часу, якого запрошували як експерта в найскладніших випадках судово-медичної практики. Під час Другої світової війни він як найвідоміший та визнаний судовий експерт брав участь у розслідуванні злодіянь німецько-фашистських загарбників. Під його керівництвом проведено величезну кількість комплексних судово-медичних і криміналістичних досліджень, матеріали яких були використанні для підготовки судового процесу на Нюрнберзькому трибуналі й під час судового розгляду.

28 червня 2024 року виповнилося 125 років від дня народження професора Бокаріуса Миколи Миколайовича. В історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого він увійшов як перший її завідувач, який організував кафедру й викладав судову медицину та суміжні з нею дисципліни студентам Харківського юридичного інституту.

Визначальним цей рік є й для кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, якій цього року виповнюється 85 років із дня її заснування. І початок історії кафедри пов'язаний саме з іменем професора М. М. Бокаріуса (молодшого), що став першим її завідувачем у 1939 році й очолював новоутворену кафедру до вересня 1941 року. Тому завдяки та за участі Миколи Миколайовича Бокаріуса з 1939 року розпочинається самостійна історія кафедри криміналістики, коли в Харківському юридичному інституті було організовано кафедру криміналістики

як самостійний структурний підрозділ інституту й завідувачем цієї кафедри було його призначено.

З часу утворення кафедри криміналістики пройшло 85 років. Упродовж цього часу на кафедрі працювали такі відомі вчені-криміналісти: професори М. М. Бокаріус, В. П. Колмаков, О. Н. Колесниченко, М. В. Салтевський, Г. А. Матусовський, В. О. Коновалова та інші видатні науковці й практики. Кафедра криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого має давню славетну історію та вікові традиції, але особлива роль в історії кафедри належить професору М. М. Бокаріусу.

Наукова й педагогічна спадщина професора М. М. Бокаріуса як талановитого послідовника та продовжувача ідей і справ свого батька є вагомим внеском у розвиток вітчизняної вищої медичної та правничої школи. Фундаментальні наукові розробки професора М. М. Бокаріуса і в сучасних реаліях допомагають органам правопорядку, досудового розслідування, експертним підрозділам та суддям у вирішенні завдань із забезпечення правосуддя в нашій державі.

Ректор Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Анатолій ГЕТЬМАН

ПРОФЕСОР МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БОКАРІУС – ВІДОМИЙ СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ, УЧИТЕЛЬ, ПЕДАГОГ, УЧЕНИЙ, ОСОБИСТІСТЬ

28 червня 2024 року виповнилося 125 років від дня народження видатного вченого, відомого українського судового медика та криміналіста, одного з фундаторів вітчизняної судової медицини й криміналістики, засновника наукової школи судових медиків та криміналістів в Україні професора Миколи Миколайовича Бокаріуса (Бокаріус молодший) (28 червня 1899 року – 2 листопада 1966 року).

Розпочинаючи розповідь та роздуми про Миколу Миколайовича Бокаріуса пригадуються слова відомого німецького поета, державного діяча й мислителя Йоганна Вольфганга фон Гете, що «спогади про чудових людей породжують у нас дух роздумів. Вони виникають перед нами, як заповіти усіх поколінь…». М. М. Бокаріус усе своє життя присвятив науці, судовій медицині та криміналістиці. Він виховав величезну когорту учнів, гідних послідовників і продовжувачів справи свого учителя.

Микола Миколайович Бокаріус – людина з непростою долею, яка пройшла цікавий життєвий та творчий шлях. Він пережив важкі часи й досить складні випробування, проте залишався протягом усього життя щирою, увічливою, інтелігентною, душевною

та турботливою людиною. Запам'ятався своїм друзям, колегам і учням як талановитий педагог, вимогливий учитель та викладач, який постійно працював над підвищенням свого наукового рівня і завжди був готовий ділитися своїми фундаментальними знаннями та професійним досвідом. М. М. Бокаріус, гідно продовжуючи справу свого батька, підняв судово-медичну й криміналістичну науку України на європейський рівень.

Професійний шлях професора М. М. Бокаріуса як талановитого педагога, науковця, учителя ще на початку трудової діяльності був нерозривно пов'язаний із Харківським медичним інститутом, де він пройшов шлях від діловода трупного покою до завідувача кафедри судової медицини та проректора з навчальної роботи. У стінах Харківського медичного інституту Микола Миколайович набув неоціненого практичного досвіду, фундаментальних знань і організаторських здібностей мудрого керівника й наставника величезної когорти успішних і високопрофесійних учнів-послідовників, судових медиків та криміналістів, які гідно продовжували його справу.

Микола Бокаріус у 15 років уже працював на посаді діловода трупного покою кафедри судової медицини, що на той час очолював його батько Микола Сергійович Бокаріус. Батько став залучати сина до практичної роботи вже з лав гімназії та почав виховувати в нього почуття відповідальності й відданості справі. Микола допомагав своєму батькові в організації медичних курсів у роки Першої світової війни.

В 1917 року Микола Бокаріус, будучи студентом медичного факультету, починає свою педагогічну роботу як помічник при проведенні практичних занять на кафедрі судової медицини Харківського університету. Під керівництвом свого батька Миколи Сергійовича він допомагає йому у проведенні судово-медичних розтинів і дослідженні речових доказів під час занять зі студентами. Микола Бокаріус уже зі студентської лави почав переймати від батька основи педагогічної майстерності, яку він буде вдосконалювати впродовж свого життя. Педагогічна діяльність його визначалась невпинним прагненням до самовдосконалення в мистецтві

викладання судової медицини й криміналістики студентам медичного та юридичного інститутів.

М. М. Бокаріус після закінчення Харківського медичного інституту в 1924 році продовжував свою викладацьку діяльність на посаді позаштатного асистента кафедри судової медицини (з 1927 року), а з 1930 року – на посаді штатного асистента кафедри. З 1927 року він розпочинає самостійну наукову, педагогічну й видавницьку діяльність. Цього ж року була опублікована перша його наукова праця «Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания» в журналі «Архив криминологии и судебной медицины» (1927 рік).

Після смерті свого батька Миколи Сергійовича Бокаріуса у грудні 1931 року Микола Миколайович отримав вчене звання професора й був обраний на посаду завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, став продовжувати справу батька. На посаді завідувача кафедри Микола Миколайович пропрацював 30 років (до 1961 року) і зробив значний внесок у розвиток вітчизняної судово-медичної науки та практики.

Професор М. М. Бокаріус як викладач судової медицини був також запрошений до Харківського юридичного інституту й Українського інституту удосконалення лікарів, де за сумісництвом викладав курс судової медицини студентам-юристам і лікарям післядипломної освіти.

Упродовж свого життя М. М. Бокаріус успішно поєднував усі напрями роботи з викладанням у Харківському юридичному інституті, де був асистентом (1925–1928 роки), доцентом (1928–1931 роки), професором (1931–1940, 1944–1948 роки) і завідувачем кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту (1939–1941 роки), входив до складу вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних наук (1940–1960 роки). В історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого він увійшов як перший її завідувач, який викладав судову медицину й суміжні з нею дисципліни криміналістичного спрямування як студентам Харківського юридичного інституту, так і слухачам на юридичних курсах для курсантів міліції, працівників слідства та військової прокуратури.

Величезну увагу професор М. М. Бокаріус приділяв удосконаленню педагогічного процесу. Микола Миколайович володів високим рівнем лекторської майстерності, поєднував нові наукові дані з наочно ілюстрованим практичним матеріалом. Завдяки активній роботі М. М. Бокаріуса було змінено підходи до організації і змістовного наповнення навчальних занять із судової медицини та криміналістики як на кафедрі судової медицини Харківського медичного інституту, так і на кафедрі криміналістики Харківського юридичного інституту. Він переглянув і вдосконалив робочі плани й навчальні програми, змінив структуру занять. З пасивного слухача студент ставав активним та самостійним учасником педагогічного процесу, що забезпечувалось максимальною наочністю викладання матеріалу, наближенням лекцій та занять до потреб практики. Він забезпечував студентів навчальною і методичною літературою.

Серед пріоритетних напрямів своєї науково-педагогічної діяльності професор М. М. Бокаріус виокремлював методичне забезпечення навчального процесу. При цьому він особливу роль відводив підготовці та друкуванню навчально-методичної літератури, яка була дуже важливою для навчального процесу. Микола Миколайович став видавати практичні рекомендації, методичні посібники для студентів і слухачів курсів, як це свого часу робив його батько. У 1931 році Микола Миколайович видав «Практические указания к технике научного расследования преступлений», а в 1935 році брав участь у виданні посібника з військово-польової хірургії, де написав окремий розділ: «Членовредительство в военной обстановке». Значну увагу Микола Миколайович приділяв лекціям із судової медицини, у 1937 році опублікував «Лекції з судової медицини» у 2 частинах («Процесуальна частина» та «Асфіксія»).

Професор М. М. Бокаріус із відповідальністю ставився до підготовки студентів вищих навчальних закладів із судової медицини й мав великий досвід такої роботи. На нараді завідувачів морфологічних кафедр медичних інститутів УРСР, що відбулась у Харкові в 1937 році, він поділився досвідом викладання судової медицини зі своїми колегами з інших інститутів і виступив із доповіддю

«План (программа), организация и методика проведения практических занятий по судебной медицине в медицинских институтах».

Особливу увагу М. М. Бокаріус приділяв практичній складовій підготовки студентів-медиків, які мали можливість вивчати особливості трупних змін під час судово-медичних розтинів трупів, а також проводити дослідження крові, волосся, сперми під час демонстраційних занять. Серед пріоритетних тем семінарських занять він виокремлював механічну асфіксію, отруєння, вогнепальні ушкодження, ушкодження від дії тупих та гострих знарядь, дії фізичних факторів, експертизу працездатності та особливості проведення військово-лікарської експертизи.

Професор М. М. Бокаріус також приділяв значну увагу наочній демонстрації судово-медичних препаратів під час проведення практичних занять, використовуючи при цьому спеціальну апаратуру, мікроскопи, хімічні реактиви тощо. В Інституті судової медицини студенти та слухачі курсів мали можливість брати безпосередню участь у судово-медичних розтинах трупів, а в анатомічному театрі відбувались розтини трупів.

Величезне значення для практичної роботи студентів відігравав навчальний музей Інституту судової медицини, який було створено ще свого часу М. С. Бокаріусом. Студенти мали можливість самостійно працювати з анатомічними препаратами й різним обладнанням, проводити мікроскопічні та хімічні дослідження. Для кожного студента було створено окреме робоче місце, де поряд з устаткуванням були практичні рекомендації для кожного виду робіт.

У 1937 році професором М. М. Бокаріусом було видано спеціальні методичні рекомендації Наркомздраву УРСР «Стандарт устаткування кафедри судової медицини медичних інститутів», у яких він виклав своє бачення цього питання та сформулював побажання-рекомендації щодо стандартизації матеріально-технічної бази кафедр судової медицини в Україні.

Професор М. М. Бокаріус був одним із найвідоміших судових медиків СРСР, якого запрошували як експерта в найскладніших випадках судово-медичної практики. Під час Другої світової війни він,

як найвідоміший та визнаний судовий експерт брав участь у розслідуванні злодіянь німецько-фашистських загарбників. Під його керівництвом проведено величезну кількість комплексних судово-медичних і криміналістичних досліджень, матеріали яких були використанні для підготовки судового процесу на Нюрнберзькому трибуналі й під час судового розгляду.

Упродовж 1952–1964 років професор М. М. Бокаріус був призначений на посаду проректора з навчальної роботи Харківського медичного інституту, де він успішно пропрацював майже 12 років. Учений зробив великий внесок у вдосконалення навчальної та методичної роботи, значну увагу приділяв підготовці науково-педагогічних кадрів. Під його керівництвом було виконано й захищено 30 дисертаційних робіт (серед них – 4 докторські), при кафедрі пройшли навчання 18 аспірантів, а деякі його учні стали завідувачами кафедр і викладачами судової медицини вищих навчальних закладів України.

Микола Миколайович Бокаріус був дуже ерудованою особою та у своїй педагогічній діяльності використовував свої енциклопедичні знання, що дуже вражало студентів і колег. Отримавши гарну освіту й педагогічний талант від свого батька Миколи Сергійовича Бокаріуса професор М. М. Бокаріус намагався передати свій досвід наступному поколінню викладачів кафедри судової медицини ХМІ, серед яких були професори М. П. Марченко, В. О. Татаренко, В. І. Кононенко, доценти Л. М. Наместнікова, М. М. Губін та інші.

Життєвим гаслом у науково-педагогічній діяльності професорів Бокаріусів було «Мій дім – моя кафедра». Це дійсно так, кафедра судової медицини для М. М. Бокаріуса була рідною, як дім і родина, яку він любив та плекав.

Професор М. М. Бокаріус майже 45 років свого життя віддав служінню науці, вищій медичній і юридичній освіті, вважаючи викладацьку, науково-педагогічну й управлінську роботу своїм основним покликанням. Величезний талант учителя-наставника, висока майстерність викладача-педагога та фундаментальність науковця-дослідника гармонічно поєднувалися в ньому з яскравою і неповторною

індивідуальністю, творчістю та мудрістю, що на довгі роки залишили теплі спогади в пам'яті величезної когорти його учнів-послідовників, яких він дуже поважав, а вони відповідали йому взаємністю.

Життєвий і науковий шлях професора Миколи Миколайовича Бокаріуса, його викладацька, науково-педагогічна й управлінська діяльність і сьогодні є надійним фундаментом, міцним науковим підґрунтям для сучасної вітчизняної судово-медичної експертизи та криміналістики. М. М. Бокаріус поєднав і суттєво розвинув дві вищі наукові школи Харкова – медичну та юридичну, надавши суттєвий поштовх їх становленню та розвитку, що стало гідним продовженням ідей і справ його батька – Заслуженого професора М. С. Бокаріуса.

Професор М. М. Бокаріус зробив свій вагомий науковий внесок в організацію та становлення судово-медичної і криміналістичної служби в Україні, формування та розвиток судової медицини, криміналістики й судової експертології і є знаковою постаттю в історії медичної та правничої науки. Його наукова спадщина є вагомою і цінною для науки та практики. Фундаментальні наукові розробки М. М. Бокаріуса й сьогодні допомагають органам правопорядку, досудового розслідування, експертним підрозділам і суддям у вирішенні завдань із забезпечення правосуддя в Україні.

Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
заслужений юрист України

В. М. ШЕВЧУК

СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ М. М. БОКАРІУС – НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, ЛЮДИНА

Істинне питання полягає не в тому, як з'явився людський рід; важливо знати, що таке людина і особливо якою вона повинна бути.

Ж. Гюйо

Добре, коли молода людина на порозі своєї самостійності зустрічає особистість, яка стає для неї прикладом у професійній діяльності, у побуті на все подальше життя. В історії Харківського національного медичного університету всіх періодів його існування завжди було багато яскравих постатей, що могли стати таким прикладом для студентів. У 30–60-ті роки XX століття нею, безумовно, був Микола Миколайович Бокаріус, що являв собою дуже помітну фігуру в колективі тодішнього Харківського медичного інституту.

М. М. Бокаріус (1899–1966) – завідувач кафедри судової медицини, довголітній директор Інституту судових експертиз імені його батька – заслуженого професора України М. С. Бокаріуса, одночасно викладач Юридичного інституту та член його вченої ради, був добре відомий медичній і юридичній спільнотам колишнього Радянського Союзу. Його яскраве життя та діяльність були присвячені розвитку

вітчизняної судової медицини й криміналістики, впровадженню результатів наукових досліджень у практику, вихованню наукової зміни. Відомості про це знаходимо в низці статей, що розповідають про його професійні та наукові досягнення, викладацьку й виховну діяльність. Але риси характеру Бокаріуса, людини, яка стала прикладом для багатьох студентів, слухачів, аспірантів, залишаються поза увагою більшості авторів. Мета нашої публікації – зосередитися саме на цьому, використавши спогади людей, що в різний час спілкувалися з Миколою Миколайовичем.

Він народився в сім'ї відомого судового медика та криміналіста Миколи Сергійовича Бокаріуса, видатного педагога, що сповідував гасло М. І. Пирогова: «Справжній предмет навчання складається з підготовки людини бути людиною»[1]. М. М. Бокаріус багато чого взяв від батька, який з дитинства навчав сина, що треба працювати, треба любити людей, треба готувати себе для роботи в науці, бо тільки так можна стати щасливим. І Микола Миколайович гімназистом почав працювати поруч з батьком, а працюючи, навчався бути дисциплінованим, зібраним, пунктуальним, сумлінним робітником

До 1931 року він мав уже широку загальноосвітню підготовку, багатий практичний досвід, що дозволили йому виграти конкурс на завідування кафедрою судової медицини, у якому, крім Миколи Миколайовича, брали участь ще 6 претендентів із різних міст. У тому самому році йому було присвоєно звання професора. На той час йому було лише 33 роки.

З розповідей учнів М. М. Бокаріуса, його колег перед нами постає образ дійсного інтелігента, прекрасно вихованого, високо освіченого із широким кругозором і чудовою мовою. Ректор Харківського медичного інституту А. Я. Циганенко, який починав свою професійну діяльність поруч із Миколою Миколайовичем, що був на той час заступником директора інституту, доповнює: «…він випромінював інтелігентність та шляхетність, на яку хотілося рівнятися

[1] Пирогов Н. И. Вопросы жизни. Дневник старого врача. Т. 1. Сочинения. Т. 1–2. Киев, 1910. С. 45.

та вчитися»[1]. Випускниця Харківського медичного інституту кінця 50-х років Р. Є. Бакшинська, надалі – доцент Донецького медичного інституту, згадує, як у перший раз побачила вчителя: «Він був дійсним джентльменом. Високий, стрункий, елегантний, виточений, з посмішкою на обличчі, доброзичливий, у чесучевому піджаку й білосніжному накрохмаленому халаті, він справляв враження людини з якогось іншого часу»[2].

Завідувач кафедри, Микола Миколайович завжди дбав про її обладнання. Робив він це разом зі студентами. Згадують, що таблиці він прибивав сам. Кафедра була добре обладнана, мала найновішу навчальну та наукову апаратуру. Сучасники розповідали: «… Вражали порядок і чистота, чіткість та продуманість дій при проведенні занять… Кожен студент мав своє пронумероване робоче місце за столом, де лежав підручник, лінійка, мокрі препарати й кості черепа. Якщо студент не встигав укластися в час, то міг прийти потім і закінчити виконання завдання»[3]. «Але більш за все вражала кафедральна бібліотека, – згадує доцент М. М. Тагаєв. – Книги були всюди: у спеціальних шафах, на пристосованих полицях. Микола Миколайович використовував цю літературу на заняттях та всіляко вітав інтерес до книги з боку своїх помічників і молодих співробітників кафедри»[4].

М. М. Бокаріус був чудовим педагогом. Цікаво про заняття в Інституті судової експертизи написали курсанти Центральної вищої школи міліції. Вони назвали професора людиною справи. «В аудиторії, де працюють курсанти, Микола Миколайович, заступник директора Інституту науково-судової експертизи, переходить у своєму короткому чистому білому халаті від стола до столу з непорушним спокоєм, з незмінною для всіх усмішкою.

---

[1] Циганенко А. Я. Учень та вчитель. Світлій пам'яті професора Миколи Миколайовича Бокаріуса. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків : ХНМУ, 2015. С. 236.

[2] Наместникова Л. М. Светлой памяти учителя. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків : ХНМУ, 2015. С. 232.

[3] Бакшинская Р. Е. О дорогом учителе. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків : ХНМУ, 2015. С. 233.

[4] Тагаев Н. Н. Воспоминания. // Фонд музею історії ХНМУ. ФОП4615.

Для нього абсолютно байдуже, що звернуте до нього: прохання, питання чи нерозуміння, як воно звернуте: грубо, ввічливо чи зухвало, що іноді буває з курсантами. Його цікавить лише одне – задовольнити кожного, щоб не залишилось незрозумілих речей… Завжди незворушний, спокійний, з однією турботою, щоб не відійти від плану і не зірвати трудовий день… Тут ще сирі голови рядових службовців перековуються на наукові кадри юридичного світу»[1].

Багато уваги М. М. Бокаріус приділяв роботі з аспірантами. Він був суворим і вимогливим, але одночасно дбайливим і чуйним учителем. Доцент Л. М. Наместнікова розповідає: «Якщо він помічав, що аспірант лінується, не виконує план, він наказував йому кожен день приходити із звітом щодо виконаної роботи. І це підтягувало. Він учив користуватися літературою зокрема, спеціальною, вивчати не тільки сучасні підручники та монографії, але й усі минулі видання. Бокаріус прагнув, щоб ми відвідували всесоюзні та республіканські з'їзди, конференції, щоб ми не тільки знали прізвища судових медиків, криміналістів, але й бачили та чули їх»[2].

Незважаючи на вишукану зовнішність професора, він був простою, непримхливою і доброю людиною. Розповідали, як одного разу аспіранти разом із професором виїхали на огляд місця події… Були там довго, повертались голодні та втомлені. У когось у кишені знайшлося насіння. Усі з радістю накинулися на нього. І разом із ними лускав насіння респектабельний професор, не загубив жодного лушпиння[3].

Доцент Б. С. Лакіза стверджував, що всім, чого він домігся в житті, зобов'язаний вчителю. Сталося так, що випускник Лакіза після закінчення інституту через поважну причину не поїхав працювати за направленням туди, куди передбачав направити його Бокаріус. Професор нічого не сказав, але відчувалося його незадоволення. Наступного дня випускника викликали до завідувача й передали

[1] Курсанты милиции. Люди дела. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків : ХНМУ, 2015. С. 159.

[2] Курсанты милиции. Люди дела. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків : ХНМУ, 2015. С. 159.

[3] Наместникова Л. Н. Светлой памяти учителя. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків : ХНМУ. С. 18.

пакет для керівництва інституту, куди він їхав. Пакет був не запечатаний, і випускник дізнався, що Микола Миколайович просив допомогти йому з працевлаштуванням. Випускник був приголомшений: адже не кожен керівник здатен на таке![1]

«Це був учитель з великої літери – розповідав доцент М. М. Губін. Його запрошували до найскладніших експертиз. У нього була крилата фраза: "Бумага должна вылежать, а мысль созреть", яка спонукала нас до розмірковування, роздумів, іноді до сперечання в пошуках істини.

Це була енциклопедично освічена людина. Він чудово орієнтувався в музиці й живописі, знав авторів музики та віршів до пісень, імена й прізвища письменників, спонукав нас до читання, занять мистецтвом.

Професор М. М. Бокаріус був неперевершеним лектором. Він широко використовував багатий практичний матеріал, його ерудиція завойовувала слухачів з перших слів лекції, послухати які часто приходили студенти з інших кафедр. Мій рейтинг серед однолітків підіймався, коли дізнавались, що я чув його лекції»[2].

Щодо лекцій треба додати, що професор сам відбирав необхідний ілюстративний матеріал, завжди перед лекцією переглядав його, додавав щось нове. Ніколи не починав лекцію, не переглянувши її.

У 60-ті роки М. М. Бокаріуса тричі призначали на посаду проректора ХМІ з навчальної роботи. Його авторитет у цій сфері був незаперечним. Він завоював загальне визнання і шану своїм аналітичним розумом, діловитістю, акуратністю, глибоким розумінням суті навчального процесу й умінням його організувати. Співробітники інституту згадували про ставлення М. М. Бокаріуса до діла, про його акуратність, старанність, навіть педантичність у доброму розумінні. Доцент Н. М. Плужник розповідала, як Микола Миколайович учив її працювати з паперами. Він підкреслював, що «підписувати документ не можна, доки не заглибишся в його зміст і не будеш упевненим у правильності викладених у ньому фактів»[3]. Відповідальність за справу, якою займаєшся, була однією з найбільш притаманних йому рис.

[1] Лакіза Б. С. Спогади. // Фонд музею історії ХНМУ. ФОП4615.
[2] Губін М. М. Спогади. // Фонд музею історії ХНМУ. ФОП4615.
[3] Плужник Н. М. Спогади. // Фонд музею історії ХНМУ. ФОП4615.

М. М. Бокаріус був дуже стриманою у прояві емоцій людиною, яка з повагою ставиться до думок інших людей, навіть якщо вона з ними не погоджується. Але своєю думкою він ніколи не поступався і вмів доказати правоту, причому його доводи були логічні, наукові й обов'язково підкріплені буквою закону.

М. М. Бокаріус умів приваблювати до себе людей, не докладаючи до цього ніяких зусиль. До нього зверталися з будь-яким питанням не тільки аспіранти та співробітники, але й багато інших людей за порадою, допомогою. Люди йшли до нього зі всіма своїми особистими неприємностями та проблемами. Коли хтось із співробітників або членів їх сімей захворював, Микола Миколайович за необхідності допомагав: добував ліки, забезпечував консультації тощо. Якось він помітив в аспірантки Л. Наместнікової руку, почервонілу від того, що вона її вколола уламком ребра, коли розтинала труп. Він негайно відправив її до хірурга й у такий спосіб врятував їй руку. «Відношення його до людей було рівним, незалежно від їх рангу. На кафедрі біля прохідної працювали дві літні жінки. Вони з гордістю казали: "Ось з нами, простими бабами, професор завжди ранком вітається, піднімаючи капелюха, нібито ми важливі особи"»[1].

Працюючи над публікацією, авторка користувалася лише спогадами представників колективу Харківського медичного інституту різних років. Немає сумнівів у тому, що на всіх посадах, де працював М. М. Бокаріус, чи-то медичний, юридичний інститут, або Інститут судових експертиз імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса, він залишався однаково працелюбною, організованою, чесною, доброзичливою людиною, спілкування з якою сприяло формуванню в молоді переконань і високих моральних якостей.

Доцентка Харківського національного медичного університету,
директорка музею історії Харківського національного медичного університету
Ж. М. ПЕРЦЕВА

[1] Наместникова Л. М. Светлой памяти учителя. *Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях.* Харків : ХНМУ, 2015. С. 232.

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА В РОЗВИТОК ХАРКІВСЬКОЇ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ Й ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО БЮРО СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Генеза Харківської судово-медичної служби тісно пов'язана з історичними подіями та процесами, які відбувались на території м. Харкова й Харківської губернії ще з далеких часів XVIII століття. Дослідження історичних документів і матеріалів Державного архіву Харківської області дають змогу стверджувати, що Харківська судово-медична служба як державна структура бере свій початок із 1797 року, а саме з моменту створення харківським губернатором О. Г. Тепловим Слобідсько-Української лікарської управи на підставі наказу імператора Росії Павла I від 19 січня 1797 року, керуючись доповіддю Медичної колегії царського уряду, «Про створення лікарських управ у всіх губернських містах Російської імперії»[1].

Після проведених реформ на території Російської імперії з 1863–1874 років, починаючи з 1865 року, усі лікарські управи, які здійснювали судово-медичну діяльність, були приєднані до губернських управлінь по всій території Російської імперії, отримали

[1] Харьковская судебно-медицинская служба в цифрах и фактах : Справочник к 210-летию основания Харьковской судебно-медицинской службы (1797–2007 гг.) / В. А. Ольховский, А. М. Гуров, И. Н. Козаченко, Ю. Н. Кравченко и др. Харьков : ХОБСМЭ, 2007. С. 3–6.

назву «лікарські відділення губернських управлінь» і проіснували до 1917 року. Стан медичного обслуговування населення був дуже важкий. Так, у 1878 році територію обслуговували тільки чотири лікувальні заклади, які фінансували переважно за рахунок коштів, зібраних самим населенням. Лікарі розміщувались у необладнаних для таких послуг приміщеннях. На території Харківської губернії різко зростало населення, а новостворені в 1892–1899 роках чотири амбулаторії та ще в 1904 році Миколаївська лікарня не могли забезпечити населення необхідною медичною допомогою[1].

У другій половині XIX століття в медичних навчальних закладах створюють перші школи судової медицини. Достатньо відомими в той час були школи харківської і київської судової медицини. У 60–70 роках активно розвивалась діяльність медичних товариств, у складі яких діяли судово-медичні відділення та на зібраннях яких обговорювали питання науки й практики судової медицини. До 1917 року судово-медичну роботу виконували міські лікарі, окремої судово-медичної служби не існувало.

Упродовж грудня 1917 року по січень 1918 року радянська влада була встановлена на території всієї Харківської губернії. У період із 1917–1920 роки всі заклади охорони здоров'я належали до Ради лікарських колегій, при якій діяла секція судово-медичної експертизи. Усі заклади зберігали свою трирівневу структуру, верхівкою якої був Народний комісаріат охорони здоров'я. У 1920 році при Народному комісаріаті охорони здоров'я України в м. Харкові був створений судово-медичний відділ. У 1925 році пройшов перший з'їзд судових медиків, на якому піднімали питання кадрового забезпечення.

Розглядаючи історичні етапи розвитку Харківської судово-медичної служби, виокремимо в цій історичній площині діяльність Миколи Сергійовича Бокаріуса. На межі руйнування Російської імперії та історичному етапі створення СРСР батько Миколи Миколайовича

[1] Моисеев В. М. 100-летие истории развития Харьковской судебно-медицинской экспертизы (1897–1997) / Харьков. обл. бюро судеб.-мед. экспертизы. Харьков, 1997. Т. 1. 148 с. Матеріали рукопису з архіву Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи. С. 12.

активно впливає на процеси створення судово-медичної системи. У період науково-практичної діяльності професора М. С. Бокаріуса відбувається становлення судово-медичної та криміналістичної експертизи на території Харківської губернії царської Росії і пізніше радянської України. Відомий та талановитий фахівець із високими організаторськими здібностями М. С. Бокаріус старший очолює в 1913 році Інститут судової медицини та стає завідувачем трупним покоєм. У 1920 році батько Миколи Миколайовича стає керівником щойно створеного судово-медичного відділу у складі Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР. Саме в цей період активно створюються посади губернських судово-медичних інспекторів, районних судових лікарів, створюють у 1921 році судово-хімічні лабораторії[1].

З 1922 року після прийняття Кримінального та Кримінально-процесуального кодексу в радянській Україні, у розроблені яких також брав активну участь професор М. С. Бокаріус, після мотивованого клопотання видатних судових медиків і криміналістів Миколи Сергійовича та Сергія Семеновича Савченка уряд України своєю постановою від 10 липня 1923 року створює в системі Народного комісаріату юстиції обласні кабінети науково-судових експертиз у м. Харкові, Києві й Одесі з відповідним затвердженим положенням про їх роботу з метою здійснення різних науково-технічних досліджень із судових справ. З 15 жовтня 1923 року була сформована Головна судово-медична інспектура, яку очолив М. С. Бокаріус, ставши першим головним державним судово-медичним експертом УРСР. Одночасно М. С. Бокаріус відкриває харківський Кабінет науково-судової експертизи й обіймає посаду завідувача. У 1923 році він став завідувачем науково-технічного відділу харківського карного розшуку та з 1924 року – консультантом Головного управління міліції і розшуку Народного комісаріату внутрішніх справ України.

У квітні 1925 року урядом УРСР М. С. Бокаріусу першому серед професорів України присвоєно почесне звання «Заслужений

[1] Козаченко І. М. Батько й син Бокаріуси – видатні фундатори вітчизняної судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Вип. 16. Харків : Право, 2016. С. 429.

професор УРСР». Батько Миколи Миколайовича в 1925 році організовує перший Український судово-медичний з'їзд, у якому активну участь взяли 16 судово-медичних експертів із різних регіонів України. З 1928 року М. С. Бокаріус – головний державний судово-медичний експерт УРСР. Наукові роботи заслуженого професора М. С. Бокаріуса стали досягненнями вітчизняної і світової судової медицини, класичними посібниками й настільними порадниками для судових медиків і юристів першої половини XX століття та були переведені різними мовами й опубліковані в Європі та Америці[1]. Самовіддана праця Миколи Сергійовича і його численні наукові досягнення стали прикладом для наслідування, вплинули на вектор життєвого шляху всієї родини Бокаріусів, усіх його учнів, послідовників та багатьох іноземних колег.

Саме в цей період становлення Судово-медичної служби в радянській Україні в сім'ї відомого вченого, талановитого педагога й активного суспільного діяча Миколи Сергійовича Бокаріуса в науковій атмосфері зростає його молодший син – Микола Миколайович. Як і його батько, у якого схильність до педагогічної роботи й бажання працювати виявилися вже за часів навчання в гімназії[2], Микола Миколайович з 15 років, а саме з 1 січня 1915 року, навчаючись у гімназії, паралельно починає працювати під керівництвом батька діловодом у міському трупному покої при кафедрі судової медицини Харківського університету аж до 1 січня 1917 року, а далі – на посаді препаратора кафедри судової медицини.

У квітні 1917 року Микола Миколайович Бокаріус закінчує з відзнакою 3-тю Харківську гімназію, служить і працює з 1 вересня препаратором на кафедрі судової медицини й починає навчатися на медичному факультеті Харківського імператорського університету (зараз – Харківський національний університет імені

[1] Цимбал М. Л, Дереча Л. М. Роль М. С. Бокаріуса у становленні вітчизняної криміналістики і судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Вип. 4. Харків : Право, 2004. С. 75–80.

[2] До 150-річчя з дня народження Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса : монографія / О. М. Клюєв, О. П. Угровецький, Н. Є. Філіпенко та ін. ; М-во юстиції України, ХНДІСЕ. Харків : Промінь, 2019. С. 22–23.

В. Н. Каразіна). Після реорганізації університету в 1921 році навчався в Харківському медичному інституті (зараз – Харківський національний медичний університет). У студентські роки він активно допомагає батькові в організації курсів у роки Першої світової війни. З 1 вересня 1917 року був помічником на практичних заняттях на кафедрі судової медицини в Харківськосу жіночому медичному інституті до березня 1920 року, коли відбулося возз'єднання Харківського жіночого медичного інституту з медичним факультетом Харківського інституту[1]. Після закінчення інституту працює асистентом на кафедрі судової експертизи Харківського медичного інституту.

З 1924 року керівництво всією системою судово-медичної науки покладалося на Головного судово-медичного експерта Народного комісаріату охорони здоров'я РРФСР. Харківський Кабінет науково-судової експертизи успішно працює більше року на чолі з М. С. Бокаріусом. Микола Миколайович у цей час закінчує Харківський медичний інститут у 1924 році та його призначають 1 травня завідувачем секції ідентифікації особистості, а пізніше, з 16 січня 1925 року – секції судово-медичних мікроскопічних і мікрохімічних досліджень (пізніше – біологічних досліджень) у Харківському інституті науково-судової експертизи. Водночас М. М. Бокаріус очолює кафедри медицини в 1-му та 2-му ХМІ, Українському інституті удосконалення лікарів, викладає в зазначених навчальних закладах[2].

З листопада 1924 року молодому вченому було доручено організувати науково-показовий музей і фотолабораторію при відділі міліції та розшуку республіки Народного комісаріату внутрішніх справ. За два місяці покладені завдання було успішно виконано Миколою Миколайовичем.

[1] Циганенко А. Я. Учень та вчитель: світлій пам'яті професора Миколи Миколайовича Бокаріуса. *Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчю з дня народж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчю з дня народж. проф. М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). Харків : Оберіг, 2009. С. 37.

[2] Бокаріус Л. В., Бокаріус С. В., Філіпенко Н. Є. Медицина – професія їхньої долі. *Архів кримінології та судових наук* : наук. журн. Вип. № 2. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2020. С 33–45.

Починаючи з жовтня 1925 року, М. М. Бокаріус працює завідувачем секції біологічних досліджень Харківського інституту НСЕ та обіймає посаду помічника директора (нині – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»).

Окрім наукової, практичної і громадської діяльності, молодий учений активно займається викладацькою діяльністю та за сумісництвом викладає в Харківському юридичному інституті (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), де проходить науковий шлях від асистента до професора, а з 1939 року до 1 вересня 1941 року є першим завідувачем кафедри криміналістики й судової медицини цього навчального закладу.

Після закінчення інституту та до 1928 року М. М. Бокаріус як молодий учений і практик удосконалює свої теоретичні знання і практичні навички із судової медицини й суміжних дисциплін. У 1928 році у кваліфікаційній комісії ХМІ лікар М. М. Бокаріус захищає свою наукову стажроботу «К микродиагностике у входного кожного пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа». Рішенням комісії вона була визнана першою зразковою роботою серед усіх захищених раніше робіт такого рівня[1].

У 1931 році Микола Миколайович отримує звання професора, а з 29 грудня 1931 року призначений на посаду виконувача обов'язки завідувача кафедри судової медицини ХМІ. Згодом, 10 березня 1933 року М. М. Бокаріуса було затверджено на посаду завідувача кафедри. Микола Миколайович був високоорганізованою людиною, саме тому міг поєднувати судово-експертну, криміналістичну й судово-медичну діяльності. Після смерті батька він замінив його фактично на всіх посадах, працюючи директором Харківського інституту НСЕ, поєднував посади завідувача кафедрою судової медицини 1-го та 2-го Харківських медичних інститутів; завідувача кафедри судової медицини Українського інституту удосконалення лікарів; обласного судово-медичного експерта; вченого секретаря ради

[1] Лесовой В. Н., Цымбал М. Л., Перцева Ж. Н., Ольховський В. А. Отец и сын Бокариусы: жизнь, отданная судебной медицине. Universitates. *Наука и просвещение*. 2009. № 2. С. 12–23.

професорів Харківського медичного інституту[1], був головою Всесоюзного й Республіканського товариств судових медиків і криміналістів, членом редакційної ради журналу «Судово-медична експертиза»[2].

На базі Харківської судово-медичної експертизи в різні часи існувало чотири самостійні установи: 1) Центральна науково-дослідницька станція судової медицини, яка була створена в 1933 році й була ліквідована в 1934 році через відсутність фінансування; 2) Харківська обласна судово-медична лабораторія з 1928 по 1948 рік, вона називалась губернською, окружною та обласною лабораторією; 3) Харківська міська судово-медична експертиза з 1925 по 1952 рік; 4) Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи, яке було створене в 1932 році й існує до наших днів.

Директором Центральної науково-дослідної станції судової експертизи була В. М. Країнська-Ігнатова з 1933–1934 роки. Микола Миколайович був завідувачем Харківської обласної судово-медичної лабораторії протягом 1921–1930 років, 1937–1941 років та 1944–1952 років. На посаду губернського, окружного й обласного судово-медичного інспектора та експерта його призначали в період із 1932-го по 1933 рік та з 1943-го по1952 рік. Паралельно він працював на кафедрі судової медицини, спочатку препаратором, інструктором, асистентом, завідувачем кафедри з 1931-го по 1961 рік, в Інституті науково-судових експертиз із 1 травня 1934 року працював завідувачем секцією, заступником директора, директором цієї установи з 1931-го по 1941 рік, та з 1944-го по 1946 рік.

27 березня 1932 року на підставі розпорядження Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР при Харківському обласному судово-медичному інспекторі створюють Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи у складі начальника бюро – обласного судово-медичного експерта професора М. М. Бокаріуса; завідувача

[1] Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2020. С. 87.

[2] Бокаріус Л. В., Бокаріус С. В., Філіпенко Н. Є. Медицина – професія їхньої долі. *Архів кримінології та судових наук* : наук. журн. Вип. № 2. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2020. С 33–45.

обласної судово-медичної лабораторії – В. М. Країнської-Ігнатової; міського судового медика – М. П. Раєвського.

У 1933 році на території України був голод, епідемія тифу. До харківського моргу й моргів у районах області в той рік надійшло 8940 трупів, що в 9 разів перевищувало показники минулих років. У зазначений період із 1933 по 1937 рік Микола Миколайович починає працювати завідувачем судово-медичного моргу м. Харкова. 31 липня 1933 року відбулося засідання президії Міськради з порядком денним «Про організацію моргу». Президія встановила, що діючі морги м. Харкова знаходяться в дуже важкому стані. Було прийнято рішення про розгортання моргу у звільненому приміщенні, у якому знаходився Медичний технікум, на перехресті вул. К. Маркса й вул. Дмитрівської. Уже 3 вересня 1933 року була укладена угода між головним лікарем 1-ї Радянської лікарні та завідувачем судово-медичним моргом професором М. М. Бокаріусом. За угодою 1-ша Радянська лікарня передавала моргу частину суміжного з моргом двору, а морг зобов'язався передати сараї лікарні та звільнити будинок, який передавався моргу та ін.

Вивчення та аналіз виявлених документів свідчать про те, що професор М. М. Бокаріус сумлінно й серйозно ставився до своїх обов'язків та своїх підлеглих, проявив себе як чудовий організатор і діловод, про що яскраво свідчать видані ним накази з 16 квітня 1934 року по 29 грудня 1935 року на посаді завідувача моргу щодо отримання планових відпусток, оформлення відряджень, преміювання окремих членів колективу та ін. Працював Микола Миколайович обласним судово-медичним експертом у 1932 році й у період з 1943 по 1952 рік. Був призначений головним судово-медичним інспектором Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР у період із 1933 по 1934 рік, та в період із 1936 по 1937 рік.[1]

За період 1919–2007 років начальниками Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи призначали таких експертів: 1919–1932 роки – Мейєра Володимира Робертовича;

[1] Ольховский В. А., Шепитько В. Ю. Бокариус Николай Николаевич. *Энциклопедия криминалистики в лицах*. Харьков : Апостиль, 2014. С. 42.

1933–1941 роки – Країнську-Ігнатову Віру Миколаївну; 1943–1952 роки – Бокаріуса Миколу Миколайовича; 1952–1955 роки – Войтович Парасковію Якимівну; 1955–1961 роки – Марченка Миколу Петровича; 1961–1975 роки – Моїсеєва Віктора Михайловича; 1975–1983 роки – Дерія Станіслава Васильовича; 1983–1994 роки – Моїсеєва Віктора Михайловича; 1994–2000 роки – Подрепного Івана Васильовича; 2000–2007 роки – Хижняка Володимира Володимировича; 2007 – наш час – Кравченка Юрія Миколайовича.

Під час евакуації в роки Другої світової війни М. М. Бокаріус викладає судову медицину у Чкаловській філії Всесоюзного заочного юридичного інституту (м. Оренбург), де працював завідувачем кафедри судової медицини ХМІ й судмедекспертом Чкаловського обласного відділу охорони здоров'я. Був удостоєний подяки за організацію навчальної роботи[1]. У 1943 році професор М. М. Бокаріус повернувся до м. Харкова. Одразу після звільнення Харкова від гітлерівської навали в місті не збереглося жодної медичної установи, а населення м. Харкова в 1943 році становило близько 190 000 осіб.

Саме в таких важких умовах з 1943 по 1952 рік професор М. М. Бокаріус очолював Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи. За тривалий час своєї роботи в Харківському обласному бюро судово-медичної експертизи М. М. Бокаріус проводить чимало судово-медичних експертиз особисто й у складі комісій. Йому як досвідченому фахівцеві, професору направляють складні справи, які пов'язані зі з'ясуванням низки ідентифікаційних, діагностичних і ситуаційних завдань. Судово-медичні експертизи призначають у таких категоріях проваджень: самогубство, нанесення тілесних ушкоджень чи вогнепальних поранень, перевірка ймовірності нещасного випадку й багато інших.

У сучасному вигляді Харківська судово-медична служба є складним механізмом професійного здійснення покладених на неї практичних завдань через ОБСМЕ, організаційно-методичних – через посаду позаштатного спеціаліста із судової медицини департаменту

[1] Лесовой В. Н., Цымбал М. Л., Перцева Ж. Н., Ольховский В. А. Отец и сын Бокариусы: жизнь, отданная судебной медицине. *Наука и просвещение.* 2009. № 2. С. 6.

охорони здоров'я облдержадміністрації та науково-дослідницьких – через кафедру судової медицини, медичного правознавства ХНМУ й кафедру судово-медичної експертизи ХМАПО. На сучасному етапі розвитку ХОБСМЕ його працівниками захищено більше 10 кандидатських дисертацій із судової медицини, опубліковано більше 500 наукових праць, серед яких 10 монографій та задекларованих патентів. Щорічно співробітники харківської судової медицини проводять близько 10 000 експертиз трупів, 25 000 експертиз живих осіб, 11 000 – судово-токсикологічних, до 5 000 – судово-гістологічних, цитологічних, здійснюють у такий самій кількості виїзди на місце події, до 800 – проведення комісійних експертиз, такий об'єм робіт виконують більше 130 експертів бюро[1].

Вдячними учнями й послідовниками професора Миколи Миколайовича Бокаріуса у 2005 році на фасаді будівлі ХОБСМЕ було встановлено меморіальну дошку на його честь.

Наукові праці професора М. М. Бокаріуса вплинули на пошук нових напрямів досліджень і дали розвиток чинним положенням. Якщо проаналізувати тільки окремий напрям досліджень його учнів у сфері проблем ідентифікації осіб, зокрема за рахунок судово-медичної експертизи речових доказів, які були виконані в середині й кінці XX століття, можна побачити, що їх наукові здобутки висунули авторів у число відомих вітчизняних фахівців із цих розділів судової медицини[2].

Професор М. М. Бокаріус був одним із найвідоміших судових медиків радянської України, його періодично запрошували як експерта у складні комісійні експертні дослідження того часу. Безцінну допомогу М. М. Бокаріус надав практичній Харківській судово-медичній службі в організації, становленні її, покращенні матеріально-технічної бази, вихованні молодих кадрів, протягом 10 років очолюючи обласне бюро судово-медичної експертизи,

[1] Ольховский В. А., Хижняк В. В. История развития харьковской судебно-медицинской экспертизы. *Бюллетень Национального научно-исследовательского института общественного здоровья имени Н. А. Семашко*. 2016. С. 296.

[2] Ольховський В. О. Пріоритет Харківської судово-медичної школи у розробці питань ідентифікації осіб. *Судово-медична експертиза*. 2018. № 2. С. 131.

саме завдяки йому Харківська медична служба в 1933 році отримала чудову й відновлену будівлю, у якій експерти працюють і досі.

Професор М. М. Бокаріус постійно займався питаннями підготовки кадрів науковців та практичних працівників Харківської судово-медичної служби. Завдяки зусиллям Миколи Миколайовича харківська школа судових медиків і криміналістів посилила свій вплив на наукову думку закордонних учених, чимало з яких уважали себе учнями українських медиків та криміналістів. Своєю багаторічною науковою, педагогічною і громадською діяльністю М. М. Бокаріус зробив значний внесок у розвиток вітчизняної судової медицини, криміналістики й судової експертизи.

Начальник Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи
Ю. М. КРАВЧЕНКО

Доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету
В. О. ОЛЬХОВСЬКИЙ

Кандидат юридичних наук, асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
В. В. БАРАНЧУК

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ М. М. БОКАРІУСА

Бокаріус М. М. народився 28 червня (10 липня за новим стилем) 1899 року в м. Харкові в сім'ї видатного судового медика та криміналіста Миколи Сергійовича Бокаріус (1869–1931) і Зінаїди Миколаївни Бокаріус (Сомової) (1877–1933). Батько Миколи – Микола Сергійович – за походженням був із міщан, потім – особистий дворянин, син службовця, 1869 року народження, після закінчення медичного факультету в Харківському імператорському університеті залишився працювати при університеті. У 1899 році на час народження сина Миколи він працював на посаді помічника прозектора кафедри судової медицини Харківського імператорського університету під керівництвом професора Ф. О. Патенка. Мати Миколи – Зінаїда Миколаївна Бокаріус – була міщанкою та займалась домогосподарством.

Родина Бокаріусів була великою і дружною. У родині було четверо дітей: Юрій, Ксенія, Микола й Зінаїда. Микола був третьою дитиною в сім'ї, Юрій і Ксенія були старшими за нього на три роки та народжені в 1896 році. Микола отримав ім'я на честь свого батька, а згодом у 1901 році народилась його сестра Зінаїда (Зікуня), яка отримала своє ім'я вже на честь своєї матері. Родина Бокаріусів мешкала в центрі міста Харкова у власному будинку

по вулиці Чернишевській, 46, у якому Микола Миколайович прожив понад 30 років. Цей будинок зберігся і дотепер.

Микола Бокаріус із 1908 року навчається в Харківській гімназії у групі викладачів. Під час навчання в гімназії Микола допомагає своєму батькові в роботі на кафедрі судової медицини Харківського імператорського університету. І вже із січня 1915 року Микола Бокаріус офіційно починає працювати діловодом трупного покою, на цій посаді він працюватиме до вересня 1917 року. У травні 1917 року він успішно закінчує Харківську ІІІ гімназію, отримує атестат зрілості з відзнакою.

У 1917 році Микола Бокаріус вступає на 1-й курс медичного факультету Харківського університету. Під час навчання, будучи студентом, Микола допомагає своєму батькові в роботі на кафедрі як помічник на практичних заняттях із судової медицини. Уже в цей час він отримував цінний досвід роботи педагога, науковця і практика, який буде йому корисним протягом усього життя для майбутньої роботи та продовження справи свого батька.

Микола Бокаріус після вступу в університет із вересня 1917 року працює препаратором кафедри судової медицини. Згідно із записом у трудовій книжці М. М. Бокаріуса на посаді препаратора кафедри судової медицини Харківського медичного інституту він пропрацював майже 10 років.

У 1920 році під час навчання в університеті, Микола Миколайович одружується з Євгенією Борисівною, а згодом у їхній родині народжується донька Кіра Миколаївна Бокаріус (1921–1992), яка в майбутньому також піде слідами своїх батьків і пов'яже життя із судовою медициною. Через певний час Микола Миколайович розлучається із Євгенією Борисівною, і одружується вдруге з Ніною Геннадіївною Плеською (1896-1968), уродженкою м. Костроми. Вона дочка службовця, батько її – Плеський Генадій Петрович – з міщан, служив в акцизному відомстві, помер у 1912 році, мати – Плеська Павла Гур'євна –також із міщан, займалася домашнім господарством, померла в 1902 році. У 1915 році Ніна Геннадіївна закінчила І Харківську гімназію, а в 1920 році – Харківський жіночий медичний інститут,

після закінчення якого працювала на різних лікарських посадах. А із жовтня 1926 року працювала в Харківському інституті науково-судової експертизи, обіймаючи посаду завідувача секції біологічних досліджень.

З березня 1920 року по квітень 1921 року, під час навчання в інституті, Микола Миколайович Бокаріус поновлює свою трудову діяльність на посаді діловода трупного покою, а надалі продовжуючи справу та традиції свого батька, здійснює практичну діяльність судового медика разом із науково-педагогічною роботою.

У 1922 році М. М. Бокаріус, не закінчивши ще інститут, починає працювати інструктором на кафедрі батька в Харківському медичному інституті, а після його закінчення продовжує роботу, але вже на посаді препаратора кафедри, а згодом і асистента кафедри. Микола Миколайович допомагає своєму батькові у проведенні різних курсів, при підготовці книг до видання та в адміністративній роботі.

У 1924 році Микола Миколайович Бокаріус успішно закінчує Харківський медичний інститут і отримує випускне свідоцтво за спеціальністю «судова медицина».

У 1924 році розпочинається трудовий шлях М. М. Бокаріуса в Кабінеті науково-судової експертизи, а надалі – у Харківському інституті НСЕ, який у березні 1923 року був заснований його батьком – професором Миколою Сергійовичем Бокаріусом – за сприяння слідчого з надзвичайних справ при Народному комісаріаті юстиції УРСР С. С. Савченка. У той час було відновлено роботу ще двох, зокрема Київського й Одеського, кабінетів, заснованих ще в часи Російської імперії, також такий кабінет було створено й у Харкові.

У травні 1924 року М. М. Бокаріуса було призначено завідувачем секції криміналістичної ідентифікації особи (дактилоскопія, пороскопія, антропометрія). У листопаді 1924 року йому було доручено організацію науково-показового музею і фотолабораторії при відділі міліції та розшуку республіки Наркомвнутрсправ, які протягом двох місяців до січня 1925 року ним були успішно організовані.

М. М. Бокаріуса із січня 1925 року було переведено на посаду завідувача секції судово-медичних і мікрохімічних досліджень того самого харківського кабінету, яка надалі іменувалася секцією біологічних досліджень Інституту науково-судової експертизи. Цю посаду він обіймав до січня 1930 року.

У лютому 1925 року М. М. Бокаріуса було призначено на посаду помічника завідувача Харківського крайового кабінету (потім – Інститут науково-судової експертизи) із залишенням на посаді завідувача секції біологічних досліджень. Цю посаду він обіймав до 3 березня 1926 року, потім його було призначено заступником директора цього самого інституту із залишенням на посаді завідувача біологічної секції. З 2 по 20 березня 1926 року М. М. Бокаріус тимчасово виконував обов'язки директора Інституту науково-судової експертизи, а у грудні 1931 року став директором цього інституту.

Микола Миколайович Бокаріус у 1924–1925 роках активізував роботу музею в харківському Кабінеті НСЕ, створеного ще професором М. С. Бокаріусом у листопаді 1923 року, дав йому новий подих життя і розвитку, суттєво поповнивши його цінними музейними експонатами. Музейну колекцію активно поповнювали речовими доказами й речами, надісланими слідчими та судовими органами, а також експонатами, які були отримані для проведення науково-дослідних робіт, що здійснювали співробітники й аспіранти харківського Кабінету НСЕ.

М. М. Бокаріус із жовтня 1925 року починає займатися викладацькою роботою. Він викладає судову медицину для юристів і працює асистентом кафедри судового права Харківського юридичного інституту, який у той час називався Інститутом народного господарства, а потім – Всеукраїнським інститутом радянського будівництва і права (до жовтня 1928 року), а далі продовжує працювати тут доцентом (1928–1931), професором судової медицини (1931–1940), завідувачем кафедри криміналістики та судової медицини (1939–1941), потім знову професором судової медицини (1944–1948). У 1929–1930 роках М. М. Бокаріусом було організовано музей криміналістичної лабораторії правового факультету Харківського

інституту народного господарства. У 1925 році разом із батьком Микола Миколайович бере участь у перших курсах із судової медицини, допомагаючи йому в організації та проведенні занять для слухачів.

Миколі Миколайовичу Бокаріусу 19 липня 1927 року на підставі Положення про Харківський медичний інститут була присвоєна кваліфікація «лікар», після чого з'явилась можливість зарахувати його на посаду позаштатного асистента кафедри судової медицини ХМІ, де він розпочав самостійну наукову й педагогічну діяльність. У 1927 році у збірнику наукових праць (альманах) «Архив криминологии и судебной медицины» виходить його перша наукова стаття «Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания». Із цього часу М. М. Бокаріус починає активно займатися науковою діяльністю.

Микола Миколайович Бокаріус 30 листопада 1928 року склав іспит у кваліфікаційній комісії Харківського медичного інституту, під час якого «захистив кваліфікаційну працю» на тему «К микродиагностике у входного кожного пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа», що була надрукована на 103 аркушах у вигляді монографії. Члени кваліфікаційної комісії (професор М. М. Шульгін, хірург С. А. Кричевський) відзначили роботу як зразкову та зазначили її актуальність не тільки для судової медицини, а й для інших галузей медицини. Наукову та практичну цінність кваліфікаційної роботи М. М. Бокаріуса відзначено у рецензії, яка була надана П. М. Вроблевським.

З огляду на вагомий внесок М. М. Бокаріуса в розвиток і становлення судової медицини, криміналістики й судової експертизи Наркомпрос УРСР у жовтні 1931 року затверджує йому вчене звання професора.

Важкою втратою для Миколи Миколайовича стала смерть його батька М. С. Бокаріуса 23 грудня 1931 року, після якої на його плечі лягла велика відповідальність продовження справи батька. Водночас високий рівень професійної підготовки й організаторські здібності, яких він набув працюючи на відповідальних посадах під керівництвом всесвітньо відомого вченого, заслуженого професора

М. С. Бокаріуса, багатий практичний досвід і широка загальноосвітня підготовка дали йому змогу в грудні 1931 року після смерті батька, прийняти завідування кафедрою судової медицини, якою той керував упродовж 30 років.

Миколу Миколайовича Бокаріуса спочатку було призначено виконупачем обов'язки завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, а потім 10 березня 1932 року після проведеного конкурсу він був затверджений Наркомздравом УРСР завідувачем кафедри.

У грудні 1931 року М. М. Бокаріуса також було призначено на посаду директора Харківського інституту науково-судової експертизи, на якій він пропрацював майже п'ятнадцять років до 1946 року. Як директор Інституту професор М. М. Бокаріус працював до жовтня 1941 року, потім знаходився в евакуації. Після звільнення Харкова від фашистських загарбників Харківський ІНСЕ відновив свою роботу в листопаді 1943 року. Із січня 1944 року професор М. М. Бокаріус знову почав виконання обов'язків директора Харківського ІНСЕ. 12 лютого 1944 року наказом Народного комісара юстиції УРСР № 26 М. М. Бокаріуса знову призначено на посаду директора Харківського ІНСЕ з 1 січня 1944 року.

У 1932 році М. М. Бокаріус організовує на базі Харківського ІНСЕ розширену наукову конференцію, присвячену першій річниці з дня смерті заслуженого професора М. С. Бокаріуса.

У 1933 році Микола Миколайович Бокаріус був призначений міським судово-медичним інспектором. У період з 1933 по 1937 рік М. М. Бокаріус працював головним судово-медичним інспектором Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР (1933–1934, 1936–1937 роки), завідувачем судово-медичного моргу м. Харкова, харківським обласним судово-медичним експертом (1932, 1943–1952 роки), був членом Всесоюзного й Республіканського товариств судових медиків і криміналістів, членом редакційної ради журналу «Судово-медична експертиза».

3 липня 1938 року в 1-му Харківському медичному інституті відбулась рада професорів, на якій було розглянуто заяву щодо присвоєння

професору Миколі Миколайовичу Бокаріусу вченого ступеня кандидата медичних наук без захисту дисертації. На своєму засіданні рада професорів більшістю голосів постановила присвоїти професорові М. М. Бокаріусу вчений ступінь кандидата медичних наук без захисту дисертації.

У 1938 році, з нагоди 15-річчя діяльності Харківського ІНСЕ професор М. М. Бокаріус організовує в Харкові розширену наукову конференцію за участю співробітників Київського й Одеського інститутів, а також значної кількості запрошених з інших міст працівників у галузі криміналістики й судової медицини.

З 1939 по 1941 рік професор М. М. Бокаріус був завідувачем кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту, а з 1939 по 1960 рік входив до складу вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних наук, був рецензентом та опонентом під час захисту дисертацій.

Під час окупації Харкова фашистами він разом із 1-м ХМІ перебував в евакуації у м. Чкалові (нині – м. Оренбург) із жовтня 1941 року по грудень 1943 року. Перебуваючи в евакуації і працюючи в ХМІ, М. М. Бокаріус викладав судову медицину у Чкалівській філії Всесоюзного заочного юридичного інституту й був відзначений подякою за гарну організацію навчальної роботи. Під час роботи в евакуації Микола Миколайович у 1942 році друкує в рукописному вигляді наступну свою монографію «Сведения к практическим занятиям по исследованию повреждений на отдельных органах». Професор М. М. Бокаріус очолював кафедру судової медицини Харківського медичного інституту в період евакуації інституту в м. Чкалов із жовтня 1941 року по грудень 1943 року й після повернення в Харків з січня 1944 керує кафедрою майже 30 років – до 1961 року.

Під час Другої світової війни М. М. Бокаріус брав участь у розслідуванні звірств німецько-фашистських загарбників. Розпорядженням уряду УРСР його було включено до складу Державної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на окупованій території Харківської та Донецької областей. Під час роботи

Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злодіянь німецько-фашистських загарбників проведено численні судово-експертні дослідження, до участі в яких було залучено, зокрема, і спеціалістів у галузі судової медицини, серед яких був професор М. М. Бокаріус.

У листопаді 1943 року в Харкові було організовано перший громадський суд над фашистськими злочинцями, під час якого були оприлюднені висновки з документів, підготовлених М. М. Бокаріусом. Акти й інші матеріали судово-медичних експертиз, проведені М. М. Бокаріусом і його колегами, стали важливими доказами вчинення фашизмом злочинів проти людства й були використані на Нюрнберзькому процесі та оприлюднені громадським обвинувачем від СРСР Р. А. Руденком. У післявоєнний час за особливі досягнення професор М. М. Бокаріус був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора (1945), а згодом відзначений і орденом Леніна.

У 1943–1952 роках професор М. М. Бокаріус очолював Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи. Продовжуючи традиції свого батька, Микола Миколайович намагався створити сприятливі умови для відновлення співдружньої (як любив говорити Микола Сергійович) роботи кафедри й бюро.

У 1948 році за ініціативи та під керівництвом професора М. М. Бокаріуса, було створено й розпочало свою діяльність Харківське наукове товариство судових медиків та криміналістів. М. М. Бокаріус очолював наукове товариство до 1966 року. 28 травня 2008 року з нагоди 60-річчя з дня створення Харківського наукового товариства судових медиків та криміналістів рішенням президії товариства судових медиків та криміналістів було надано почесне ім'я його засновника – професора М. М. Бокаріуса.

М. М. Бокаріус упродовж усієї своєї професійної діяльності брав активну участь у громадській роботі: був обраний депутатом Дзержинської районної ради (1932–1935), депутатом Харківської міської ради депутатів трудящих (1957–1959), членом правління Всесоюзного наукового товариства судових медиків (1946–1966),

членом вчених рад Наркомздраву УРСР, Державного центрального НДІ судової медицини Наркомздраву РРФСР, Всесоюзного інституту юридичних наук.

Для становлення М. М. Бокаріуса як відомого вченого-криміналіста значну роль відігравала його багаторічна плідна робота в Харківському юридичному інституті. Він працював багато років на посаді асистента (1925–1928), доцента (1928–1931), професора судової медицини (1931–1940, 1944–1948), завідувача кафедри криміналістики й судової медицини Харківського юридичного інституту (1939–1941), входив до складу вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних наук (1940–1950). Окрім цього, він читав лекції в Харківському інституті удосконалення лікарів (1930–1932) спочатку асистентом, пізніше – завідувачем кафедри судової медицини. Поряд із цим він ще працював і читав лекції студентам та слухачам на юридичних курсах у Харківській філії Всесоюзного заочного юридичного інституту.

Професор М. М. Бокаріус в історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого ввійшов як перший її завідувач, який викладав судову медицину, криміналістику і суміжні з нею дисципліни студентам юридичного інституту, а також на юридичних курсах для курсантів міліції, працівників слідства та воєнної прокуратури.

Помер Микола Миколайович Бокаріус 2 листопада 1966 року в м. Харкові й був похований поряд зі своїм батьком та іншими членами родини на Харківському міському цвинтарі № 2.

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА

Професор Микола Миколайович Бокаріус – видатний український вчений, судовий медик і криміналіст, учитель і педагог, організатор вищої медичної та юридичної освіти, а його наукова спадщина має величезне історичне значення для розвитку судової медицини, криміналістики, організації та становлення судово-медичної та криміналістичної служби в Україні. Завдяки своїм науковим працям, розробкам і винаходам він широко відомий у науковій спільноті та серед практичних працівників не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

Наукова спадщина професора М. М. Бокаріуса є вагомою та цінною для науки і практики. Вміле та гармонійне поєднання судово-медичних і криміналістичних досліджень професора М. М. Бокаріуса в експертній роботі, науково-дослідній, викладацькій та управлінській діяльності створили основу для формування і розвитку судово-медичної криміналістики, судової експертизи, судової медицини та криміналістики.

Тематика й діапазон наукових інтересів і досліджень Миколи Миколайовича Бокаріуса як науковця та практика є достатньо широкими та різнобічними. Головними напрямами наукової діяльності Миколи Миколайовича стали дослідження, присвячені розробленню та аналізу таких проблем: судово-медичної

травматології; експертизи речових доказів; трупних явищ і давності настання смерті; експертизи речових доказів; дослідження механічної асфіксії; вогнепальних ушкоджень; травм, нанесених тупими предметами; ототожнення особи за останками кісток, черепом; дослідження та збирання речових доказів; дослідження слідів застосування вогнепальної зброї; ідентифікації об'єктів експертизи та ін.

Професор М. М. Бокаріус, будучи послідовником і продовжувачем ідей свого батька, особливу увагу приділяв формуванню та розвитку криміналістичного напряму в судовій медицині, який був затребуваний на практиці й набув значного поширення як у науковій, так і в практичній роботі судових медиків. Микола Миколайович розробив практичні вказівки щодо техніки наукового розслідування злочинів та впроваджував їх у навчальний процес. Ним було розроблений та запропонований прилад для вивчення судово-медичних об'єктів із точністю до 0,01 мм. Достатньо широко відомі роботи М. М. Бокаріуса із судово-медичних і криміналістичних досліджень вогнепальних ушкоджень. Окремі дослідження присвячені питанням судової травматології, методикам судово-медичних і криміналістичних досліджень, судово-медичній та криміналістичній ідентифікації особи, новим методам дослідження речових доказів тощо.

Професійний шлях М. М. Бокаріуса в Харківському медичному інституті, Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса та Харківському юридичному інституті засвідчує поєднання в його роботі досвіду судово-медичних досліджень з урахуванням криміналістичних новацій. Поряд із тривалим стажем експертної роботи в секціях ідентифікації людини та біологічних досліджень керівництво провідною судово-експертною установою держави забезпечило як якісний розвиток і удосконалення практичної судово-експертної роботи, так і закладення фундаментальних основ вітчизняної судово-медичної криміналістики, створення наукової школи судової медицини та криміналістики в Україні.

У 1927 році виходить перша наукова публікація М. М. Бокаріуса «Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания», яка була надрукована в журналі «Архив криминологии и судебной медицины». У цій науковій роботі він досліджує та аналізує цікавий випадок із судово-експертної практики й наводить новий метод проведенняі ідентифікації взуття підозрюваного. Важливим у цій публікації є звернення автора до судово-медичних і криміналістичних досліджень, що свідчить про розвиток і продовження ідей свого батька М. С. Бокаріуса щодо формування криміналістичного напряму в судовій експертизі.

У 1928 році Микола Миколайович Бокаріус, «лікар і позаштатний асистент при кафедрі судової медицини Харківського медичного інституту» оприлюднює випускну кваліфікаційну роботу на тему «К микродиагностике у входного кожного пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа». У подальшому цю роботу завдяки високому рівню наукової розробки та новизни було визнано дисертаційним дослідженням. Вона мала вагоме наукове та практичне значення і стала теоретико-методологічною основою, певним кроком у розвитку судової медицини, криміналістики та практичною настановою для судових медиків і органів міліції щодо вдосконалення розкриття та розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи.

Наукова робота М. М. Бокаріуса, яка була представлена на захист кваліфікаційній комісії Харківського медичного інституту, відзначається як новаторська та багатоаспектна, їй притамана практична цінність, і не лише для судової медицини, ай для суміжних медичних дисциплін, криміналістики та судової експертизи. Члени комісії під час захисту роботи відзначили, що представлене лослідження є цікавим не тільки для судової медицини, але й для паталогічної анатомії, хірургії та інших медичних наук. Рішенням кваліфікаційної комісії наукову роботу лікаря М. М. Бокаріуса було визнано «першою зразковою серед усіх захищених раніше робіт».

Наукова та практична значущість цієї новаторської на той час наукової праці потребує проведення аналізу її, як фундаментального

монографічного дослідження, яке залишило вагомий «слід» в історії та теорії становлення, розвитку й формування сучасної судово-медичної криміналістики, судової експертизи та криміналістики.

У грудні 1931 року М. М. Бокаріуса було призначено на посаду директора Харківського інституту НСЕ імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Для підвищення ефективності роботи міліції з речовими доказами та слідами біологічного походження на місці події М. М. Бокаріусом були розроблені та впроваджувалися серед співробітників міліції «Практические указания к технике научного расследования преступлений» (1931).

У 1933 році М. М. Бокаріус розробляє «Супутник працівника міліції під час огляду трупу на місці події або виявлення його» (українською мовою). Ця розробка являє собою певні настанови, що містять практичні рекомендації та алгоритм дій на місці події працівникам міліції щодо їх дій під час огляду трупа на місці події. Таке видання було надіслано по всіх підрозділах міліції, що в той час мало величезне значення для надання допомоги практичним працівникам щодо їх програми дій у тих чи інших ситуаціях огляду на місці події у випадках виявлення трупа. Вбачається, що такі напрацювання та розробки М. М. Бокаріуса можна розглядати як своєрідний прообраз зародження теорії криміналістичного програмування та алгоритмування в розслідуванні злочинів.

У 1935 році професор М. М. Бокаріус брав участь у виданні посібника з військово-польової хірургії, де написав окремий розділ «Членовредительство в военной обстановке». Проблема самоскалічення завжди була актуальною, особливо у воєнні часи, тому під час і після закінчення Другої світової війни Микола Миколайович обирає та працює над темою своєї докторської дисертації «Членовредительство. Судебно-медицинское установление и юридическое понятие его в Советском законодательстве» (перелік наукових праць, який підписано М. М. Бокаріусом 13 листопада 1944 року, де вказано тему докторської дисертації). Варто зауважити, що в архівних документах зустрічається й інша уточнена назва його докторської дисертації – «Членовредительство

(судебно-медицинская и криминалистическая оценка его)» – і вказується, що це рукопис завершеної докторської дисертаційної роботи (перелік наукових праць професора М. М. Бокаріуса, складений ним у 1946 році). На жаль, із невідомих причин вона не була оприлюднена та захищена.

У подальшому професор М. М. Бокаріус, працюючи директором Харківського інституту НСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, підготував і в 1936 році у збірнику «Питання кримінального процесу та техніки розслідування злочинів» надрукував фундаментальну статтю «Нове в методиці судово-медичних і криміналістичних досліджень». У цій статті науковець звертає увагу на значення судової медицини для працівників правоохоронних органів та суду, а також важливість використання криміналістичних знань судовими медиками у своїй роботі. Комплексне поєднання цих знань, вказується у статті автором, забезпечує об'єктивне дослідження речових доказів як працівником міліції або слідства на місці події, так і судовим медиком під час експертного дослідження трупа або живої особи. Далі ним аналізуються наявні методики дослідження різних речових доказів, при цьому пропонуються нові методи роботи із слідовою інформацією, в основному розроблені вітчизняними криміналістами і судовими медиками.

У цій роботі М. М. Бокаріус виокремлює та аналізує типові експертні ситуації під час розслідування вбивств (самогубств, летальних нещасних випадків) щодо дослідження вогнепальних ушкоджень: огляд трупа на місці події; дослідження трупа при заподіянні смерті від вогнепального ушкодження при пострілі впритул; дії при виявленні криміналістичної ознаки «пояску обтикання», яка засвідчує вчинення пострілу впритул до ділянки шкіри тіла людини. При розгляді конкретних ситуацій огляду трупа на місці події він відзначає переважну роль судового медика в огляді слідів від вогнепальних ушкоджень і формує рекомендації щодо виявлення слабовидимих або невидимих слідів у місці вхідного отвору від кулі (дослідження обпаленого волосся, кіптяви, частинок пороху). Особлива увага приділяється вивченню та дослідженню відбитка дула вогнепальної

зброї. Такі дослідження дають змогу вирішити певні діагностичні питання на місці злочину, зокрема: чи було постріл вчинено впритул чи з близької відстані; яке положення (розташування) зброї відносно потерпілого в момент стрільби; який калібр і система зброї тощо.

У 30-х роках минулого століття М. М. Бокаріус активно виступає з доповідями на науково-практичних конференціях. Так, у 1937 році, під час Української наради завідувачів морфологічних кафедр медичних інститутів УРСР (м. Харків) він виступив із доповіддю «План (программа), организация и методика проведения практических занятий по судебной медицине в медицинских институтах», яка була присвячена проблемам організації та методики викладання судової медицини і проведення практичних занять у медичних інститутах.

Значну увагу Микола Миколайович приділяв лекціям із судової медицини, у зв'язку із чим у 1937 році опублікував «Лекції з судової медицини» у двох частинах («Процесуальна частина» та «Асфіксія»).

У 1938 році Микола Миколайович був учасником І Української розширеної наради судово-медичних експертів (м. Київ), де він виступив із науковою доповіддю «О врачебных преступлениях». У 1939 році, продовжуючи тематику дослідження лікарських злочинів, він на науковій сесії Харківського юридичного інституту й засіданні Харківського медичного товариства виступив із науковою доповіддю «Медицинские ошибки и врачебные преступления», яка була присвячена помилкам, яких припускаються лікарі в судово-медичній практиці, і пов'язаними із ними злочинам, що вчиняються медичними працівниками.

Професор М. М. Бокаріус із 1939 по 1941 рік був завідувачем кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту, а з 1939 по 1960 рік входив до складу вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних наук, неодноразово виступав опонентом і рецензентом за дисертаціями з криміналістики.

Відомий факт із біографії М. М. Бокаріуса, що 23 червня 1941 року, на другий день війни, у Харківському юридичному інституті відбувся захист двох дисертацій із криміналістики учнів професора

М. М. Бокаріуса, які з 1938 року були аспірантами й виконували дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук під науковим керівництвом саме М. М. Бокаріуса в аспірантурі кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту, у червні 1941 року вийшли на захист, і війна не стала перешкодою їх успішного захисту. Це дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук із криміналістики Д. П. Расєйкіна «Регистрация преступников в СССР» і В. П. Колмакова «Методика расследования дел об убийствах с расчленением трупов». Це був важливий крок у розвитку криміналістики та формуванні наукової криміналістичної школи. Відомо, що у 1952 році В. П. Колмаков стане завідувачем кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту і підготує багато учнів – у подальшому відомих учених-криміналістів, професорів (В. О. Коновалова, О. Н. Колесніченко, М. В. Салтевський, Г. А. Матусовський та ін.).

В історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого професор М. М. Бокаріус увійшов як перший її завідувач, який викладав судову медицину й суміжні з нею дисципліни криміналістичного спрямування як студентам юридичного інституту, так і на юридичних курсах для курсантів міліції, працівників слідства та військової прокуратури. Він, як і його батько заслужений професор М. С. Бокаріус, стояв у витоків створення харківської наукової криміналістичної та судово-медичної школи.

Під час окупації Харкова фашистами з 1941 по вересень 1943 року М. М. Бокаріус разом із 1-м Харківським медичним інститутом перебував в евакуації в м. Чкалові (нині – м. Оренбург) і продовжував виконувати свої обов'язки завідувача кафедри судової медицини. Окрім цього, Микола Миколайович працював у Чкалівській філії Всесоюзного заочного юридичного інституту. Професор М. М. Бокаріус не припиняє своєї наукової і навчально-методичної роботи і під час евакуації, де організовує роботу своєї кафедри судової медицини та продовжує викладати студентам судову медицину. У 1942 році він видає «Сведения к практическим занятиям

по исследованию повреждений на отдельных органах», тематика яких була дуже актуальною в той час в умовах війни.

У вересні 1943 року розпорядженням уряду УРСР професора М. М. Бокаріуса було включено до складу Державної комісії з розслідування звірств німецько-фашистських загарбників на окупованій території Харківської та Донецької областей. Коли в листопаді 1943 року в Харкові було організовано перший громадський суд над фашистськими злочинцями, у ньому озвучувалися висновки з документів, підготовлених М. М. Бокаріусом. Використовувалися ці документи і на Нюрнберзькому процесі громадським обвинувачем від СРСР Р. А. Руденком. У 1945 році М. М. Бокаріус був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Після закінчення Другої світової війни Міністерство юстиції УРСР активізувало роботу з відбору й направлення випускників-юристів до Харківського інституту НСЕ після закінчення ними Харківського юридичного інституту. Таких молодих випускників призначали на посади молодших наукових співробітників. Л. Ю. Ароцкер, Г. Л. Грановський, В. П. Колмаков, Є. П. Коновалов, М. В. Салтевський, І. А. Сапожников та інші такі випускники склали на той час дружній колектив Харківського НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, у подальшому ставши відомими судовими експертами та криміналістами.

Після війни професор М. М. Бокаріус очолює Харківський НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса до грудня 1946 року. У кінці 1946 року Миколу Миколайовича замінив на цій посаді його учень, відомий вчений-криміналіст доцент В. П. Колмаков.

У 50-ті роки XIX сторіччя професор М. М. Бокаріус публікує низку наукових робіт, у яких висвітлює актуальні проблеми судової медицини, криміналістики та судової експертології. Зокрема, 15 травня 1952 року М. М. Бокаріус виступив іна обласній нараді хірургів Харківської області з науковою доповіддю «Історія хвороби як юридичний документ». Науковий та навчально-методичний інтерес набувають лекції професора М. М. Бокаріуса, у яких розглядаються судово-медичні та криміналістичні проблеми вогнепальних

пошкоджень («Огнестрельные повреждения. Стенограмма 5-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса 4 октября 1952 года»).

Практичну та наукову значущість має наукова стаття М. М. Бокаріуса, присвячена проблемам установлення калібра кулі за вогнепальними пошкодженнями кісток черепа, яка була підготовлена та вийшла друком у співавторстві з Б. І. Соколовим, «К установлению калибра пуль по огнестрельным повреждениям костей черепа» (1956). Ця наукова публікація є важливим науковим доробком авторів, адже в ній пропонують нові методи дослідження речових доказів. Вона є суттєвим внеском у розвиток судової медицини та криміналістики, зокрема, в теорію криміналістичної ідентифікації та методики судово-медичного та криміналістичного ототожнення об'єктів, представлених на судово-експертне дослідження.

Професор М. М. Бокаріус значну увагу приділяв вивченню та дослідженню історії судової медицини й судово-медичної служби в Україні, зокрема, у цьому плані є цікавою є його наукова стаття «О достижениях советской судебной медицины за 40 лет» (1957). Значна кількість його наукових праць присвячена історії кафедри судової медицини ХМУ, Харківського науково-дослідного інституту судової експертизи ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, історичним витокам і становленню Харківського товариства судових медиків і криміналістів, вшануванню пам'яті батька – професора Миколи Сергійовича Бокаріуса.

Професор М. М. Бокаріус фактично став засновником і фундатором харківської наукової криміналістичної школи, гідно продовжуючи справу свого батька. Він виховав цілу плеяду відомих науковців-криміналістів, серед представників якої, зокрема, був видатний учений-криміналіст професор В. П. Колмаков, який у 1941 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Методика расследования дел об убийствах с расчленением трупов», а в 1962 році захистив і докторську дисертацію на тему «Криминалистические методы расследования и предупреждения преступлений против жизни». В. П. Колмаков багато років працював на кафедрі криміналістики Харківського юридичного інституту:

старшим викладачем, доцентом (1946–1952) і завідувачем кафедри криміналістики (1952–1957). Підготував багато учнів, видатних учених-криміналістів і судових експертів, таких як В. О. Коновалова, М. В. Салтевський, О. Н. Колесніченко, І. В. Постіка, В. В. Тіщенко, Л. Ю. Ароцкер, Г. Л. Грановський, В. Г. Грузкова та ін.

Під керівництвом професора М. М. Бокаріуса виконано й успішно захищено 4 докторські та 26 кандидатських дисертацій. Багато з його учнів завідували кафедрами медичних і юридичних інститутів не тільки в нашій країні, а й у Німеччині, Румунії тощо. Серед його учнів – професори Б. М. Зорін, М. П. Марченко, В. І. Кононенко М. М. Стрілець, В. О. Татаренко, В. П. Ципковський. Чимало його вихованців посідали в різні часи відповідальні посади в наукових і практичних закладах. Серед них харків'яни – кандидати медичних наук К. М. Бокаріус, М. М. Губін, Г. Л. Голобродський, Л. М. Наместнікова, В. М. Моїсеєв, Л. Л. Сотникова, Е. Л. Туніна та багато ін. Велику роль відіграв він і у вдосконаленні навчальної роботи в Харківському медичному інституті, де впродовж 9 років (1952–1956, 1957–1960, 1962–1964) був проректором з навчальної роботи.

Наукова спадщина Миколи Миколайовича суттєво збагатила теорію та практику судової медицини, криміналістики та судової експертизи, визначила перспективи подальшого розвитку судово-медичних і криміналістичних знань, накресливши майбутні напрями наукових пошуків і розробок судово-медичної криміналістики. Життя та діяльність професора М. М. Бокаріуса були цілком присвячені розвитку науки, освіти, судової медицини, криміналістики та судової експертології. Наукові ідеї професора М. М. Бокаріуса, викладені в його наукових роботах, і сьогодні допомагають у протидії злочинності та вирішенню судово-медичних завдань і суттєво впливають на розвиток сучасної судової медицини, криміналістики та судової експертизи.

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Микола Миколайович Бокаріус народився 28 червня 1899 року в м. Харкові в родині Миколи Сергійовича Бокаріус та Зінаїди Миколаївної Бокаріус (Сомова).

1908–1917 рр. – учень III Харківської гімназії, навчається в групі викладачів.

1915–1917 рр. – діловод трупного покою кафедри судової медицини Харківського імператорського університету.

1917 р. – закінчує III Харківську гімназію, отримує атестат зрілості з відзнакою.

1917–1924 рр. – студент медичного факультету Харківського імператорського університету, надалі – Медичної академії, Харківського медичного інституту.

1917–1920 рр. – помічник на практичних заняттях кафедри судової медицини.

1920–1921 рр. – працює на посаді діловода трупного покою кафедри судової медицини.

1921–1930 рр. – препаратор кафедри судової медицини Харківського медичного інституту.

1921 р. – народження доньки Кіри Миколаївни Бокаріус (1921–1992).

1922 р. – працює інструктором на кафедрі судової медицини в Харківському медичному інституті.

1922–1923 рр. – завідувач підвідділом видавництва (м. Харків).

1922 р. – закінчує навчання в Харківському медичному інституті та отримує випускне свідоцтво за спеціальністю «Судова медицина».

1924 р. – призначено завідувачем секції криміналістичної ідентифікації особи (дактилоскопія, пороскопія, антропометрія) Харківського інституту науково-судової експертизи.

1924 р. – доручено організацію науково-показового музею та фотолабораторії при відділі міліції та розшуку Народного комісара внутрішніх справ УРСР.

1925 р. – переведено на посаду завідувача секції судово-медичних та мікрохімічних досліджень харківського Кабінету, яка надалі найменувалася секцією біологічних досліджень Інституту науково-судової експертизи.

1925 р. – починає викладати судову медицину для юристів і працює асистентом кафедри судового права Харківського юридичного інституту (Інститут народного господарства).

1925–1931 рр. – помічник і заступник директора Харківського інституту науково-судової експертизи.

1925–1939 рр. – асистент, доцент, професор судової медицини в Харківському юридичному інституті.

1927 р. – присвоєно кваліфікацію «лікар» на підставі положення про Харківський медичний інститут і зараховано на посаду позаштатного асистента кафедри судової медицини Харківського медичного інституту.

1927 р. – виходить перша наукова стаття «Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания», розпочинається самостійна наукова

діяльність, яка поєднується з практичною роботою судово-медичного експерта.

1927–1930 рр. – позаштатний асистент кафедри судової медицини Харківського медичного інституту.

1928 р. – склав іспит у кваліфікаційній комісії Харківського медичного інституту, під час якого «захистив кваліфікаційну працю» на тему «К микродиагностике у входного кожного пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа».

1929–1931 рр. – доцент на правовому факультеті в Харківському інституті народного господарства (потім – Харківський юридичний інститут), займається організацією музею криміналістичної лабораторії правового факультету, викладає судову медицину й суміжні дисципліни криміналістичного спрямування.

1930–1931 рр. – асистент кафедри судової медицини Харківського медичного інституту.

1930–1932 рр. – асистент, завідувач кафедри судової медицини Інституту удосконалення лікарів (м. Харків).

1930–1935 рр. – викладач судової медицини юридичних курсів.

1931 р. – затверджено вчене звання професора Народним комісаріатом просвіти УРСР.

1931–1961 рр. – завідувач кафедри судової медицини Харківського медичного інституту.

1931 р. – призначено директором Харківського інституту науково-судової експертизи (ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса).

1931–1940 рр. – професор судової медицини Харківського юридичного інституту.

1932 р. – на базі Харківського інституту науково-судової експертизи організовано й проведено розширену наукову конференцію, присвячену першій річниці з дня смерті заслуженого професора М. С. Бокаріуса.

1932–1933 рр. – обласний судово-медичний інспектор Харківського обласного відділу охорони здоров'я.

1932–1935 рр. – депутат Дзержинської районної ради м. Харкова.

1932–1939 рр. – нагороджений почесними грамотами та подяками прокуратури УРСР, Наркомздраву УРСР, Наркомюсту УРСР і Харківського медичного інституту.

1933 р. – призначено міським судово-медичним інспектором (м. Харків).

1933 р. – член Всесоюзного та Республіканського товариств судових медиків і криміналістів (м. Київ).

1933–1937 рр. – працює головним судово-медичним інспектором Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР (м. Київ).

1933–1937 рр. – завідувач Судово-медичним моргом Харківського міськздраввідділу (м. Харків).

1933–1937 рр. – член вченої ради Наркомздраву УРСР (м. Київ).

1934–1944 рр.– член вченої ради Інституту судової медицини Наркомздраву СРСР (м. Москва).

1935–1938 рр. – слухач Харківського вечірнього університету марксизму-ленінізму.

1937–1941 рр. – старший міський судово-медичний експерт Харківського міськздраввідділу.

1938 р. – присвоєння вченого ступеня кандидата медичних наук без захисту дисертації за рішенням ради професорів 1-го Харківського медичного інституту.

1938 р. – започатковано фахове криміналістичне видання – збірник наукових статей «Криміналістика і науково-судова експертиза».

1938 р. – організовано й проведено розширену наукову конференцію з нагоди 15-річчя діяльності Харківського нституту науково-судової експертизи за участю співробітників Київського й Одеського інститутів,

а також значної кількості фахівців у галузі криміналістики та судової медицини (м. Харків).

1939–1941 рр. – завідувач кафедри судової медицини та криміналістики Харківського юридичного інституту.

1939–1944 рр. – член спеціалізованої вченої ради Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР з судової медицини (м. Київ).

1940–1950 рр. – входить до складу вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій із юридичних наук Харківського юридичного інституту.

1941 р. жовтень–1943 р. грудень – завідувач кафедри судової медицини під час евакуації Харківського медичного інституту (м. Чкалов, нині – м. Оренбург); викладач судової медицини філії Всесоюзного юридичного заочного інституту (м. Чкалов); міський судово-медичний експерт міськздраввідділу (м. Чкалов).

1943 р. – включено до складу Державної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на окупованій території Харківської та Донецької областей згідно з розпорядженням уряду УРСР.

1943–1952 рр. – начальник Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи (м. Харків, вул. Дмитрівська, 14).

1944–1946 рр. – директор Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса.

1944–1964 рр. – професор судової медицини Харківського юридичного інституту.

1946–1966 рр. – член правління Всесоюзного наукового товариства судових медиків.

1947 р. – присвоєння вченого звання професора по кафедрі судової медицини рішенням Вищої атестаційної комісії СРСР.

1948–1966 рр. – засновник і перший керівник Харківського товариства судових медиків та криміналістів.

1952–1956 рр. – проректор із навчальної роботи Харківського медичного інституту.
1957–1959 рр. – депутат Харківської міської ради депутатів трудящих.
1957–1960 рр. – проректор із навчальної роботи Харківського медичного інституту.
1961–1966 рр. – професор кафедри судової медицини Харківського медичного інституту.
1962–1964 рр. – проректор із навчальної роботи Харківського медичного інституту.

Микола Миколайович Бокаріус помер **2 листопада 1966 року**, похований поряд зі своїм батьком та іншими членами родини на міському кладовищі № 2 у м. Харків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПЕРЕЛІК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА[1]

1. **Бокариус Н. Н.** Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания / Н. Бокариус // Архив криминологии и судебной медицины = Archives of criminologie and forensic medicine = Archivio di criminologia e medicina legale = Archiv für kriminologie und gerichtliche medizin = Archives de criminologie et de médecine légale / отв. ред. Н. Бокариус. – Харьков: Юрид. изд-во Наркомюста УССР. – 1927. – Т. 1, кн. 2/3. – С. 805–814. – Доступ к электронной версии: URL: https://drive.google.com/file/d/1so20Ovlln50MpJHoFYsmu-MId_CKXMti/view*[2].
2. **Бокариус Н. Н.** К микродиагностике у входного кожного пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа: [монография – рукопись] / Н. Н. Бокариус. – Харьков: Каф. судеб. медицины Харьков. мед. ин-та, 1928. – 103 с. – Рукопись. – Доступ

[1] Систематизовано в прямому хронологічному порядку публікацій, а в межах року – за алфавітом (авторів або назв).

[2] Астериском у переліку позначено праці, які є в переліку наукових праць, складеному й підписаному професором М. М. Бокаріусом 13 листопада 1944 року (Матеріали особової справи М. М. Бокаріуса) // Архів Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. 59 с. С. 6, 7.

к электронной версии: URL: https://drive.google.com/file/d/1NU1kAesLTLgi9jst3KXfVQoeMZs3k730/view**[1].

3. **Бокаріус М. М.** Ще кілька слів до спроби Teichmannà на кров у плямах / М. М. Бокаріус // Питання криміналістики та наукової судової експертизи. – 1931. – № 3/4 – С. 24–29.***[2].
4. **Bocarius M. M.** Kelkaj vortoj pri reakcio de Teichmann / M. M. Bocarius // Internacia Medicina Revuo: oficiala Organo de Tutmonda Esperantista Kuracista Asocio. – 1931. – № 3/4. – 4 p.**
5. **Бокариус Н. Н.** Практические указания к технике научного расследования преступлений / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1931. – 69 с. – Деп. рукопись.**
6. **Бокаріус М. М.** Супутник робітника міліції під час огляду трупу на місці події або виявлення його / М. М. Бокаріус. – Харків, 1933. – 54 с. – Деп. рукопис.**
7. **Бокариус Н. Н.** Членовредительство в военной обстановке: часть учеб. по воен. – полев. хирургии / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1935. – 10 с. – Деп. рукопись.**
8. **Бокаріус М. М.** Нове в методиці судово-медичних і криміналістичних досліджень / М. М. Бокаріус // Питання кримінального процесу та техніки розслідування злочинів: зб. ст. / Укр. ін-т суд. політики, Харк. ін-т наук.-суд. експертизи ім. засл. проф. М. С. Бокаріус. – [Житомир], 1936. – С. 7–39. – Доступ до електронної версії: URL: https://drive.google.com/file/d/1MUV6RYVWP1v0gRukOj1_WDtoNyVo8lk2/view***

[1] Двома позначками астериску в переліку відзначено праці, які є в переліку наукових праць, складеному й підписаному професором М. М. Бокаріусом 16 червня 1959 року (Матеріали особової справи М. М. Бокаріуса) // Архів Харківського національного медичного університету. 18 с. С. 8–10), а також є в переліку наукових праць співробітників Харківського науково-дослідного інституту судової експертизи ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, які цитуються в роботі : Бокариус Н. Н. К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариус (репринтное воспроизведение) / Н. Н. Бокариус // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. – Харків : Право, 2016. – Вип. 16. – С. 441–468.

[2] Трьома позначками астериску в переліку відзначено праці, які є в електронному каталозі наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого й оцифровані в рамках реалізації проєкту *«Цифрова бібліотека з криміналістики та судової експертизи» («Digital library on criminalistics and forensic examination»).*

9. **Бокариус Н. Н.** Лекция по судебной медицине. Процессуальная часть / Н. Н. Бокариус. – Харьков: Отд. изд. Воен. прокуратуры ХВО, 1937. – 28 с.**
10. **Бокариус Н. Н.** Лекция по судебной медицине. Асфиксия / Н. Н. Бокариус. – Харьков: Отд. изд. Воен. прокуратуры ХВО, 1937. – 41 с.**
11. **Бокариус Н. Н.** План (программа), организация и методика проведения практических занятий по судебной медицине в медицинских институтах: докл. на Укр. совещ. зав. морфолог. каф. мед. ин-тов УССР в Харькове / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1937. – 4 с.**
12. **Бокаріус М. М.** Програма з судової медицини для студентів сангігінститутів / М. М. Бокаріус. – Харків, 1937. – 4 с. – Доступ до електронної версії: https://drive. google. com/file/d/16L7Hq fmEQCaGsdTyOzWBKjSerCyKW11E/view***
13. **Бокаріус М. М.** Стандарт устаткування кафедри судової медицини медичних інститутів / М. М. Бокаріус // Збірник 1/УП: метод. матеріали НКОЗ УРСР. – Київ, 1937. – 6 с.**
14. **Бокаріус М. М.** Робочий план для студентів сангігінститутів. – (з судової медицини / М. М. Бокаріус. – Харків: [б. в.], [б. р.], 1937. – 1 с.***
15. **Бокариус Н. Н.** О врачебных преступлениях: докл. на 1-м Укр. расшир. совещ. судеб.-мед. экспертов / Н. Н. Бокариус. – Киев, 1938.**
16. **Бокариус Н. Н.** Медицинские ошибки и врачебные преступления: докл. на науч. сес. Харьк. юрид. ин-та и на пленуме Харьк. мед. об-ва в Харькове / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1939.**
17. **Бокариус Н. Н.** Судебно-медицинская экспертиза и ее значение: доклад по радио / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1940. – Рукопись.**
18. **Бокариус Н. Н.** Сведения к практическим занятиям по исследованию повреждений на отдельных органах / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1942. – 12 с. – Деп. рукопись.**
19. **Бокариус Н. Н.** Н. С. Бокариус, как ученый и педагог: докл. на совмест. науч. конф. каф. судеб. медицины Харьк. мед. ин-та и Харьк. НИИ судеб. экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариус,

посвящ. 15-летию со дня смерти / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1946. – Деп. рукопись.**

20. **Бокариус Н. Н.** К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариус: [докл. на науч. конф. ин-та и послано во Всесоюз. ин-т юрид. наук М-ва юстиции СССР в Москве] / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1947. – 27 с. – Фотокопия печ. рукописи. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1tSpQvwZj1GtHzbWxJJhxI_pHUSdi5VCx/view***
21. **Бокариус Н. Н.** Некоторые вопросы судебно-медицинского исследования огнестрельных повреждений / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1947. – 13 с. – Деп. рукопись.**
22. **Бокариус Н. Н.** XXV лет работы Харьковского Научно-Исследовательского Института Судебной Экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариус / Н. Н. Бокариус // Проблемы криминалистики и судебной экспертизы: сб. науч. работ, посвящ. 25-летнему юбилею Института / Харьк. НИИ судеб. экспертизы им. Н. С. Бокариус; редкол.: Н. Н. Бокариус, В. П. Колмаков, И. А. Сапожников. – Харьков, 1948. – С. 9–33. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/17mDRHux7rjzM-iHQdWMhPsNj_ZnNB8db/view.***
23. **Бокариус Н. Н.** Зона высыхания у входного отверстия огнестрельного ранения / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1949. – 11 с. – Деп. рукопись.**
24. **Бокариус Н. Н.** Приоритет отечественных ученых в области судебно-медицинских экспертов: докл. на Обл. совещ. судеб. – мед. экспертов и врачей-экспертов Харьк. обл., 22 нояб. 1950 г. / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1950.**
25. **Бокариус Н. Н.** История кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института за 115 лет ее существования: [докл. на засед. Харьк. обл. науч. о-ва судеб. медиков и криминалистов] / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1951. – 2 с.**
26. **Бокариус Н. Н.** Роль Н. С. Бокариуса в развитии советской судебномедицинской экспертизы: докл. на совмест. засед. Харьк. обл.

науч. о-ва судеб. медиков и криминалистов и каф. судеб. медицины Харьк. мед. ин-та, посвящ. 20-й годовщине со дня смерти / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1951. – 17 с.**

27. **Бокариус Н. Н.** История болезни, как юридический документ: докл. на Областном совещании хирургов Харьк. обл., 15 мая 1952 г. / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1952.**
28. **Бокариус Н. Н.** Стенограмма 2-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса, 13.09.1952 г. Процессуальная часть / Н. Н. Бокариус; Харьк. гос. мед. ин-т. – Харьков, 1952. – 30 с. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1h3zB9_LEKslTp5kR6z9_PaDif72aGDBz/view***
29. **Бокариус Н. Н.** Стенограмма 3-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса, 20.09.1952 г. / Н. Н. Бокариус; Харьк. гос. мед. ин-т. – Харьков, 1952. – Ч. 1. – 28 с. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1ARDX04ucF3O23f5_Lok76g0i5G27SlIc/view***
30. **Бокариус Н. Н.** Стенограмма 4-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса, 27.09.1952 г. Трупные явления (окончание) / Н. Н. Бокариус; Харьк. гос. мед. ин-т. – Харьков, 1952. – Ч. 2. – 28 с. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1Eaqbl1IzZo6Ki0NS8LzHLHm3jJERTzRB/view***
31. **Бокариус Н. Н.** Огнестрельные повреждения / Н. Н. Бокариус // Стенограмма 5-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса, 04.10.1952 г. / Харьк. гос. мед. ин-т. – Харьков, 1952. – Ч. 1. – 29 с. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1Up6CLjS_7w76eSwyUtEbWFWBwUn6e5Oj/view***
32. **Бокариус Н. Н.** Стенограмма 6-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса, 11.10.1952 г. Огнестрельные повреждения / Н. Н. Бокариус; Харьков. гос. мед. ин-т. – Харьков, 1952. – Ч. 2. – 36 с. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1-lZEC_RNv-0NkCCIDlKJlsFAJCFVm2hZ/view***
33. **Бокариус Н. Н.** Стенограмма 9-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса, 1.11.1952 г. / Н. Н. Бокариус; Харьк. гос. мед. ин-т. – Харьков, 1952. – 35 с. – Доступ к электронной

версии: https://drive.google.com/file/d/1xwP8Yi1Vb07WEe9nTimbCMhXiq69pfUn/view***

34. **Бокариус Н. Н.** Стенограмма 18-й лекции профессора Н. Н. Бокариуса 30.12.1953 г. Исследование вещественных доказательств / Н. Н. Бокариус; Харьк. гос. мед. ин-т., педиатр. ф-т. – Харьков, 1953. – 34 с. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1V8nN8LCE-J2ZMPKJoBvh4XxBHVquKq6F/view***
35. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Н. С. Бокариус: к 85-летию со дня рождения: докл. на засед. Харьк. обл. науч. о-ва судеб. медиков и криминалистов, 20 апр. 1954 г. / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1954. – 32 с.*
36. **Бокариус Н. Н.** 120-летие кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института и ее роль в развитии исследований вещественных доказательств / Н. Н. Бокариус // Тезисы докладов научной сессии института и кафедральных научных конференций, посвященных 150-летнему юбилею института, апрель-май 1955 г. / Харьк. гос. мед. ун-т. – Харьков, 1955. – С. 261–262. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/16rbrr4Z-yV2SGt974ASdvh4kNWdeFAjB/view***
37. **Бокариус Н. Н.** К установлению калибра пуль по огнестрельным повреждениям костей черепа / Н. Н. Бокариус, Б. И. Соколов // Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике, посвященный памяти Засл. проф. Н. С. Бокариус / Харьк. гос. мед. ин-т, Харьк. науч. мед. о-во, Харьк. обл. науч. о-во судеб. медиков и криминалистов; [редкол.: Н. Н. Бокариус (отв. ред.) и др.]. – Харьков, 1956. – С. 31–40. – (Труды; Вып. 5). – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1yCiCsVh9l45ekr_YMiI8qaZZpOXTyQPd/view***
38. **Бокариус Н. Н.** Работа заслуженного профессора Н. С. Бокариуса в области исследования вещественных доказательств / Н. Н. Бокариус // Сборник рефератов докладов расширенной научной конференции, посвященной 25-й годовщине со дня смерти Засл. проф. Н. С. Бокариус, 23–26 дек. 1956 г. / Харьк.

науч. мед. о-во, Харьк. обл. науч. о-во судеб. медиков и криминалистов; [редкол.: Н. Н. Бокариус (отв. ред.) и др.]. – Харьков, 1956. – С. 10–11. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1oFIWRnMRGwoM5ks_pV19bCssMjmC1tZp/view***

39. **Бокариус Н. Н.** Роль засл. проф. Н. С. Бокариус в развитии судебной экспертизы на Украине / Н. Н. Бокариус // Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике, посвященный памяти Засл. проф. Н. С. Бокариус / Харьк. гос. мед. ин-т, Харьк. науч. мед. о-во, Харьк. обл. науч. о-во судеб. медиков и криминалистов; [редкол.: Н. Н. Бокариус (отв. ред.) и др.]. – Харьков, 1956. – С. 7–15. – (Труды; вып. 5). – Доступ к электронной версии: https://drive. google. com/file/d/1I6WVm5eHyAAxDGoP2m5VEhvYjHaLpmAw/view***
40. **Бокариус Н. Н.** Каталог музея кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института / сост.: Н. Н. Бокариус, Л. Н. Наместникова, Н. П. Марченко [и др.]; Харьк. мед. ин-т, каф. судеб. медицины. – Харьков: [б. и.], 1956. – [Кн.] 2: [№ 304–365а]. – [204] с. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/16GlsT-dDEsraMXugevJhgb2tJbi1YGiI/view***
41. **Бокариус Н. Н.** Памяти заслуженного деятеля науки профессора М. И. Райского / Н. Н. Бокариус // Материалы научных заседаний, 1956 г. / Харьк. науч. мед. о-во. – Харьков, 1957. – С. 2.**
42. **Бокариус Н. Н.** О достижениях советской судебной медицины за 40 лет: докл. на торжеств. засед. Харьк. обл. науч. о-ва судеб. медиков и криминалистов, посвящ. 40-й годовщине Великой окт. социалист. революции, 18 окт. 1957 г. / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1957. – 21 с. – Деп. рукопись.***
43. **Бокариус Н. Н.** Научно-исследовательская работа кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института за 40 лет (1917–1959): докл. на науч. каф. конф., посвящ. 40-й годовщине Великой окт. социалист. революции, 4 нояб. 1957 г. / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1957. – 17 с. – Деп. рукопись.***
44. **Бокариус Н. Н.** Критический разбор четырех номеров журнала «Судебномедицинская экспертиза» за 1958 год / Н. Н. Бокариус

// Материалы научных заседаний, 2-е полугодие 1958 – 1-е полугодие 1959 г. / Харьк. науч. мед. о-во. – Харьков, 1960. – С. 49–51.***

45. **Бокариус Н. Н.** Отчет о деятельности Харьковского областного научного общества судебных медиков и криминалистов за 1957 год / Н. Н. Бокариус // Материалы научных заседаний, 1-е полугодие 1958 г. / Харьк. науч. мед. о-во. – Харьков, 1958. – С. 32–33. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/file/d/1jAGiPc1OIPbnpw4ZXwG1QjO57Nlvq3kt/view***
46. **Бокариус Н. Н.** Прибор для измерения малых отверстий, образующихся при повреждениях тела / Н. Н. Бокариус // Программа и материалы научной конференции по разработке и внедрению новых методов диагностики и лечебных средств в практику здравоохранения: посвящ. 40-летию КП Украины / Харьк. гос. мед. ин-т. – Харьков, 1958. – С. 30–32.***
47. **Бокариус Н. Н.** Николай Сергеевич Бокариус как судебномедицинский эксперт: к 90-летию со дня рождения / Н. Н. Бокариус // Материалы научных заседаний, 2-е полугодие 1958 – 1-е полугодие 1959 / Харьк. науч. мед. о-во. – Харьков, 1960. – С. 51–52.***
48. **Бокариус Н. Н.** 125-летие кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института / Н. Н. Бокариус // Материалы научных заседаний, 1-е и 2-е полугодия 1960 г. / Харьк. науч. мед. о-во. – Харьков, 1961. – С. 83–84.***
49. **Бокариус Н. Н.** Об уголовной ответственности медиков за профессиональнее правонарушения / Н. Н. Бокариус, Ю. П. Эдель; Харьк. гос. мед. ин-т. – Харьков: [б. и., 1964]. – 7 с. – Печатная рукопись, направлена в редакцию 10.03.1964 г. – Доступ к электронной версии: https://drive.google.com/drive/folders/1qW4IJ28pIhuu3Fw30_yw4mvyKREJItA0***
50. **Бокариус Н. Н.** Общество судебных медиков и криминалистов / Н. Н. Бокариус, Н. П. Марченко // 100-летие Харьковского научного медицинского общества, 1861–1961: сб. очерков и ст. по истории деятельности / Харьк. гос. мед. ун-т; [редкол.: Н. Н. Бокариус и др.]. – Киев, 1965. – С. 245–247. – Доступ к электронной версии: https://drive.

google. com/file/d/16Cj54bwcIkQjjKevMUO_waEzMq6houlR/view***

51. **Бокариус Н. Н.** 100-летие Харьковского научного медицинского общества и участие в его работе судебных медиков и криминалистов / Н. Н. Бокариус // Материалы научных заседаний, 1961–1962 гг. / Харьк. науч. мед. о-во. – Киев, 1965. – С. 712–715.***
52. **Бокариус Н. Н.** 125-летие со дня рождения профессора Эдуарда Гофмана / Н. Н. Бокариус // Материалы научных заседаний, 1961–1962 гг. / Харьк. науч. мед. о-во. – Киев, 1965. – С. 725–726.**
53. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариуса: [рукопись] / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1966. – 75 с. – Рукопис зберігається у Музеї історії ХНМУ.**
54. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариуса: [рукопись] / Н. Н. Бокариус. – Харьков, 1966. – 21 с. – Рукопись подготовлено и передано правлению Всесоюзного научного общества судебных медиков для сборника к 50-летию Великой Октябрьской революциии. Рукопис зберігається у Музеї кафедри криміналістики НЮУ імені Ярослава Мудрого. – Доступ к электронной версии: https://drive. google. com/file/d/1e9CYd-f2nWdtwfT6kOZCwOtZh0tdLNzv/view***
55. **Бокариус Н. Н.** К истории кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института / Н. Н. Бокариус, Н. П. Марченко // Материалы 5-го Украинского совещания судебно-медицинских экспертов и 4-й сессии УНОСМиК. – Херсон, 1967. – С. 29–34.***
56. **Бокариус Н. Н.** Членовредительство (судебно-медицинское установление и юридическое понятие его в Советском законодательстве): [дис.]. / Н. Н. Бокариус; Харьк. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, [1944]. – 228 с. – Рукопись неопубликована, список научных работ Н. Н. Бокариуса подписан 13.11.1944 г.*

РЕПРИНТНІ ВИДАННЯ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА

1. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус: [репр. воспр.] / Н. Н. Бокариус // Криминалистъ первопечатный = Criminalist = Криміналіст першодрукований. – 2013. – № 6. – С. 163–171. – Начало. Продолжение: № 7, 2013; № 8–9, 2014; № 10, 2015.
2. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус: [репр. воспр.] / Н. Н. Бокариус // Криминалистъ первопечатный = Criminalist = Криміналіст першодрукований. – 2013. – № 7. – С. 135–148. – Продолжение. Начало: № 6, 2013.
3. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус: [репр. воспр.] / Н. Н. Бокариус // Криминалистъ первопечатный = Criminalist = Криміналіст першодрукований. – 2014. – № 8. – С. 138–149. – Продолжение. Начало: № 6–7, 2013.
4. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус: [репр. воспр.] / Н. Н. Бокариус // Криминалистъ первопечатный = Criminalist = Криміналіст першодрукований. – 2014. – № 9. – С. 134–153. – Продолжение. Начало: № 6–7, 2013; № 8, 2014.

5. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус: [репр. воспр.] / Н. Н. Бокариус // Криминалистъ первопечатный = Criminalist = Криміналіст першодрукований. – 2015. – № 10. – С. 89–108. – Окончание. Начало: № 6–7, 2013; № 8–9, 2014.
6. **Бокариус Н. Н.** К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариус: (репр. воспр.) / Н. Н. Бокариус // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2016. – Вип. 16. – С. 441–468.
7. **Бокариус Н. Н.** К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы имени Засл. проф. Н. С. Бокариус: (репр. відтворення) / Н. Н. Бокариус // Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.) / М-во юстиції України, Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса; за ред. О. М. Клюєва. – Харків, 2018. – С. 231–257.
8. **Бокариус Н. Н.** Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус: (репр. відтворення) / Н. Н. Бокариус // Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.) / М-во юстиції України, Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса; за ред. О. М. Клюєва. – Харків, 2018. – С. 259–334.

РЕЦЕНЗІЇ ТА РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ І НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ВИДАНЬ ПРОФЕСОРОМ М. М. БОКАРІУСОМ

1. Черваков В. Ф. Судебная баллистика / В. Ф. Черваков; Всесооюз. ин-т юрид. наук. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1937. – 248 с. – По предложению Юрид. изд-ва НКЮ СССР.[1]
2. Попов Н. В. Судебная медицина: учеб. для юрид. ин-тов / Н. В. Попов. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. – 493 с.
3. Попов Н. В. Судебная медицина: учеб. для юрид. ин-тов / Н. В. Попов. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – По предложению НКЮ СССР.
4. Дерман Г. Л. Пособие к вскрытию трупов: с элементами гистологической техники / Г. Л. Дерман; под ред. П. А. Кучеренко. – Киев: Медгиз УССР, 1936. – 200 с.
5. Дерман Г. Л. Пособие к вскрытию трупов / Г. Л. Дерман. – Харьков, 1945. – По предложению Харьк. мед. ин-та.
6. Колмаков В. П. Методическое письмо о криминалистической экспертизе по делам о подделке печатей, штампов и их оттисков / В. П. Колмаков; под ред. Н. Н. Бокариус; М-во юстиции УССР, Харьк. НИИ судеб. экспертизы им. Засл.

[1] Є в переліку наукових праць, складеному й підписаному професором М. М. Бокаріусом 16 червня 1959 року (ксерокопія оригіналу).

проф. Н. С. Бокариус. – Харьков: ХНИИСЭ, 1947. – 14 с. – Для служеб. пользования. – Режим доступа: https://drive.google.com/file/d/1of_LBSMGw6HpYJID6DH_epygeZZRXvHk/view (дата обращения 15.10.2024).

7. Колмаков В. П. Методическое письмо о методах установления личности расчлененного трупа / В. П. Колмаков; М-во юстиции УССР, Харьк. НИИ судеб. экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариус; под ред. Н. Н. Бокариус. – Харьков: ХНИИСЭ, 1947. – Для служеб. пользования. – 26 с. – Режим доступа: https://drive.google.com/file/d/1DCv1hFZPrWrTUvy-gZe5DApoKOIqiT2D/view (дата обращения 15.10.2024).
8. Бокариус Н. Г. О следах крови: к осмотру, изъятию, сохранению, упаковке и направлению их на экспертизу: метод. пособие / Н. Г. Бокариус; М-во юстиции УССР, Харьк. НИИ судеб. экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариус; под ред. Н. Н. Бокариуса; отв. за вып. В. П. Колмаков. – Харьков: ХНИИСЭ, 1948. – 26 с. – Для служеб. пользования
9. Проблемы криминалистики и судебной экспертизы: сб. науч. работ, посвящ. 25-летнему юбилею Института / М-во юстиции УССР, Харьков. НИИ судебной экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариуса; под общ. ред. Д. Х. Панасюка; редкол.: Н. Н. Бокариус, В. П. Колмаков, И. А. Сапожников. – Харьков: ХНИИСЭ, 1948. – 189 с.
10. Пустер И. А. Справочник по судебномедицинской экспертизе / И. А. Пустер; М-во здравоохранения УССР. – Киев: Медгиз УССР, 1948.
11. Колмаков В. П. Следственный эксперимент на предварительном следствии: метод. пособие / В. П. Колмаков, Л. Е. Ароцкер; М-во юстиции УССР, Харьков. НИИ судеб. экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариус; под ред. Н. Н. Бокариус. – Харьков: ХНИИСЭ, 1947. – 35 с. – Режим доступа: https://drive.google.com/file/d/11vOdvdKDizqWo4qXobjwZL5uV09aTyC-/view (дата обращения 15.10.2024).

12. Гамбург А. М. Судебномедицинская экспертиза обвиняемого / А. М. Гамбург. – Киев: Медгиз УССР, 1948. – 186 с.
13. Попов Н. В. Судебная медицина: [учеб. для высш. мед. заведений] / Н. В. Попов; перераб. и доп. В. М. Смольяниновым, В. Ф. Черваковым. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Медгиз, 1950. – 444 с. – Доклад на заседании Харьковского областного научного общества судебных медиков и криминалистов. 1951.
14. Райский И. И. Судебная медицина: для студентов и врачей: [учеб. для студентов мед. ин-тов] / И. И. Райский. – М.: Медгиз, 1953. – 466 с. – Доклад на Областном совещании судебно-медицинских экспертов и врачей-экспертов Харьковской области совместно с пленарным заседанием Харьковского областного научного общества судебных медиков и криминалистов. 1954.
15. Найдис И. Д. Справочник наименований объектов и их частей, встречающихся при расследовании преступлений / И. Д. Найдис, Э. Л. Тунина. – Харьков, 1955. – По предложению Всесоюз. курсов прокуратуры СССР.
16. Сборник научных работ по судебной медицине и пограничным областям / под ред. В. И. Прозоровского. – М., 1955. – № 2. – По предложению ред. журн. «Архив патологии». (Опубликована в журнале «Архив Патологии», 1957, № 7, с. 82-85).
17. Сборник рефератов докладов расширенной научной конференции, посвященный 25-й годовщине со дня смерти Засл. проф. Н. С. Бокариуса, 23–26 декабря 1956 г. / Харьк. науч. мед. о-во, Харьк. обл. науч. о-во судеб. медиков и криминалистов; [редкол.: Н. Н. Бокариус, В. П. Колмаков, Г. Л. Голобродский [и др.]. – Харьков: [б. и.], 1956. – 144 с.
18. Бабаянц Е. С. Лекции по судебной медицине для студентов медиков и юристов / Е. С. Бабаянц. – М., 1958. – По предложению Ученого мед. совета М-ва здравоохранения СССР.
19. Горляк Ф. Г. Справочник следователя: Обозначение и наименование объектов и их частей, встречающихся при следственном осмотре / Ф. Г. Горляк, И. Д. Найдис, Э. Л. Тунина;

Прокуратура СССР. – М.: Госюриздат, 1957. – 260 с. – По предложению Всесоюз. курсов прокуратуры СССР, Харьков.

20. Судебно-медицинская экспертиза: науч. журн. / Всесоюз. науч. об-во судеб. медиков и криминалистов. – М., 1958–1959. – № 1–4. – По предложению Правления Всесоюз. науч. об-ва судеб. медиков и криминалистов.
21. Справочник по судебно-медицинской экспертизе / сост.: И. В. Виноградов, В. О. Готье, А. С. Гуреев, И. М. Серебренников; [под ред. Н. Н. Бокариуса]. – М.: Медгиз, 1961. – 254 с. По предложению Государственного издательства медицинской литературы.[1]

[1] Є в переліку наукових праць, складеному й підписаному професором М. М. Бокаріусом 16 червня 1959 року (ксерокопія оригіналу).

ДИСЕРТАЦІЇ, ПІДГОТОВЛЕНІ ТА ЗАХИЩЕНІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ПРОФЕСОРА М. М. БОКАРІУСА

1. **Праведников С. Н.** Диагностика и лечение ранений сердца (материалы к вопросу о ранениях сердца в нашем Союзе за 40 лет): дис. … канд. мед. наук / С. Н. Праведников; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. Харьков, 1939.[1]
2. **Ципковский В. П.** Значение одежды при судебномедицинском освидетельствовании трупа с огнестрельными повреждениями: дис. … канд. мед. наук / В. П. Ципковский; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1940. – 208 с.
3. **Сотникова Л. Л.** Характеристика огнестрельных повреждений при выстреле в упор к обнаженному телу: дис. … канд. мед. наук / Л. Л. Сотникова; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1940.
4. **Колмаков В. П.** Методика расследования дел об убийствах с расчленением трупов: дис. … канд. юрид. наук / В. П. Колмаков; Харьков. НИИ суд мед. экспертизы им. Н. С. Бокариуса М-ва юстиции УССР. – Харьков, 1941. – 312 с.

[1] Є в переліку осіб, підготовлених під керівництвом професора М. М. Бокаріуса дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук, складеному й підписаному професором М. М. Бокаріусом 16 червня 1959 року (Матеріали особової справи М. М. Бокаріуса // Архів Харківського національного медичного університету. С. 9–11).

5. **Расейкин Д. П.** Регистрация преступников в СССР: дис. … канд. юрид. наук / Д. П Расейкин. – Харьков, 1941. – 314 с.
6. **Каплан С. Д.** Определение живорожденности на основании гистоструктуры легких новорождённых при судебно-медицинском исследовании трупа: дис. … канд. мед. наук / С. Д. Каплан; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1947.
7. **Наместникова Л. Н.** Реставрация прижизненного облика неизвестной личности: дис. … канд. мед. наук / Л. Н. Наместникова; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1948. – 198 с.
8. **Тунина Э. Л.** Мацерация к установлению срока пребывания трупа в воде: дис. … канд. мед. наук: 14.00.24 / Э. Л. Тунина; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1950. – 198 с.
9. **Бокариус К. Н.** Использование поляризованного света при исследовании огнестрельных повреждений: дис. … канд. мед. наук / К. Н. Бокариус; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1952. – 198 с.
10. **Войтович П. А.** Утопление. Признаки, устанавливаемые на трупе при судебно-медицинском исследовании его: дис.… канд. мед. наук / П. А. Войтович; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1952.
11. **Соколов Б. Н.** Повреждение автомобильным транспортом, их судебно-медицинское значение и пути их предупреждения: дис. … канд. мед. наук / Б. Н. Соколов; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1954.
12. **Зорин Б. Н.** Дифференциальная диагностика прижизненных и посмертных ссадин на трупе: дис. … канд. мед. наук: 14.00.24 / Б. Н. Зорин; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1954. – 299 с.
13. **Прибылива С. П.** Колото-резаные раны в судебно-медицинском отношении: дис. … канд. мед. наук / С. П. Прибылива; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1954.
14. **Кондратов М. Г.** Рентгенологический метод исследования сосудов сердца при скоропостижной смерти: дис. … канд. мед. наук /

М. Г. Кондратов; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1954.

15. **Петросян Н. Г.** Характеристика повреждений головы тупыми предметами и определение их по повреждению: дис. … канд. мед. наук / Н. Г. Петросян; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1954. – 599 с.
16. **Бакшинская Р. Е.** Судебно-медицинское в случае сдавливания шеи руками и криминалистическое значение: дис. … канд. мед. наук / Р. Е. Башкинская; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1954. – 599 с.
17. **Голобродский Г. Л.** Судебномедицинское и криминалистическое значение зубов человека и их следов: дис. … канд. мед. наук: 14.01.24 / Г. Л. Голобродский; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1957. – 559 с.
18. **Марченко Н. П.** Смертельное отравление окисью углерода в судебномедицинском отношении: дис. … канд. мед. наук / М. П. Марченко; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харков, 1957. – 427 с.
19. **Эдель Ю. П.** Врачебные ошибки и ответственность врача (на судебномедицинском материале): дис. … канд. мед. наук / Ю. П. Эдель; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харков, 1957. – 259 с.
20. **Кононенко В. И.** Ссадины как объект судебно-медицинского исследования: дис. … канд. мед. наук / В. И. Кононенко; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1958. – 261 с.
21. **Стрелец Н. Н.** Использование спектрографического метода исследования в отдельных случаях судебномедицинской практики: дис. … канд. мед. наук / Н. Н. Стрелец; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1959. – 300 с.
22. **Матвеенко В. И.** Судебномедицинское исследование пятен спермы люминесцентным, фазово-контрастным и спектрографическим методами: дис. … канд. мед. наук / В. И. Матвеенко; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1960. – 300 с.

23. **Татаренко В. А.** Исследование костей человека спектрографическим методом с целью их идентификации: дис. … канд. мед. наук / В. А. Татаренко; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1960. – 268 с.
24. **Губин Н. М.** Диагностика пятен спермы методом эмиссионного спектрального анализа: дис. … канд. мед. наук / Н. М. Губин; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1963. – 380 с.
25. **Марченко Н. П.** Установление времени наступления смерти физическими методами исследования: дис. … д-ра мед. наук: 14.00.24: в 2 т. / Н. П. Марченко; Харьков. мед. ин-т. – Харьков, 1966. – Т. 1. – 396 с. – Защищена 19.01.1968: утв. 29.11.1968.
26. **Марченко Н. П.** Установление времени наступления смерти физическими методами исследования: дис. … докт. мед. наук: 14.00.24: в 2 т. / Н. П. Марченко; Харьков. мед. ин-т. – Харьков, 1966. – Т. 2. – 262 с. – Защищена 19.01.1968: утв. 29.11.1968.
27. **Татаренко В. А.** Судебно-медицинское исследование волос человека при определении их принадлежности: дис. … докт. мед. наук: в 2 т. / В. А. Татаренко; науч. консульт.: Н. Н. Бокариус, Н. П. Марченко; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1968. – Т. 1. – 396 с.
28. **Татаренко В. А.** Судебно-медицинское исследование волос человека при определении их принадлежности: дис. … докт. мед. наук: в 2 т. / В. А. Татаренко; науч. консульт.: Н. Н. Бокариус, Н. П. Марченко; Харьков. мед. ин-т, Каф. судеб. медицины. – Харьков, 1968. – Т. 2. – 262 с.
29. **Лакиза Б. С.** Установление пола по крови и ее пятнам в судебно-медицинской практике: дис. … канд. мед. наук: 774 / Б. С. Лакиза; Харьков. гос. мед. ин-т. – Харьков, 1968. – 367 с.

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ЖИТТЯ, НАУКОВУ Й НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ М. М. БОКАРІУСА[1]

1. Авдєєва Г. К. Вплив наукових здобутків М. С. Бокаріуса на розвиток криміналістики і судової експертизи / Г. К. Авдєєва // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук. – практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народж. засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). – Харків, 2019. – С. 13–15.
2. Авдеев М. И. Судебная медицина: учебник / М. И. Авдеев. – 5-е изд. – М.: Госюриздат, 1960. – 539 с.
3. Акт судово-медичної експертизи від 7 вересня 1943 р. – Держ. архів Харків. обл., ф. 2, оп. 14, спр. 1, арк. 54.
4. Архівні матеріали Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. – Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». – 14 с.
5. Архів Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. Особова справа М. М. Бокаріуса. – 59 с.
6. Архів Харківського національного медичного університету, кафедра судової медицини, медичного правознавства

[1] Систематизовано в алфавітному порядку публікацій (за авторами або назвами).

імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Особова справа М. М. Бокаріуса. – 218 с.

7. Бакшинская Р. Е. О дорогом учителе / Р. Е. Бакшинская // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 37–39.
8. Бакшинская Р. Е. О дорогом учителе / Р. Е. Бакшинская // Історія в історіях: Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях / за заг. ред.: В. М. Лісового, Ж. М. Перцевої. – Харків: ХНМУ, 2015. – С. 233–235.
9. Бокаріус Л. В., Бокаріус С. В., Філіпенко Н. Є. Медицина – професія їхньої долі. Архів кримінології та судових наук: Науковий журнал. Вип. № 2. Харків ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2020. С 33-45.
10. Бокаріус Микола Миколайович, завідувач кафедри криміналістики та судової медицини (1939–1941) // Літопис випускників Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого: іст.-довід. вид. / редкол.: В. Ф. Бойко [та ін.]. – Київ: Логос Україна, 2008. – С. 283.
11. Бокаріус Микола Миколайович [Електронний ресурс] // Wikiwand: AI-driven wikiaggregator. – Режим доступа: https://www.wikiwand.com/uk/Бокаріус_Микола_Миколайович (дата звернення: 14.10.2024).
12. Бокаріус Микола Миколайович // Професори Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого / редкол.: В. Я. Тацій (голова) [та ін.]. – Харків: Право, 2014. – С. 24.
13. Бокаріус Микола Миколайович // Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку: до 80-річчя заснування / за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків: Право, 2020. – С. 87–88.
14. Бокаріус Микола Миколайович – видатний судовий медик та криміналіст: до 125-річчя від дня народження: біобібліогр.

покажч. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики; [уклад.: В. М. Шевчук та ін.]. – Харків: Право, 2024. – 96 с.: іл. – (Харківська наукова криміналістична школа).

15. Бокариус Н. Н. Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус: (репр. відтворення) / Н. Н. Бокариус // Столітній шлях судової експертизи в Україні, 1918–2018 рр. / за ред. О. М. Клюєва. – Харків: Золоті сторінки, 2018. – С. 259–234.
16. Бокариус Н. С. Судебная медицина для медиков и юристов / Н. С. Бокариус. – Харьков: Юрид. изд-во Украины, 1930. – 690 с.
17. Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи: біблiогр. довід. / Ольховський В. О. Бокаріус Микола Миколайович / В. О. Ольховський, Ж. М. Перцева / за заг. ред. В. М. Лісового. – Харків: ХНМУ, 2010. – С. 27–28. – Режим доступа: https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/728 (дата звернення: 14.10.2024).
18. Вчені Харківського державного медичного університету, 1805–2005 / за ред. А. Я. Циганенка. – Харків: Легат лтд, 2003. – 470 с.
19. Вшанування пам'яті професора Миколи Миколайовича Бокаріуса – до 125-річчя від Дня народження видатного українського вченого, педагога, судового медика та криміналіста [Електронний ресурс] // Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого: офіц. сайт. 2024, 01 лип. – Режим доступа: https://nlu.edu.ua/uni/vshanuvannya-pamyati-profesora-mykoly-mykolajovycha-bokariusa-do-125-richchya-vid-dnya-narodzhennya – (дата звернення: 14.10.2024).
20. Вшанування пам'яті видатного вченого – професора М. М. Бокаріуса [Електронний ресурс] // Харківський національний медичний університет: офіц. сайт. 2024, 07 лип. – Режим доступа: https://knmu.edu.ua/news/vshanuvannya-pam-yati-vydatnogo-vchenogo/ (дата звернення: 14.10.2024).
21. До 150-річчя з дня народження Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса: монографія / [О. М. Клюєв, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін.]. – Харків: ХНІДСЕ; Промінь, 2019. – 176 с.

22. Дубик М. Г. Надзвичайна державна комісія по встановленню та розслідуванню злочинів фашистів / М. Г. Дубик // Енциклопедія історії України. – Київ: Наук. думка, 2010. – Т. 7: МЛ – О. – С. 156. – Режим доступа: http://www.history.org.ua/?termin=Nadzvychajna_derzhavna (дата звернення: 14.10.2024).
23. Библиографический указатель научных работ сотрудников Харьковского НИИСЭ (1923 – июль 1967 гг.) / сост. А. А. Елисеев; Харьк. НИИ судеб. экспертизы им. Засл. проф. Н. С. Бокариуса. – Харьков: [б. и.], 1967. – 86 с.
24. Бокаріус Микола Миколайович / М. Я. Сегай // Енциклопедія Сучасної України. – Київ: Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2004. – Т. 3: Біо–Бя. – С. 212. – Режим доступа: https://esu.com.ua/article-36208 (дата звернення: 14.102024).
25. Иванова И. Ш. Николай Сергеевич и Николай Николаевич Бокариусы – книголюбы / И. Ш. Иванова, Т. В. Костюкевич, Т. А. Хицун // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук. – практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 40–42.
26. Історія в історіях: Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях / Харків. нац. мед. ун-т; за заг. ред. В. М. Лісового, Ж. М. Перцевої. – Харків: ХНМУ, 2015. – 552 с. – 2010 ХНМУ. Про Бокаріуса М. М.: с. 159, 190, 215, 218, 230–235, 283, 307, 319. – Режим доступа: https://repo.knmu.edu.ua/items/f0abfc8c-f6fc-4c6a-acfc-e97072aa79f3 (дата звернення: 14.10.2024).
27. Історія Харківського державного медичного університету, 1805–2005 / за ред. А. Я. Циганенка. – Харків: Контраст, 2005. – 742 с.
28. Введение // Кафедра общей и клинической патологии: от истоков к современности: монография / Е. С. Проценко, М. И. Кириченко, Н. А. Ремнёва, В. И. Падалко; Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина; под ред. В. Н. Савченко. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина,

2016. – С. 7–8. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/311203037_Kafedra_obsej_i_kliniceskoj_patologii_ot_istokov_k_sovremennosti_E_S_Procenko_M_I_Kiricenko_N_A_Remneva_V_I_Padalko_pod_red_V_N_Savcenko_-_H_HNU_imeni_V_N_Karazina_2016_-_188_s (дата обращения: 14.10.2024).

29. Козаченко І. М. Батько й син Бокаріуси – видатні фундатори вітчизняної судової експертизи / І. М. Козаченко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2016. – Вип. 16. – С. 427–435. – DOI: https://doi.org/10.32353/khrife. 2016.56 (дата звернення: 14.10.2024).
30. Козаченко І. М. Харківське товариство судових медиків і криміналістів – фундатор міжнародних «Бокаріусовських читань» / І. М. Козаченко // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук. – практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 44–45.
31. Козаченко І. М. Харківське товариство судових медиків і криміналістів ім. проф. М. М. Бокаріуса – науково-практична спілка фахівців у галузі судової експертизи (до 60-річчя з дня заснування) / І. М. Козаченко // Бокаріусовські читання: матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. суд. медиків і криміналістів, присвяч. 60-річчю Харків. т-ва суд. медиків і криміналістів ім. проф. М. М. Бокаріуса, 28–29 листоп. 2008 р. – Харків, 2008. – С. 8–11.
32. Козаченко И. Н. Николай Николаевич Бокариус – достойный продолжатель дела своего отца, заслуженного профессора Н. С. Бокариуса / И. Н. Козаченко // Бокаріусовські читання: матеріали 1-ї міжнар. наук.-практ. конф. суд. медиків і криміналістів, присвяч. 75-річчю з дня смерті Засл. проф. М. С. Бокаріуса, Харків, 8–9 груд. 2006 р. – Харків, 2006. – С. 21–23.
33. Козаченко И. Н. Деятельность заслуженного профессора Н. С. Бокариуса как организатора отечественной

судебно-медицинской и криминалистической экспертизы / И. Н. Козаченко // Бокаріусовські читання: матеріали 1-ї міжнар. наук.-практ. конф. суд. медиків і криміналістів, присвяч. 75-річчю з дня смерті Засл. проф. М. С. Бокаріуса, Харків, 8–9 груд. 2006 р. – Харків, 2006. – С. 8–12.

34. Колесниченко Ю. А. Бокариус, Николай Николаевич [Электронный ресурс] // Родословная семей Колесниченко – Мошкало. – 2020. – Режим доступа: https://yuriykolesnich.github. io/ppl/f/4/e65dbf8e30154eacb6b5ec6c74f. html (дата обращения: 14.10.2024).
35. Колмаков Віктор Павлович – видатний вчений-криміналіст (до 110-річчя від дня народження): бібліограф. покажч. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; уклад.: В. М. Шевчук [та ін.]. – Харків: Право, 2024. – 96 с.: іл. – (Харківська наукова криміналістична школа).
36. Комаха В. О. Бокаріус Микола Сергійович – один із фундаторів і перший керівник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз (до 90-річчя заснування Харківського НДІСЕ) / В. О. Комаха // Юридические записки. – 2013. – № 2. – С. 123–130.
37. Кононенко В. И. Николай Сергеевич Бокариус (к 25-летию со дня смерти) / В. И. Кононенко // Врачебное дело. – 1956. – № 12. – С. 1327–1330.
38. Кононенко В. Видатний судовий медик (До 60-річчя з дня народження професора М. М. Бокаріуса / В. Кононенко // За радянського лікаря. – 1959. – № 24. – С. 3. – Доступ до електрон. версії: https://drive.google.com/file/d/1Rgx1wWqNJAhlzI3vM4nF1KjBaAs4XObV/view (дата звернення: 14.10.2024).
39. Отец и сын Бокариусы: К 145-летию со дня рождения Николая Сергеевича Бокариуса, отца и 115-летию со дня рождения Николая Николаевича, сына: Жизнь отданная судебной медицине [Электронный ресурс]: [презентация] / сост.: Л. В. Скрипченко, С. А. Кравченко, В. В. Вискова; Науч. б-ка Харк. нац. мед. ун-та. – Электрон. данные (25 слайдов). – Харьков: НБ ХНМУ, 2014. – Режим доступа: https://www.calameo.com/books/00138980818797f44548c (дата обращения: 14.10.2024).

40. Хронология становления Харьковской судебно-медицинской службы / Ю. Н. Кравченко, В. Г. Бурчинский, В. П. Дмитренко [и др.] // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук. – практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 45–49.
41. Кравчун П. Г. Використання педагогічної спадщини вчених-медиків Харківщини в навчанні лікарів-інтернів / П. Г. Кравчун, О. М. Шелест, Ю. О. Ковальова // Сучасний стан та перспективи підготовки лікарів-інтернів у Харківському національному медичному університеті: матеріали XL наук. -метод. конф., присвяч. 210 річниці ХНМУ; Харків, 23 квіт. 2014 р. – Харків, 2014. – С. 55–56. – Режим доступа: https://repo. knmu.edu.ua/handle/123456789/8147 (дата звернення: 14.10.2024).
42. Kliuiev O. Modern Achievements of Forensic Expert Industry in Ukraine / O. Kliuiev // Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics. – 2023. – Kharkiv, Iss. 1 (30). – P. 5–11. – DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.01 (Last accessed: 14.10.2024). Клюєв О. Сучасні досягнення судово-експертної галузі в Україні / О. Клюєв // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2023. – Вип. 1 (30). – С. 5–11. – DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.01 (дата звернення: 14.10.2024).
43. Лакиза Б. С. К истории становления Украинского научного общества судебных медиков и криминалистов / Б. С. Лакиза // Бокаріусовські читання: матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. суд. медиків і криміналістів, присвяч. 60-річчю Харків. т-ва суд. медиків і криміналістів ім. проф. М. М. Бокаріуса, 28–29 листоп. 2008 р. – Харків, 2008. – С. 18.
44. Лист від 22.12.1966 р. секретареві Ленінського райкому КП України тов. В. С. Грищенку та голові виконкому Ленінської райради депутатів трудящих (за підписом В. П. Колмакова, С. П. Прибильової-Марченко, Є. І. Казакова та ін.). Архів

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, 4 с.

45. Лесовой В. Н. Значение работ заслуженного профессора Н. С. Бокариуса в контексте развития отечественной судебной медицине начала XX века / В. Н. Лесовой, В. А. Ольховский, В. В. Бондаренко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2009. – Вип. 9. – С. 574–584.
46. «Мы для студентов, а не студенты для нас…» / В. Н. Лесовой, В. А. Капустник, В. А. Ольховский [и др.] // Бокаріусовські читання: матеріали 1-ї між нар. наук.-практ. конф. суд. медиків і криміналістів, присвяч. 75-річ. з дня смерті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (8–9 груд. 2006 р). – Харків, 2006. – С. 13–15.
47. Lesovoy V. N. Personality of Honored Professor N. S. Bokarius in Reviews of his Foreign Contemporaries / V. N. Lesovoy, A. N. Klyuev, V. A. Olkhovskiy, N. V. Gubin // Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics. – Kharkiv, 2016. – Iss. 16. – С. 399–405. Access mode: https://khrife-journal.org/index.php/journal/issue/view/i16 (Last accessed: 14.10.2024).
48. Личность Заслуженного професора Н. С. Бокариуса в отзывах его зарубежных современников / В. Н. Лесовой, А. Н. Клюев, В. А. Ольховский, Н. В. Губин // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2016. – Вип. 16. – С. 421–427. – DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2016.55 (дата звернення: 14.10.2024).
49. Отец и сын Бокариусы: жизнь, отданная судебной медицине / В. Н. Лесовой, М. Л. Цымбал, Ж. Н. Перцева, В. А. Ольховський // Universitates. Наука и просвещение – 2009. – № 2. – С. 12–23. – Режим доступа: https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/494 (дата обращения: 14.10.2024).
50. Путь науки и труда: памяти профессоров Бокариусов / В. Н. Лесовой, М. Л. Цымбал, Ж. Н. Перцева, В. А. Ольховський // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр.

наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 8–15.

51. Слово про Вчителя: до 150-річчя з дня народження Заслуженого професора М. С. Бокаріуса / В. Лісовий, В. Ольховський, Ю. Кравченко, В. М'ясоєдов // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). – Харків, 2019. – С. 4–7. – Режим доступа: https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dada7032-909f-4fbc-ab05-9e1d6a40bb4f/content (дата звернення: 14.10.2024).
52. Династія судових медиків Бокаріусів. Історія розвитку судової експертизи / В. М. Лісовий, Ж. М. Перцева, В. О. Ольховський, Ю. М. Кравченко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2014. – Вип. 14. – С. 441–448. – Режим доступа: https://khrife-journal.org/index.php/journal/issue/view/13/2014-1 (дата звернення: 14.10.2024).
53. Лісовий В. М. Заслужений професор М. С. Бокаріус – фундатор сучасної вітчизняної судово-медичної експертизи та криміналістики: до 150-річчя від дня народження / В. О. Ольховський, Ю. М. Кравченко, В. В. Бондаренко // Клінічна та експериментальна патологія. – 2019. – Т. 18, № 2. – С. 163–168.
54. Дві Харківські наукові школи в життєвій долі професорів Бокаріусів / В. М. Лісовий, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, В. О. Ольховський, В. Ю. Шепітько, М. Л. Цимбал // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 5–7.
55. Лесовой В. Н. История одной находки. Заслуженный профессор судебный медик Н. С. Бокариус и академик архитектуры А. Н. Бекетов в одном проекте / В. Н. Лесовой, В. А. Ольховский,

Ж. Н. Перцева // UNIVERSITATES. Наука и просвещение. – 2007. – № 2. – С. 90–93.

56. Лесовой В. Н. Роль профессора Н. С. Бокариуса в подготовке кадров милиции и криминалистики Украины / В. Н. Лесовой, Ж. Н. Перцева // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики: тез. доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса, Харків, 20 груд. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 135–138.
57. Внесок Миколи Сергійовича і Миколи Миколайовича Бокаріусів у розвиток судової експертизи та криміналістики / А. І. Лозовий, В. М. Лісовий, В. В. М'ясоєдов [та ін.] // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2014. – Вип. 14. – С. 430–441.
58. Маринжа Л. Н. С. Бокариус – основоположник криминалистического направления в украинской судебной медицине / Л. Маринжа // Здоров'я України. – 2010. – № 6 (березень). – С. 3. – Режим доступа: https://health-ua.com/pics/pdf/2010_6/78.pdf (дата звернення: 14.10.2023).
59. Марченко Н. П. Николай Николаевич Бокариус: к 60-летию со дня рождения и 45-летию трудовой деятельности / Н. П. Марченко // Материалы научных заседаний, 2-е полугодие 1958 – 1-е полугодие 1959 г. / Харьк. науч. мед. о-во. – Харьков, 1960. – С. 60–61.
60. Матова Е. Е. Выдающиеся деятели советской судебно-медицинской науки / Е. Е. Матова // Вопросы судебно-медицинской экспертизы. – М., 1955. – Вып. 2. – С. 5–12.
61. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / под ред.: И. П. Скворцова, Д. И. Багалея; Харьк. ун-т. – Харьков: Тип. Печатное дело, 1905–1906. – 471, 314, XV с.; 27 л. портр. – Режим доступа: https://escriptorium.karazin.ua/handle/1237075002/2138 (дата обращения: 14.10.2024).
62. Моисеев В. М. 100-летие истории развития Харьковской судебно-медицинской экспертизы (1897–1997) / Харьк. обл.

бюро судеб.-мед. экспертизы. – Харьков, 1997. – Т. 1. – 148 с. – Матеріали рукопису із архіву Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи.

63. Моисеев В. М. 100-летие истории развития Харьковской судебно-медицинской экспертизы (1897–1997) / Харьк. обл. бюро судеб.-мед. экспертизы. – Харьков, 1997. – Т. 2. – 98 с. – Матеріали рукопису із архіву Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи.
64. Моисеев В. М. 100-летие истории развития Харьковской судебно-медицинской экспертизы (1897–1997) / Харьк. обл. бюро судеб.-мед. экспертизы. – Харьков, 1997. – Т. 3. – 54 с. – Матеріали рукопису із архіву Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи.
65. Моисеев В. М. 100-летие истории развития Харьковской судебно-медицинской экспертизы (1897–1997) / Харьк. обл. бюро судеб.-мед. экспертизы. – Харьков, 1997. – Т. 4. – 45 с. – Матеріали рукопису із архіву Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи.
66. Мякина А. В. Тернистый путь становления кафедры судебной медицины при медицинском факультете Харьковского университета / А. В. Мякина, Д. А. Мякина // Медицина XXI століття: матеріали наук. – практ. конф. молодих вчених з міжнар. участю, м. Харків, 26 листоп. 2015 р. – Харків, 2015. – С. 55–56.
67. Наместникова Л. Н. Светлой памяти учителя / Л. Н. Наместникова // Історія в історіях: Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях / за заг. ред.: В. М. Лісового, Ж. М. Перцевої. – Харків: ХНМУ, 2015. – С. 230.
68. Solodovnik V. Спадкоємець Миколи Сергійовича Бокаріуса та один з кращих судових мед експертів – харківянин Микола Миколайович [Електронний ресурс] / V. Solodovnik // Я харківчанин. – 2021, 31 трав. – Режим доступа: https://ikharkovchanin.com/uk/article-4838-spadkoemec-mikoli-sergiyovicha-bokariusa-ta-odin-z-kraschikh-sudovikh-med-ekspertiv (дата звернення: 14.10.2024).

69. Науковці кафедри криміналістики НЮУ імені Ярослава Мудрого відвідали кафедру судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету [Електронний ресурс] // Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого: офіц. сайт. 2023, 10 жовт. – Режим доступа: https://nlu.edu.ua/uni/vizyt-do-hnmu/ (дата звернення: 14.10.2024).
70. Н. Н. Бокариус: некролог // Социалистическая законность. – 1967. – № 3. – С. 73.
71. Николай Николаевич Бокариус (к 60-летию со дня рождения) / В. И. Прозоровский, М. А. Бронникова, Ю. М. Кубицкий [и др.] // Судебно-медицинская экспертиза. – 1959. – Т. 2, № 2. – С. 59–61. – Режим доступа: https://www.forens-med.ru/book.php?id=1512 (дата обращения: 14.10.2024).
72. Ольховський В. О. Видатний судовий медик М. С. Бокаріус / В. О. Ольховський // Нові судово-медичні підходи до вирішення проблем механічної травми: зб. матеріалів наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Одеса, 15–16 черв. 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 144–146. – Режим доступа: https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/17934 (дата звернення: 14.10.2024).
73. Ольховский В. А. Из колыбели Харьковской судебно-медицинской школы / В. О. Ольховский, В. Г. Бурчинский, В. А. Капустник и др. // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 49–53. – Режим доступа: http://dspace.bsmu.edu.ua/bitstream/123456789/4980/1/File0001.pdf (дата звернення: 14.10.2024).
74. Ольховский В. А. Бокариус Николай Николаевич / В. А. Ольховский, В. Ю. Шепитько // Энциклопедия криминалистики в лицах / ред. В. Ю. Шепитько. – Харьков: Апостиль, 2014. – С. 41–44.

75. Ольховський В. О. Вшанування пам'яті професорів Бокаріусів – Миколи Сергійовича та Миколи Миколайовича / В. О. Ольховський, М. В. Губін, В. К. Сокол // Надбання сучасної епідеміології та біостатистики як запорука покращення громадського здоров'я в Україні: матеріали наук.-практ. конф. (з нагоди 120-річчя від дня народж. З. А. Гуревича, видатн. соціал-гігієніста, зав. каф. соц. гігієни та організації охорони здоров'я ХМІ), 18 квіт. 2019 р. – Харків, 2019. – С. 16–17. – Режим доступа: https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/931fed1f-6f2d-4901-978a-b6d69490226c/content (дата звернення: 14.10.2024).
76. Ольховський В. О. 90 років з дня проведення Першого Всеукраїнського судово-медичного з'їзду / В. О. Ольховський, В. В. Бондаренко, М. В. Губін, В. К. Сокол // Судово-медична експертиза. – 2016. – № 1. – С. 84–88.
77. Ольховський В. О. Педагогічна спадщина заслуженого професора М. С. Бокаріуса / В. О. Ольховський, М. В. Губін, В. К. Сокол // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: зб. ст. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7–8 листоп. 2019 р.). – Полтава, 2019. – С. 304–308. – Режим доступа: https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1449d91e-b136-467d-8de2-51cb2de48c14/content (дата звернення: 14.10.2024).
78. Ольховський В. О., Бондаренко В. В., Губін М. В., Сокол В. К. Пріоритет Харківської судово-медичної школи у розробці питань ідентифікації осіб // Судово-медична експертиза. – 2018. – № 2. – С. 122–126.
79. Ольховский В. А. Заслуженный профессор Н. С. Бокариус – основатель криминалистического направления отечественной судебно-медицинской науки / В. А. Ольховский, Н. М. Рубин // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2004. – Вип. 4. – С. 84–92.
80. Ольховский В. А. Харьковская судебно-медицинская служба в цифрах и фактах / В. А. Ольховский, А. М. Гуров, И. Н. Козаченко, Ю. Н. Кравченко и др. // Справочник к 210-летию основания

Харьковской судебно-медицинской службы (1797–2007 гг.). Харьков: ХОБСМЄ, 2007. 198 с.

81. Ольховський В. О. Бокаріус Микола Миколайович / В. О. Ольховський, Ж. М. Перцева // Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи: бібліогр. довід. / за заг. ред. В. М. Лісового. – Харків: ХНМУ, 2010. – С. 27–28. – Режим доступа: https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/728 (дата звернення: 14.10.2024).
82. Ольховський В. О. Бокаріус Микола Миколайович / В. О. Ольховський, В. Ю. Шепітько // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Харків, 2018. – Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. – С. 53–55.
83. Ольховський В. О. Професор М. М. Бокаріус: судовий медик та криміналіст / В. О. Ольховський, В. Ю. Шепітько // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 34–36.
84. Особова справа М. М. Бокаріуса. – Архів Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи, 14 с.
85. Памяти профессора Николая Николаевич Бокариуса (1899–1966) // Судебно-медицинская экспертиза. – 1967. – Т. 10, № 1. – С. 60–61.
86. Перцева Ж. Н. Н. С. Бокариус – выдающийся педагог высшей медицинской школы / Ж. Н. Перцева // Актуальні питання та перспективи розвитку судової медицини та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. суд. медиків та криміналістів, присвяч. 200-річчю каф. суд. медицини та основ права Харків. держ. мед. ун-ту, Харків, 14–16 верес. 2005 р. – Харків, 2005. – С. 24–29.
87. Професор Микола Миколайович Бокаріус: [некролог] // Радянське право. – 1967. – № 1. – С. 94.
88. Бокаріус Микола Миколайович // Професори Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого /

редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) [та ін.]. – Харків: Кроссроуд, 2009. – С. 33–34.

89. Бокаріус Микола Миколайович // Професори Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) [та ін.]. – Харків: Право, 2004. – С. 26–27.
90. Робак І. Ю. Життєвий шлях і наукова спадщина М. С. Бокаріуса: історіографія дослідження / І. Ю. Робак, О. В. Семененко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Серія: Історія науки і техніки. – 2015. – № 70. – С. 43–48. – Режим доступа: https://repo. knmu.edu.ua/handle/123456789/11554 (дата звернення: 14.10.2024).
91. Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике, посвященный памяти засл. проф. Н. С. Бокариус / Харьк. гос. мед. ин-т, Харьк. науч. мед. об-во, Харьк. обл. науч. об-во суд. медиков и криминалистов. – Харьков, 1956. – 318 с. – (Труды Харьковского научного медицинского общества; вып. 5). – Режим доступа: https://www.forens-med.ru/book.php?id=2477 (дата обращения: 14.10.2024).
92. Сегай М. Я. Бокаріус Микола Миколайович / М. Я. Сегай, А. В. Іщенко, К. О. Рябухіна // Юридична енциклопедія: в 6 т. – Київ: Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А–Г. – С. 257.
93. Семененко О. В. Значення особистості викладача в духовному вихованні гуманітарної еліти (на прикладі педагогічної діяльності видатного судового медика М. С. Бокаріуса) / О. В. Семененко // Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації: зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 листоп. 2014 р.: у 2 ч. – Харків, 2016. – Ч. 2. – С. 399–403. – Режим доступа: https://repository. kpi. kharkov. ua/handle/KhPI-Press/19746 (дата звернення: 14.102024).
94. Semenenko O. V. Constribution of M. S. Bokarius to the Formation of Domestic Forensic Medical Instutions / O. V. Semenenko // Історія медичної науки, практики та освіти: зб. ст. та тез наук.-практ. конф., Київ, 26–27 квіт. 2018 р. – Київ, 2018. – С. 99–104.
95. Спогади С. В. Бокаріус про батька – В. М. Бокаріус. Рукопис. = Spogadi S. V. Bokarius pro batka – V. M. Bokarius. Rukopis //

Столітній шлях судової експертизи в Україні, 1918–2018 рр. / за ред. О. М. Клюєва. – Харків: Золоті сторінки, 2018. – С. 133.

96. Столітний шлях судової експертизи в Україні, 1918–2018 рр.: монографія / Харків. НДІ суд. експертиз ім. М. С. Бокаріуса; за ред. О. М. Клюєва. – Харків: Золоті сторінки, 2018. – 336 с.
97. Судовий процес про звірства німецько-фашистських загарбників на території м. Харкова і Харківської області в період їх тимчасової окупації. – Київ; Харків: Укр. держ. вид-во, 1944. – 132 с. – Режим доступа: https://drive.google.com/file/d/1t5vD4e137Gs-sxmhe83QZjq6Q9WdaHCc/view (дата звернення: 14.102024).
98. Татаренко В. О. Бокаріус Микола Миколайович / В. О. Татаренко // Вчені Харківського державного медичного університету, 1805–2005 / за ред. А. Я. Циганенка. – Харків: Легат лтд, 2003. – С. 108.
99. Татаренко В. А. 200 лет кафедре судебной медицины Харьковского государственного медицинского университета / В. А. Татаренко, В. А. Ольховский // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2005. – Вип. 5. – С. 524–532.
100. Федорченко О. Правова регламентація створення і діяльності надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злодіянь німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників / О. Федорченко, С. Домашова // Актуальні проблеми правознавства. – Тернопіль, 2024. – Вип. 1. – С. 25–32. – Режим доступа: https://appj.wunu.edu.ua/index. php/appj/article/view/1804 (дата звернення: 14.10.2024).
101. Фесюнін В. М. «Архів кримінології та судових наук» і наукова спадщина М С. Бокаріуса / В. М. Фесюнін, А. С. Тяпкін // Архів кримінології та судових наук. – 2020. – № 2. – С. 77–86. – Режим доступа: https://archive-criminology.com.ua/index.php/journal/article/download/18/18 (дата звернення: 14.10.2024).
102. Філіпенко Н. Є. Віталій Миколайович Бокаріус – славетний продовжувач великої династії / Н. Є. Філіпенко // Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини. – 2020. – № 1. – С. 48–51. – Режим доступа: http://

www.internalmed-journal.in.ua/wp-content/uploads/2021/07/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_1_2020-2-48-51.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

103. Харьковская судебно-медицинская служба в цифрах и фактах: справочник к 210-летию основания Харьковской судебно-медицинской службы (1797–2007 гг.) / В. А. Ольховский, Ю. Н. Кравченко, А. М. Гуров [и др.]. – Харьков: Харьк. обл. бюро судеб.-мед. экспертизы, 2007. – 198 с.
104. Циганенко А. Я. Учень та вчитель: світлій пам'яті професора Миколи Миколайовича Бокаріуса / А. Я. Циганенко // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 36–37.
105. Цыганенко А. Достижения кафедры судебной медицины Харьковского государственного медицинского университета: к 200-летию основания / А. Цыганенко, Ю. Шупик, В. Ольховский // Актуальні питання та перспективи розвитку судової медицини та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. суд. медиків та криміналістів, присвяч. 200-річчю каф. суд. медицини та основ права Харків. держ. мед. ун-ту, Харків, 14–16 верес. 2005 р. – Харків, 2005. – С. 5–13.
106. Цимбал М. Л. Харківському науково-дослідному інституту судових експертиз – 85 років / М. Л. Цимбал // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів засід. «круглого столу», присвяч. 85-річчю створення Харків. НДІ судов. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (11–12 листоп. 2008 р.). – Харків, 2008. – С. 9–15.
107. Цымбал М. Л. Роль Н. Н. Бокариуса в становлении Харьковского общества судебных медиков и криминалистов / М. Л. Цымбал, Э. Б. Симакова-Ефремян, Л. Н. Дереча // Бокаріусовські читання: матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. суд. медиків

і криміналістів, присвяч. 60-річчю Харків. т-ва суд. медиків і криміналістів ім. проф. М. М. Бокаріуса, 28–29 листоп. 2008 р. – Харків, 2008. – С. 12–14.

108. Шевчук В. М. Вплив наукових ідей М. С. Бокаріуса на розвиток криміналістики та судової медицини / В. М. Шевчук // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). – Харків, 2019. – С. 9–11.
109. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи: добірка наук. пр. / Віктор Шевчук; упоряд.: Н. А. Чмутова. – Харків: Право, 2020. – 1280 с
110. Шевчук В. М., Шепітько В. Ю. Михайло Васильович Салтевський – видатний криміналіст минулого та сучасності (до 100-річчя від дня народження): бібліограф. покажч. – Харків: Мадрид, 2017. – 106 с. – (Видатний криміналіст минулого та сучасності).
111. Шепітько В. Ю. Вчений судовий медик та криміналіст заслужений професор Микола Сергійович Бокаріус / В. Ю. Шепітько // Бокаріусовські читання: Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. 140-річчу з дня народж. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса та 110-річчя з дня народження М. М. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 верес. 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 33–34.
112. Шепітько В. Ю. Харків – батьківщина криміналістичного напряму української судово-медичної експертизи / В. Ю. Шепітько, В. О. Ольховський, В. Д. Мішалов // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. – Харків, 2010. – С. 765–768.
113. Шепітько В. Ю. Формування криміналістики та криміналістичної дидактики в Україні / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2020. – Вип. 22. – С. 7–19. – Режим доступа: https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.01 (дата звернення: 14.10.2024).

114. Шепітько В. Bokarius Mykola M. = Бокаріус Микола Миколайович. Кримінальне право, криміналістика та судові науки = Criminal Law, Criminalistics and Forensic Sciences: енциклопедія / В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько. – Харків: Право, 2021. – С. 68–70.
115. Шепітько В. Ю. Проблеми медичної криміналістики у працях професора М. С. Бокаріуса / В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю від дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 19 квіт. 2019). – Харків, 2019. – С. 7–8.
116. Шепітько В. Ю. Бокаріус Микола Миколайович / В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько, М. В. Капустіна // Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку: до 80-річчя заснування / за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків: Право, 2020. – С. 87–88.
117. Shepitko V. The process of scientific knowledge integration in crime prevention and trends of medical criminalistics development in Ukraine in XIX – early XX century / V. Shepitko, V. Olkhovsky, M. Shepitko // Wiadomosci Lekarskie. – 2020. – № 73. – P. 176–179.
118. Юсупов В. Історія формування доктрини криміналістики в Україні / В. Юсупов // Право України. – 2021. – № 8. – С. 44–64. – Режим доступа: https://pravoua.com.ua/ua/store/download/?dtype=article&id=3576 (дата звернення: 14.10.2024).
119. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях: монографія / В. В. Юсупов; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. – Київ: ФОП Маслаков, 2018. – 556 с.
120. Юсупов В. В. Розвиток українських судово-медичних закладів у XX столітті / В. В. Юсупов // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків, 2017. – Вип. 17. – С. 446–456. – Режим доступа: https://khrife-journal.org/index.php/journal/issue/view/i17/17-2017-pdf (дата звернення: 14.10.2024).

ФОТОГРАФІЇ ТА ФОТОДОКУМЕНТИ

Микола Бокаріус у дитинстві (1 рік) разом із батьком Миколою Сергійовичем, мамою Зінаїдою Миколаївною, братом Юрієм і сестрою Ксенією, *1900 рік*

Микола Бокаріус (5, 6 років) із батьком, матір'ю та родиною на відпочинку, *1904, 1905 роки*

Микола Бокаріус (7 років) із батьком, матір'ю та друзями на відпочинку в Криму, *1906 рік*

Микола Бокаріус і його сестра Зінаїда Бокаріус у дитинстві, *1907 та 1910 роки*

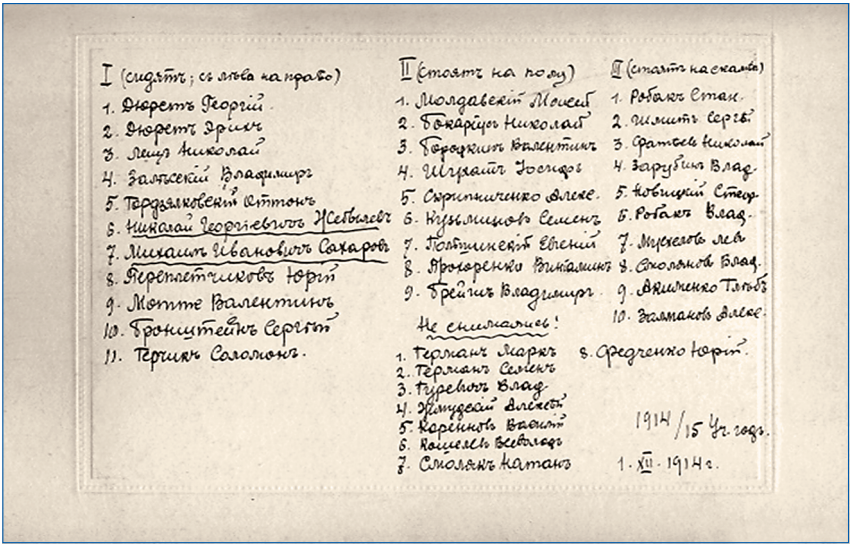
Микола Бокаріус – учень
III Харківської гімназії, *1909 рік*

Микола Бокаріус – учень 2 класу Харківської гімназії
(другий праворуч у нижньому ряду), *1911 рік*

Микола Бокаріус серед своїх однокласників-гімназистів,
стоїть 2-й ліворуч у 2-му ряду, 6 клас гімназії, *1 грудня1914 року*

I (сидятъ; съ лѣва направо)
1. Дюретъ Георгій
2. Дюретъ Эрихъ
3. Лещъ Николай
4. Залѣсскій Владимиръ
5. Тордаковскій Оттонъ
6. Николай Георгіевичъ Жебулевичъ
7. Михаилъ Ивановичъ Сахаровъ
8. Перепелѣчниковъ Юрій
9. Мотте Валентинъ
10. Бронштейнъ Сергѣй
11. Гершунъ Соломонъ.

II (стоятъ на полу)
1. Молдавскій Моисей
2. Бокаріусъ Николай
3. Городскій Валентинъ
4. Шульгинъ Іосифъ
5. Скрипниченко Алексѣй
6. Кузьмищевъ Семенъ
7. Полѣщинскій Евгеній
8. Яроševенко Виталій
9. Брейчъ Владимиръ

Не снимались!
1. Германъ Марко
2. Германъ Семенъ
3. Гуревичъ Владъ
4. Іоффе Алексѣй
5. Коренной Василій
6. Кашеевъ Всеволодъ
7. Смолянъ Натанъ

III (стоятъ на скамьѣ)
1. Рыбакъ Станъ
2. Шмидтъ Сергѣй
3. Фатѣевъ Николай
4. Зарубинъ Владъ
5. Новицкій Стефанъ
6. Рыбакъ Владъ
7. Морскеть Левъ
8. Смоляковъ Владъ
9. Яхненко Тодосій
10. Замаховъ Алексѣй
8. Фредченко Юрій

1914/15 Уч. годъ.
1. XII. 1914 г.

Список однокласників-гімназистів Миколи Бокаріуса,
1914/1915 навчальний рік, 1 грудня 1914 року. З архіву Музею історії ХНМУ

Родина М. М. Бокаріуса (зліва направо): Микола Миколайович, Зінаїда Миколаївна (мати), Юрій, Зінаїда (Зікуня), Ксенія, Микола Сергійович (батько), *1915 рік*

Микола Бокаріус із сестрою Зінаїдою на відпочинку в Криму, *1915 рік*

Микола Бокаріус
із братом Юрієм, *1916 рік*

Микола Бокаріус разом із старшим братом Юрієм,
сестрами Зінаїдою і Ксенією, *1917 рік*

Микола Бокаріус разом із батьком, родичами та друзями, *1917 рік.*
З архіву Музею історії ХНМУ

Микола Бокаріус із його батько професор М. С. Бокаріус
на кафедрі судової медицини Харківського університету, *1916 рік*

Навчальна аудиторія в Інституті судової медицини, надпис латиною «Від малого походять судові медики», *1916 рік*

Микола Бокаріус – випускник Харківської гімназії, *1917 рік*

Микола Бокаріус із батьком і молодшим братом Віталієм, *1918 рік.*
З архіву Музею історії ХНМУ

Микола Бокаріус на відпочинку
в Керчі, *1918 рік*

Микола Миколайович Бокаріус одружується з Євгенією Борисівною, *1920 рік*

Микола Бокаріус із дружиною Євгенією та донькою Кірою, *1925 рік*

Батько й син – Микола Сергійович і Микола Миколайович Бокаріус у приміщенні навчального музею Кабінету судової медицини, *1924 рік*

Микола Миколайович Бокаріус (третій ліворуч в нижньому ряду) поруч із М. С. Бокаріусом зі слухачами перших курсів із судової медицини, *1925 рік*

Микола Бокаріус із батьком та співробітниками кафедри судової медицини (сидять О. А. Єлисеєв, П. М. Вроблевський, М. С. Бокаріус, Н. П. Єфремова, М. М. Бокаріус, стоять В. П. Ципковський, С. Д. Каплан, Р. С. Лапсін (секретар), *1925 рік. З архіву Музею історії ХНМУ*

Микола Бокаріус (перший праворуч) на практичних заняттях у свого батька М. С. Бокаріуса на кафедрі судової медицини, *1926 рік. З архіву Музею історії ХНМУ*

Микола Миколайович Бокаріус (перший ліворуч у нижньому ряду) поруч з співробітниками Харківського інституту науково-судової експертизи, *1927 рік*

Микола Миколайович Бокаріус (другий праворуч у нижньому ряду) в Інституті судової медицини на курсах підготовки науково-технічних експертів НКВС України, *1928 рік*

М. М. Бокаріус із батьком на кафедрі судової медицини, *1928 рік*

М. М. Бокаріус працює в робочому кабінеті, *1929 рік*

Микола Бокаріус із колегами в Харківському КНСЕ (В. П. Ципковський, П. М. Вроблевський, О. А. Єлисеєв), *1929 рік*

Микола Миколайович Бокаріус із дочкою Кірою та дружиною Євгенією біля будинку, вул. Чернишевська, 46, *1929 рік*

Професор М. М. Бокаріус читає лекцію та проводить практичне заняття із судової медицини зі студентами Харківського медичного інституту, *1929 рік*

М. М. Бокаріус проводить заняття в Харківському інституті науково-судової експертизи, *1931 рік*

М. М. Бокаріус на державному іспиті з судової медицини в ХМІ, *1931 рік. З архіву Музею історії ХНМУ*

Професор М. М. Бокаріус із співробітниками
Інституту науково-судових експертиз, *1931 рік*

Похорони Миколи Сергійовича Бокаріуса, *24 грудня 1931 року*

Професор М. М. Бокаріус на юридичних курсах, *1932 рік*

Посвідчення М. М. Бокаріуса
як представника Дзержинської районної ради м. Харкова, *1932 рік*

Професор М. М. Бокаріус із 1925 року викладає судову медицину в Харківському юридичному інституті і ввійшов в історію як перший завідувач кафедри криміналістики та судової медицини цього навчального закладу, *1939–1941 роки*

Професор М. М. Бокаріус проводить практичне заняття зі студентами Харківського медичного інституту, *1932 рік*

Микола Миколайович Бокаріус із колегами, *1934 рік*

Професор М. М. Бокаріус (у центрі) та О. А. Єлисеєв із співробітниками Харківського інституту НСЕ, *1935 рік*

Микола Миколайович Бокаріус працює в робочому кабінеті, *1934 рік*

Професор М. М. Бокаріус на курсах районних судово-медичних інспекторів Харківської області, *1936 рік*

Микола Миколайович Бокаріус працює, *1936 рік*

Професор М. М. Бокаріус із колегами на кафедрі судової медицини Харківського медичного інституту, *1937 рік.*
З архіву Музею історії ХНМУ

М. М. Бокаріус і кафедра судової медицини Харківського медичного інституту в евакуації в м. Чкалові. На фото: М. М. Бокаріус сидить 1-й ліворуч, за ним стоїть його дружина Н. Г. Плеська, *1 червня1942 року. З архіву Музею історії ХНМУ*

Професор М. М. Бокаріус із колегами та студентами-випускниками 1-го Харківського медичного інституту в м. Чкалові, *8 серпня1942 року*

Микола Миколайович Бокаріус із випускниками
Харківського медичного інституту, *1945 рік*

Професор М. М. Бокаріус із студентами 5 курсу
Харківського медичного інституту, *1945 рік*

Професори М. М. Бокаріус і В. О. Білоусов серед випускників Харківського медичного інституту, *1946 рік*

Професор М. М. Бокаріус із студентами 5 курсу Харківського медичного інституту. Студенти написали: «У серці кожного із нас пам'ять про Вас і про Вашу кафедру залишиться на все життя», *1946 рік.*
З архіву Музею історії ХНМУ

М. М. Бокаріус із колективом кафедри судової медицини,
15 вересня 1947 року. З архіву Музею історії ХНМУ

М. М. Бокаріус із професорським колективом Харківського медичного інституту. Сидять (зліва направо): В. М. Коган-Ясний, Є. К. Приходькова, В. О. Білоусов. Стоять (зліва направо) І. І. Грищенко, З. А. Гуревич, М. М. Бокаріус, Р. Д. Синельников, *1947 рік.*
З архіву Музею історії ХНМУ

Професор М. М. Бокаріус читає лекцію в Харківському обласному бюро судово-медичної експертизи, *вул. Дмитрівська, 16, 1947 рік*

Професор М. М. Бокаріус із своїм учнем В. П. Колмаковим, О. А. Єлисеєвим і міністром юстиції Д. Х. Панасюком, *1947 рік*

Професор М. М. Бокаріус серед учасників 2-ї Української конференції судово-медичних експертів, *м. Одеса, 1949 рік*

М. М. Бокаріус із професором В. Д. Черваковим,
24 червня 1950 року. З архіву Музею історії ХНМУ

Професор М. М. Бокаріус на курсах підвищення кваліфікації із судової медицини (1-й ряд: Б. І. Соколов, В. І. Лукашев, А. М. Воскобойніков, С. В. Мармонтов; 2-й ряд: О. В. Жинжикова, М. М. Бокаріус, А. С. Філіпов, К. О. Брагинська), *1950 рік*

Микола Миколайович Бокаріус на2-й Всесоюзній нараді судово-медичних експертів і криміналістів (завідувачі кафедр), *19–25 червня 1950 року. З архіву Музею історії ХНМУ*

Професор М. М. Бокаріус, Л. Л. Сотнікова та їх учні, *1951 рік*

Професор М. М. Бокаріус із колегами на першотравневій демонстрації, *1952 рік*

Професори М. М Бокаріус і М. П. Марченко з колегами та студентами на першотравневій демонстрації, *1952 рік*

Професор М. М. Бокаріус в аудиторії кафедри нормальної анатомії ХМІ, *1952 рік*

М. М. Бокаріус і Л. Л. Сотнікова серед судово-медичних експертів, *випуск 1953 року*

Професор М. М. Бокаріус із колегами кафедри судової медицини та студентами 5 курсу ХМІ, *1952 рік*

Професор М. М. Бокаріус разом із професором М. І. Авдєєвим (головний судово-медичний експерт Радянської армії) і колегами на кафедрі судової медицини ХМІ (1-й ряд зліва направо: С. І. Губильова, М. І. Авдєєв, М. М. Бокаріус, І. А. Войтович та ін.),
1952 рік. З архіву Музею історії ХНМУ

Професор М. М. Бокаріус серед студентів військового факультету ХМІ, *1954 рік*

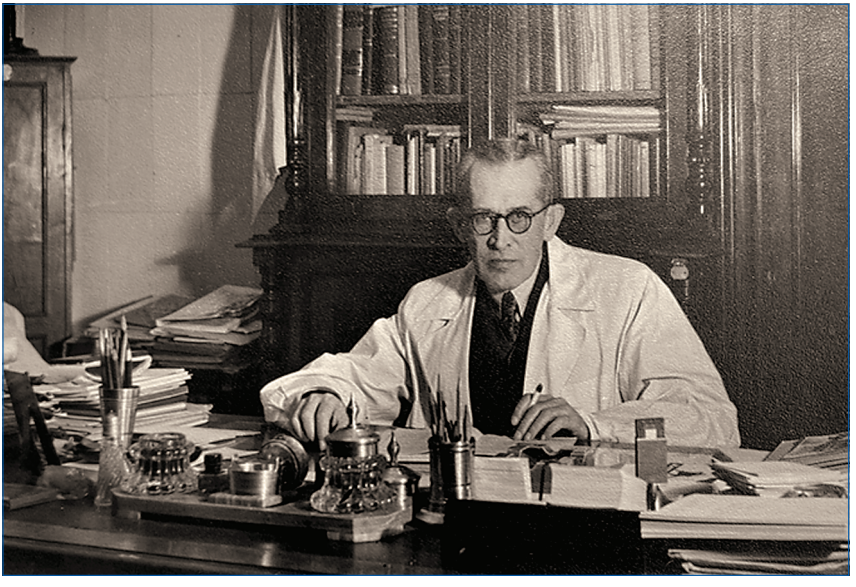

Професор М. М. Бокаріус із колегами, *7 листопада 1954 року*

Професор М. М. Бокаріус працює в кабінеті, *1955 рік*

Завідувач кафедри судової медицини ХМІ професор М. М. Бокаріус у робочому кабінеті, *1956 рік. З архіву Музею історії ХНМУ*

Професор М. М Бокаріус з іноземною делегацією
на З'їзді патологоанатомів на кафедрі пат-анатомії ХМІ,
1956 рік. З архіву Музею історії ХНМУ

Професор М. М. Бокаріус із криміналістами Румунської НР на кафедрі
судової медицини, *1956 рік. З архіву Музею історії ХНМУ*

Донька М.М. Бокаріуса Кіра Миколаївна Бокаріус із колегами (знизу перша ліворуч), *1956 рік*

Кіра Бокаріус, *1959 рік*

Конференція, присвячена 25-річчю з дня смерті Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса в ХМІ,
м. Харків, 1956 рік. З архіву Музею історії ХНМУ

М. М. Бокаріус із молодшим братом В. М. Бокаріусом на конференції, присвяченій пам'яті батька, *1956 рік*

Професор М. М. Бокаріус на конференції в Саратові, *1957 рік*.
З архіву Музею історії ХНМУ

Професор М. М. Бокаріус на конференції, присвяченій 25-річчю НДІ судової медицини, *1958 рік*

Професор М. М Бокаріус на Всесоюзній нараді головних судових експертів, *1959 рік. З архіву Музею історії ХНМУ*

Професор М. М. Бокаріус на першотравневій демонстрації з колегами та друзями (3-й ліворуч Р. Д. Синельников, 4-й ліворуч М. М. Бокаріус), *1 травня 1959 року.З архіву Музею історії ХНМУ*

Професор М. М. Боккаріус і аспірант кафедри В. М. Моїсеєв, *1959 рік*

Професор М. М. Бокаріус у кабінеті № 1 кафедри судової медицини, *1959 рік. З архіву Музею історії ХНМУ*

Професор М. М. Бокаріус на конференції, присвяченій пам'яті професора А. І. Шибкова, *1959 рік*

Професор М. М. Бокаріус у президії на Всесоюзному з'їзді патологоанатомів на сцені оперного театру, *м. Харків, 1959 рік*

Професор Микола Миколайович Бокаріус із групою студентів 6 курсу санітарно-гігієнічного факультету ХМІ, *1960 рік. З архіву Музею історії ХНМУ*

Професор М. М. Бокаріус серед делегатів на зустрічі з американськими санітарними інженерами, *м. Харків, 1962 рік*

Професор М. М. Бокаріус доповідає слухачам курсів підвищення кваліфікації з судової медицини, *1962 рік*

М. М. Бокаріус і В. П. Колмаков на 75-річчі О. А. Єлисеєва, *1962 рік*

Професор М. М. Бокаріус разом із М. П. Марченко на засіданні кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, *14 лютого 1964 року*

Професор М. М. Бокаріус у президії конференції, виступає ректор Харківського медичного інституту Б. Я. Задорожний,
23 вересня 1964 року

М. М. Бокаріус у спортивному таборі ХМІ «Есхар».
З архіву Музею історії ХНМУ,
22 червня 1964 року

Микола Миколайович Бокаріус із онуками, *11 серпня 1965 року*

Професор М. М. Бокаріус із онукою та професором В. І. Грищенком.
З архіву Музею історії ХНМУ, 1 травня 1966 року

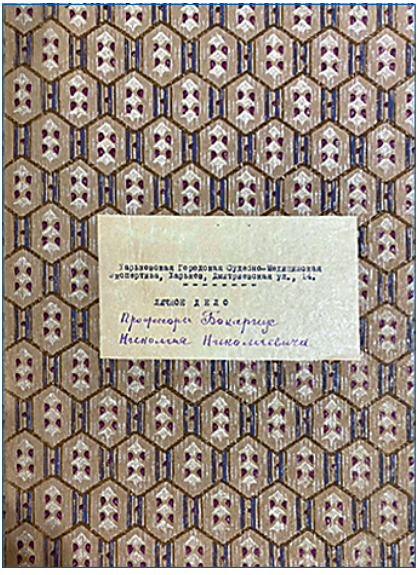
Микола Миколайович Бокаріус із професором М. М. Соловйовим у саду Шевченка, *31 серпня 1966 року*

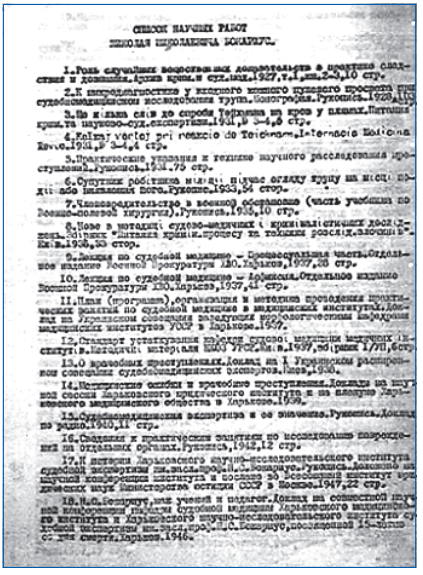
Робочий кабінет, у якому працювали професор М. М. Бокаріус і його батько Заслужений професор М. С. Бокаріус

Професор Микола Миколайович Бокаріус, *1966 рік*

Харьковская Городская Судебно-Медицинская
лаборатория, Сальная, дистанционная ул., 14.

ЛИЧНОЕ ДЕЛО
Профессора Бокариус
Николая Николаевича

СПИСОК НАУЧНЫХ РАБОТ
НИКОЛАЯ НИКОЛАЕВИЧА БОКАРИУС.

1.Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и правосудия.Архив крим.и суд.мед.1927,т.I,вып.2-3,10 стр.

2.К вопросу о трупном окоченении.Труды Харьковского общества судебных медиков и криминалистов.1928,т.I,вып.I,4 стр.

3.По вопросу о спорах Таффани на кровь у пьяных.Вестник криминалистики и судебной медицины.1931,№ 3-4,6 стр.

4.Kelmy vecteÿ pri reakcie do Teichmann-Iserhacs Moitessa Kr.-c.1931,№ 3-4,4 стр.

5.Практическое указания к технике научного расследования преступлений.Руководство.1931.75 стр.

6.Супружеские работники медицины.Научно-судебная экспертиза по вопросам половой зрелости.Руководство.1933,56 стр.

7.Членовредительство в военной обстановке (часть учебника по военно-полевой хирургии).Руководство.1935,10 стр.

8.Новое в методике судебно-медицинских (криминалистических) исследований.Вестник криминалистики и судебной медицины.1936,№ 1-2,3 стр.

9.Лекции по судебной медицине.-Врачебная часть.Отдельное издание Военной Прокуратуры КВО.Харьков,1937,28 стр.

10.Лекции по судебной медицине.-Афишка.Отдельное издание Военной Прокуратуры КВО.Харьков,1937,41 стр.

11.План (программа),организация и методика проведения практических занятий по судебной медицине в медицинских институтах.Доклад на Украинском совещании заведующих кафедрами судебной медицины медицинских институтов УССР в Харькове.1939.

12.Стандарт устаревших понятий судебно-медицинской терминологии.Материалы НКЗ УССР.№ 8,1939,по(ранее I/VI),6стр.

13.О врачебных преступлениях.Доклад на I Украинском расширенном совещании судебно-медицинских экспертов.Киев,1940.

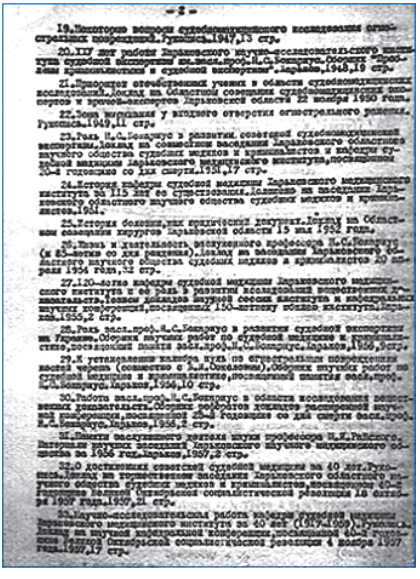
14.Неосторожные ошибки и врачебные преступления.Доклад на научной сессии Харьковского юридического института и на пленуме Харьковского медицинского общества в Харькове.1939.

15.Судебно-медицинская экспертиза и ее значение.Руководство.Доклад по радио.1940,11 стр.

16.Сведения к практическим занятиям по неосторожным повреждениям на судебных органах.Руководство,1942,12 стр.

17.К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы им.засл.проф.Н.С.Бокариус.Руководство.Доклад на научной конференции института в составе 20 Всесоюзного института криминалистики Министерства юстиции СССР в военное.1947,22 стр.

18.Н.С.Бокариус,как ученый и педагог.Доклад на совместной научной конференции кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института и Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы им.засл.проф.Н.С.Бокариус,посвященной 2-летию со дня смерти.Харьков,1946.

-2-

19.Некоторые вопросы судебно-медицинского исследования огнестрельных повреждений.Руководство,1947,13 стр.

20.XXV лет работы Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы им.засл.проф.Н.С.Бокариус.Отчетный доклад на пленуме Харьковского общества судебных медиков и криминалистов.Харьков,1948,19 стр.

21.Приоритет отечественных ученых в области судебно-медицинских исследований.Доклад на областной сессии судебно-медицинских экспертов и врачей-экспертов Харьковской области 22 ноября 1950 года.

22.Меры борьбы с вредного отпечатка огнестрельного ранения.Руководство.1949,11 стр.

23.Роль Н.С.Бокариус в развитии советской судебно-медицинской экспертизы.Доклад на совместном заседании Харьковского областного научного общества судебных медиков и криминалистов и кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института,посвященном 30-й годовщине со дня смерти.1951,17 стр.

24.История кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института за 115 лет ее существования.Доклад на заседании Харьковского областного научного общества судебных медиков и криминалистов.1951.

25.История болезни,как практический документ.Доклад на областном совещании хирургов Харьковской области 15 мая 1952 года.

26.Жизнь и деятельность заслуженного профессора Н.С.Бокариус (к 85-летию со дня рождения).Доклад на заседании Харьковского научного общества судебных медиков и криминалистов 20 февраля 1954 года,32 стр.

27.120-летие кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института и 60 лет в развитии исследований повреждений огнестрельного,газового действия научной сессии института и информационный научный доклад,посвященных 150-летнему юбилею института.Харьков.1955,6 стр.

28.Роль засл.проф.Н.С.Бокариус в развитии судебной экспертизы на Украине.Сборник научных работ по судебной медицине.1956,вып.I,стр.,доклад,посвященный памяти проф.Н.С.Бокариус.Харьков,1956,8стр.

29.К установлению калибра пуль по огнестрельным повреждениям костей черепа (совместно с Б.И.Оноколенко).Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике,посвященный памяти засл.проф. Н.С.Бокариус.Харьков,1956,10 стр.

30.Работа засл.проф.Н.С.Бокариус в области исследования вещественных доказательств.Доклад на научной сессии Харьковской конференции,посвященной 25-й годовщине со дня смерти засл.проф. Н.С.Бокариус.Харьков,1956,2 стр.

31.Памяти заслуженного деятеля науки профессора Н.К.Рабинович.Материал научных заседаний Харьковского научного медицинского общества за 1956 год.Харьков,1957,2 стр.

32.О достижениях советской судебной медицины за 40 лет.Руководство.Доклад на торжественном заседании Харьковского областного научного общества судебных медиков и криминалистов,посвященном 40-й годовщине великой Октябрьской социалистической революции 16 октября 1957 года.Харьков,1957,24 стр.

33.Научно-исследовательская работа кафедры судебной медицины Харьковского медицинского института за 40 лет (1917-1957).Руководство.Доклад на торжественном заседании Харьковского областного научного общества судебных медиков и криминалистов,посвященном 40-й годовщине великой Октябрьской социалистической революции 6 ноября 1957 года.1957,17 стр.

-3-

34.Прибор для измерения малых отверстий,образующихся при повреждении костей и материях из тонких тканей и марли.Доклад на пленуме Харьковского общества судебных медиков и криминалистов.Харьков,1958,2 стр.

Кроме того,много ранее рецензии и критические разборы конгрессовых руководств,монографий и сборников:

1.Э.Х.Черкасов.Судебная баллистика.1926.(По предложению Государственного издательства МЗ УССР.Киев).

2.Л.Б.Полев.Судебная медицина (учебник для техникумов мастеров).1941.(По предложению МЗ УССР.Киев).

3.Г.А.Харкин.Пособие к вскрытию трупов.1945.(По предложению медицинского института.Харьков).

4.А.Я.Гинзбург.Судебная медицина.Учебник для фельдшеров.1948. (По предложению Госмедиздата МЗ УССР.Киев).

5.М.А.Пустовалов.Руководство по судебно-медицинской экспертизе.1948. (По предложению Министерства здравоохранения УССР.Киев).

6.Л.Л.Полев.Судебная медицина (Дно издание,переработанное и дополненное).1950.(По предложению МЗ УССР.Киев).Доклад на пленуме Харьковского областного научного общества судебных медиков и криминалистов.1950.

7.Х.Х.Рабинович.Судебная медицина.Учебник.1953.Доклад на областном совещании судебно-медицинских экспертов и врачей-экспертов Харьковской области совместно с заведующими кафедрами Харьковского медицинского института,Харьковского общества судебных медиков и криминалистов 1953.

8.М.Х.Ратнер и Э.Х.Тутыгин.Огнестрельные повреждения костей и их частей.Руководство для судебно-медицинских экспертов и врачей-экспертов.(По предложению Врачебной кассы прокуратуры СССР.Харьков).

9.Х.Х.Прокофьевский (ред.).Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике.Харьков,1960.(По предложению Харьковского института усовершенствования врачей.Киев).Опубликовано в журнале "Судебно-медицинская экспертиза",1960,№ 4,стр.62-63.

10.Х.Х.Рабинович.Лекции по судебной медицине для студентов медицинских и юридических институтов.(По предложению Научно-методического совета Министерства здравоохранения Украинской ССР.Киев).

11.Журнал "Судебно-медицинская экспертиза" за 1960 г.

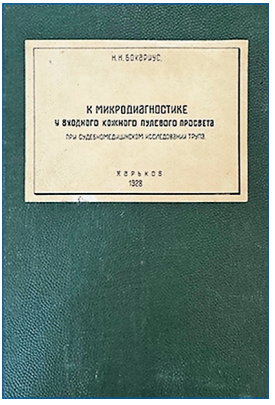
12.Х.Х.Бикбердин,А.С.Гофин,А.Б.Гуревич и Н.И.Серафимович (составители).Сборник задач по судебной медицине.(По предложению Государственного издательства медицинской литературы.Москва).

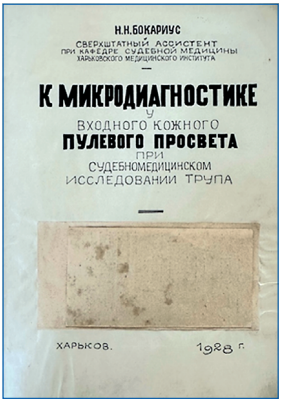
Профессор (Бокариус)

"4" июня 1959 г.

Перелік наукових праць професора М. М. Бокаріуса від 16 червня 1959 року. *Архів Харківського обласного бюро судово-медичних експертиз. Особова справа М. М. Бокаріуса*

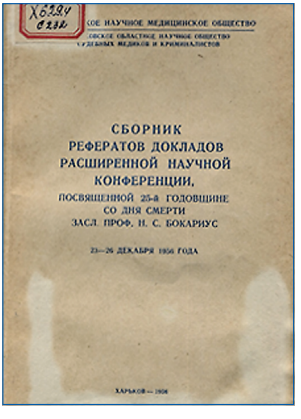

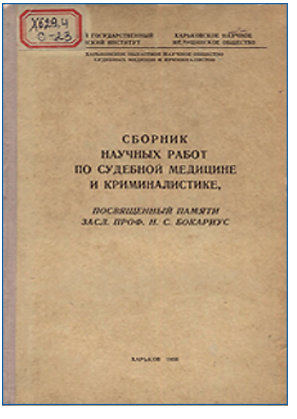

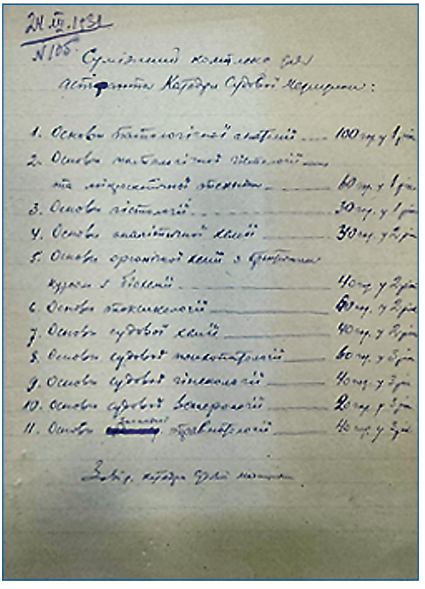

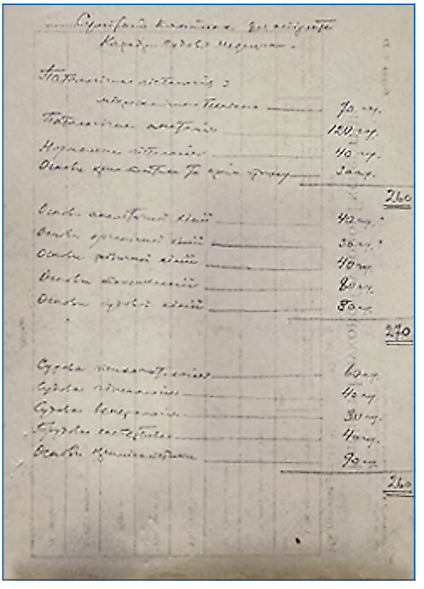

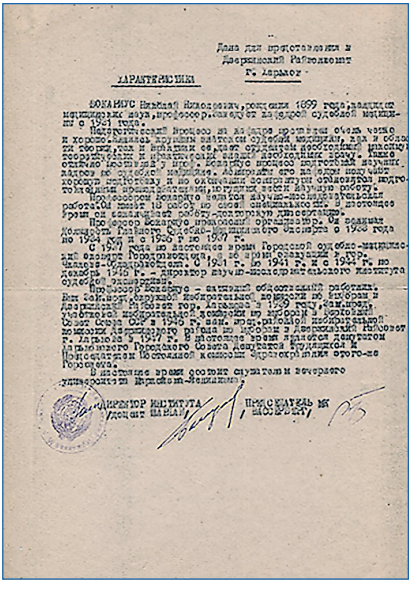

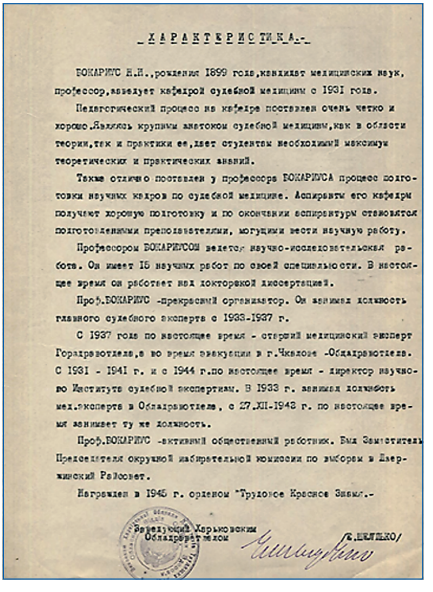
Наукові праці М. М. Бокаріуса різних років

Суміжний комплекс для аспірантів кафедри судової медицини ХМІ, розроблений професором М. М. Бокаріусом, *24 березня 1931 року*

Характеристики професора М. М. Бокаріуса.
З архіву Музею історії ХНМУ, від 14 грудня 1946 року і 11 грудня 1948 року

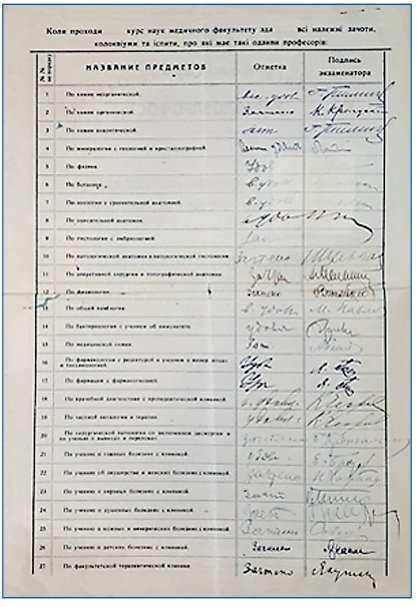

Народній Комісаріят Освіти

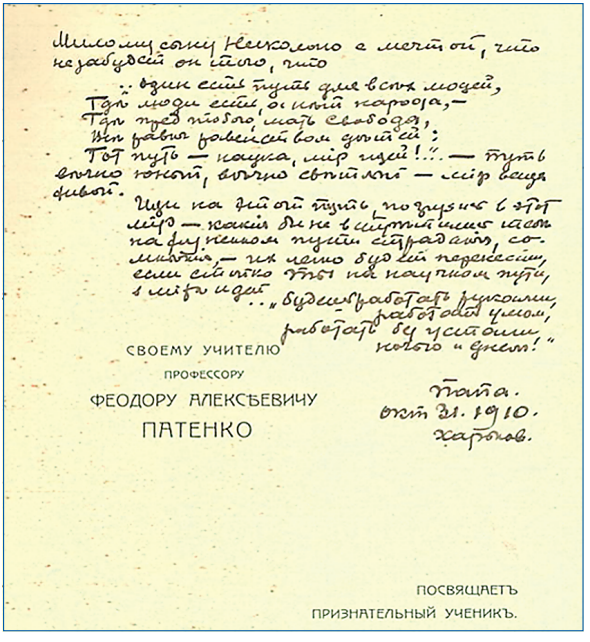
УКРГОЛОВПРОФОС

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ.

ВИПУСКОВЕ СВІДОЦТВО.

Випускне свідоцтво про закінчення Харківського державного медичного інституту, *1924 рік*

Милому сыну Николаю о мечтой, что
не забудет он того, что
... один есть путь для всех людей,
Тут люди есть, и нет народа,—
Там труд любой, мать свобода,
Жизнь равна равенством дышей;
Тот путь — наука, мир идей!... — путь
вечно юной, вечно светлой — мир вещи
живой.
Иди на этот путь, подумай в этот
мир — какой ты не в смутный миг час
на дружеском пути страдать, со-
мнения — ни одно будет перекрестка,
если сейчас ты на научном пути,
в мир идей ..." будешь работать руками,
работать головой умом,
работать бу устами
нового и днем!"

СВОЕМУ УЧИТЕЛЮ

ПРОФЕССОРУ

ФЕОДОРУ АЛЕКСѢЕВИЧУ

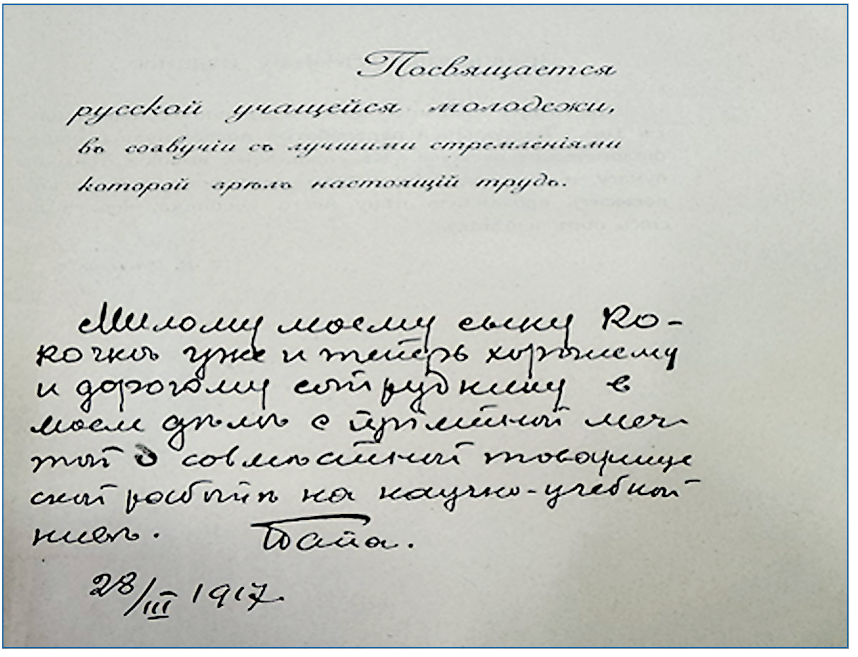
ПАТЕНКО

Тата.
Окт 31. 1910.
Харьков.

ПОСВЯЩАЕТЪ

ПРИЗНАТЕЛЬНЫЙ УЧЕНИКЪ.

Лист-настанова батька – Бокаріуса старшого – сину – Бокаріусу молодшому, *1910 рік*

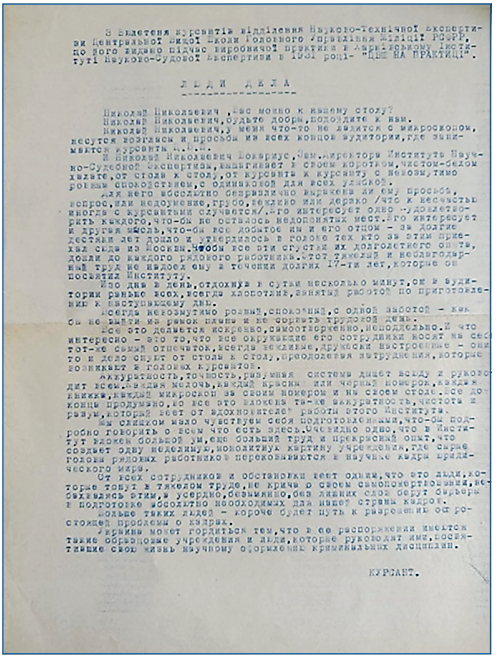

Посвящается
русской учащейся молодежи,
въ созвучіи съ лучшими стремленіями
которой ярко настоящій трудъ.

Милому моему сыну Ко-
ночке уже и теперь хорошему
и дорогому сотруднику в
моем дому с ярлыком меч-
той в совместной творящи
ской работе на научно-учебн-
ниве. Бокар.

28/III 1917

Лист-настанова батька – М. С. Бокаріса – сину – М. М. Бокаріусу,
28 березня 1917 року

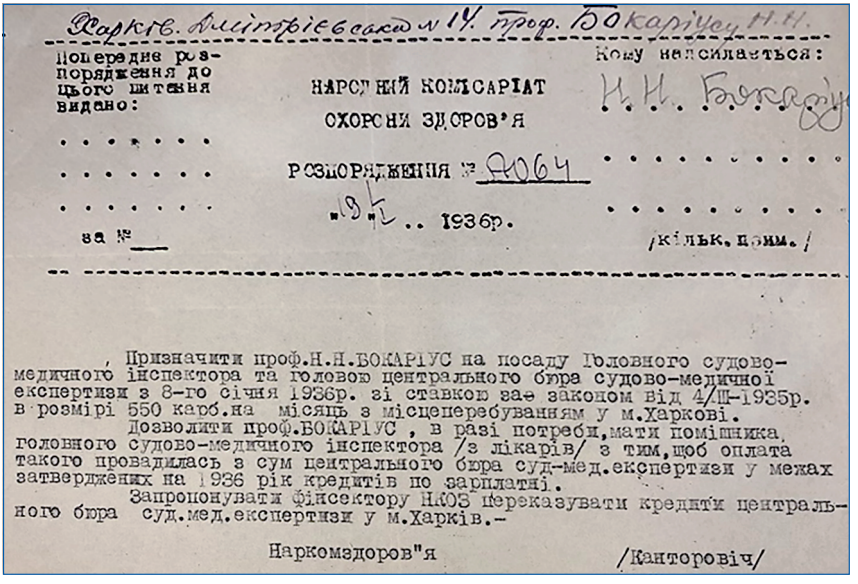
В бытность курсантъ отдѣленія Научно-Технической экспертизы Центральной Школы Годового Управленія Милиціи РСФСР, по его мнѣнію плохо поставлена практика и лабораторныя занятія.

ЛЕДИ ДАЛА

Николай Николаевич, вас можно к нашему столу?
Николай Николаевич, будьте добры, подсядите к нам.
Николай Николаевич, у меня что-то не дымится с микрофоном, несутся поэтому и просьбы из всех концов аудитории, где занимаются курсанты и...и...
У Николая Николаевича Бокариус, Нач. лаборатории Института Научно-Судебной экспертизы, выигрывает в своем коротком, чистом-белом халате, от стола к столу, от курсанта к курсанту с мелом, тамо ротным спокойствием, с одинаковой для всех улыбкой.
Для него абсолютно совершенно выражен ли он, просьба, вопрос, или недоумение, грубо, вежливо или дерзко /что к несчастью иногда с курсантами случается/, его интересует одно - удовлетворить каждого, что-бы не осталось недопонятых мест. Его интересует и другая мысль, что-бы все добытое им и его отцом - за долгие десятки лет дошло и утвердилось в голове тех кто за ним пришел сюда из Москвы. Чтобы все эти сгустки их долголетнего опыта, дошли до каждого рядового работника. Этот тяжелый и неблагодарный труд не видел он в течении долгих 17-ти лет, которые он посвятил Институту.
Изо дня в день, отдохнув в сутки несколько минут, он в аудитории раньше всех, всегда хлопотня, занятый работой по приготовлению к наступающему дню.
Есть необычайно ровный, спокойный, с одной заботой - как он не выпал из рамок плана и не сорвать трудовой день.
Все это делается искренно, самоотверженно, неподдельно. И что интересно - это то, что все окружение его сотрудника носит на себе тот-же самый отпечаток, всегда веселые, дружески настроенные - они то и дело сидят от стола к столу, преодолевая затруднения, которые возникают в головах курсантов.
Аккуратность, точность, ритмичная система дает вещи и руководит всем. Каждая иголочь, каждый бросок или черный номерок, каждое движение, каждая микроскопическая мелочь за своим номером и на своем столе, все доведено до конца продумано, во все это вложена та-же аккуратность, чистота и ритм, которые веет от вдохновителя работы этого института.
На отдыхе чувствуешь себя подготовленным, что-бы подробно говорить о всем что есть здесь. Очевидно одно, что в Институт вложен большой ум, еще больший труд и прекрасный опыт, что создает одну неделимую, неповторимую картину учреждения, где сырье головы рядовых работников перековывается в научно кадры криминалистического мира.
От всех сотрудников и обстановки веет одним, что это люди, которые тонут в тяжелом труде, не кричь о своем самопожертвовании, не выделяясь этим, а усердно, основательно, без лишних слов берут сырье и подготовляют абсолютно необходимых для нашего строя кадров.
Больше таких людей - короче будет путь к разрешению от стоящих проблем о кадрах.
Украина может гордиться тем, что в ее распоряжении имеются такие образцовые учреждения и люди, которые руководят ими, посвятившие свою жизнь научному оформлению криминальных дисциплин.

КУРСАНТ.

Спогади та відгук курсанта міліції під час виробничої практики в Харківському ІНСЕ про викладання судової медицини М. М. Бокаріусом,
1931 рік

Харків. Дмитрієвська № 14. проф. Бокаріусу М.М.

Попереднє розпорядження до цього питання видано: . . . . . за №___

НАРОДНІЙ КОМІСАРІАТ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

РОЗПОРЯДЖЕННЯ № 4064

"31" 1936р.

Кому надсилається: Н.Н. Бокаріусу

. . . . . /кільк. прим./

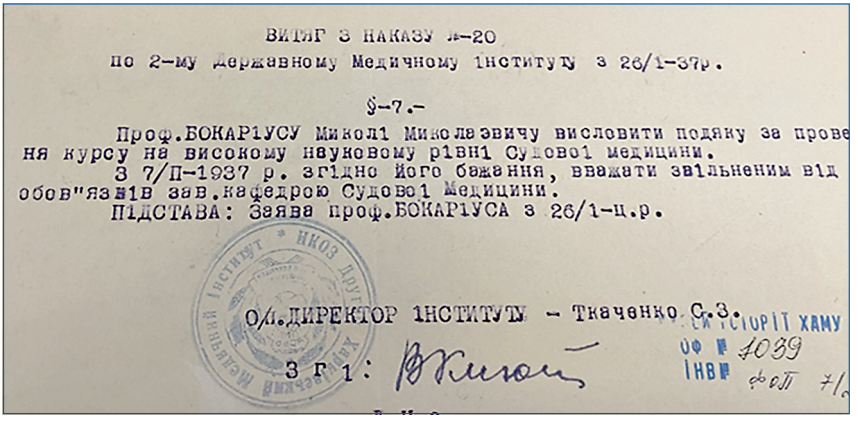
Призначити проф.Н.Н.БОКАРІУС на посаду Головного судово-медичного інспектора та головою центрального бюра судово-медичної експертизи з 8-го січня 1936р. зі ставкою зав законом від 4/Ш-1935р. в розмірі 550 карб.на місяць з місцеперебуванням у м.Харкові.

Дозволити проф.БОКАРІУС , в разі потреби,мати помішника головного судово-медичного інспектора /з лікарів/ з тим,щоб оплата такого провадилась з сум центрального бюра суд-мед.експертизи у межах затверджених на 1936 рік кредитів по зарплатні.

Запропонувати фінсектору НКОЗ переказувати кредити центрального бюра суд.мед.експертизи у м.Харків.-

Наркомздоров"я /Канторовіч/

Розпорядження Народного комісара охорони здоров'я О. О. Канторовіча про призначення професора М. М. Бокаріуса головним судово-медичним інспектором і головою Центрального бюро судово-медичної експертизи,
19 січня 1939 року. З архіву Музею історії ХНМУ

ВИТЯГ З НАКАЗУ №-20
по 2-му Державному Медичному інституту з 26/1-37р.

§-7.-

Проф.БОКАРІУСУ Миколі Миколаєвичу висловити подяку за проведення курсу на високому науковому рівні Судової медицини.

З 7/П-1937 р. згідно його бажання, вважати звільненим від обов"язків зав.кафедрою Судової медицини.

ПІДСТАВА: Заява проф.БОКАРІУСА з 26/1-ц.р.

О/Л.ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ - Ткаченко С.З.

З г і:

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ХАМУ
ОФ № 4039
ІНВ № фоП 71

Наказ директора Державного медичного інституту С. З. Ткаченко про оголошення подяки професору М. М. Бокаріусу і звільнення його від обов'язків завідувача кафедри судової медицини за власним бажанням у зв'язку із завантаженістю роботою в ХНІІСЕ,
26 січня1937 року. З архіву Музею історії ХНМУ

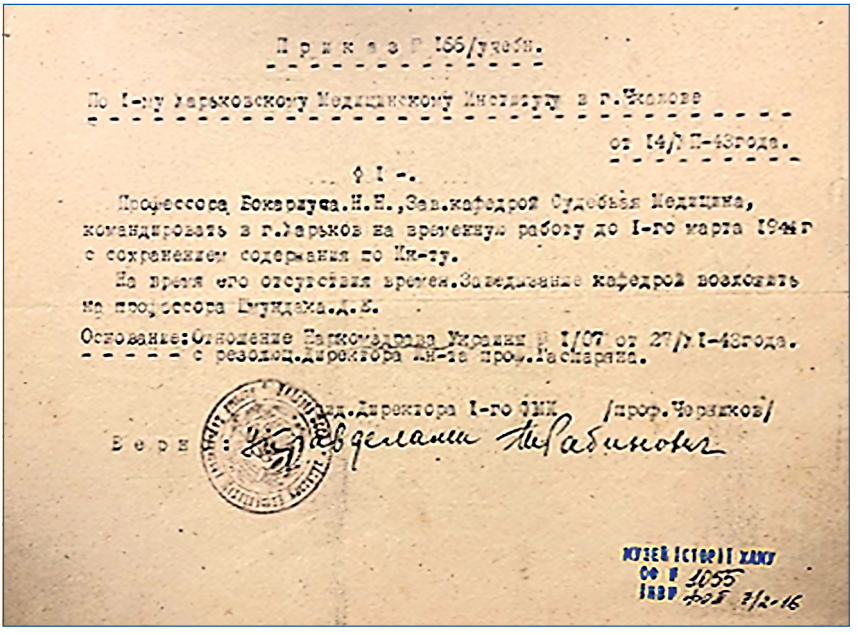
Решением
Совета 1-го Харьковского Медицинского Института
от 3 июля 1938 г (протокол N 20)
гражданину
Бокариусу Николаю Николаевичу
 присуждена ученая степень кандидата
медицинских наук
Председатель Совета
Ученый Секретарь Совета

Диплом, виданий М. М. Бокаріусу про присудження йому наукового ступеня кандидата медичних наук, *3 липня 1938 року*

Решением
Высшей Аттестационной Комиссии
от 5 апреля 1947 г (протокол N 7)
гражданин
Бокариус Николай Николаевич
утвержден в ученом звании
профессора
по кафедре
судебной медицины
Председатель Высшей Аттестационной Комиссии
Ученый Секретарь Высшей Аттестационной Комиссии

Рішення Вищої атестаційної комісії про затвердження М. М. Бокаріуса у вченому званні професора кафедри судової медицини, *5 квітня 1947 року*

Приказ № 166/ук-44г.

По 1-му Харьковскому Медицинскому Институту в г.Чкалове

от 14/XII-43года.

§ 1-.

Профессора Бокариуса.Н.Н.,Зав.кафедрой Судебная Медицина, командировать в г.Харьков на временную работу до 1-го марта 1944г с сохранением содержания по Ин-ту.

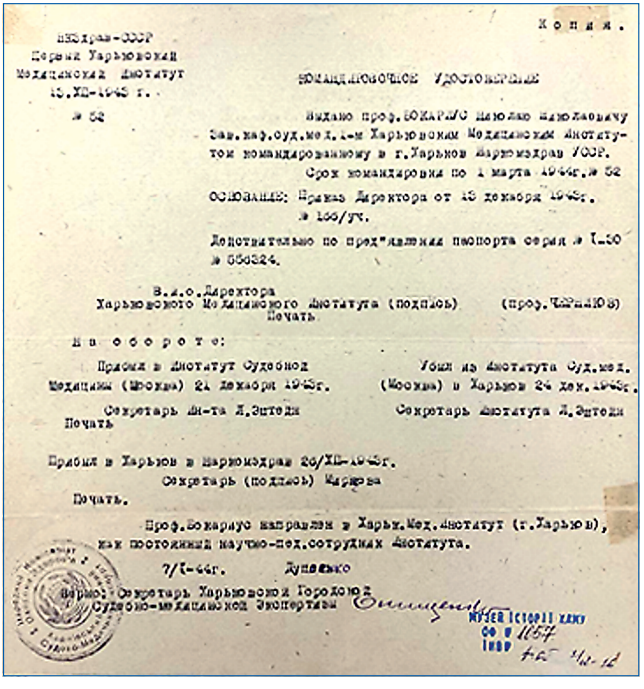
На время его отсутствия времен.Заведывание кафедрой возложить на профессора Кундиева.Д.Е.

Основание:Отношение Наркомздрава Украины № 1/07 от 27/XI-43года. с резолюц.Директора Ин-та проф.Распарина.

Зам.Директора 1-го ФИК /проф.Черников/

Верно: Заведующая [illegible]

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ХНМУ
ФО № 1055
ІНВ № 405 7/2-16

Копия.

НКЗдрав-СССР
Первый Харьковский
Медицинский Институт
10.XII-1943 г.
№ 52

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Выдано проф.БОКАРИУС Николаю Николаевичу Зав.каф.суд.мед.ин-та Харьковским Медицинским Институтом командированному в г.Харьков Наркомздрав УССР.

Срок командировки по 1 марта 1944г.№ 52

ОСНОВАНИЕ: Приказ Директора от 10 декабря 1943г. № 166/ук.

Действительно по предъявлении паспорта серии № I-ЮО № 556324.

В.и.о.Директора
Харьковского Медицинского Института (подпись) (проф.ЧЕРНИКОВ)
Печать

На оборотe:

Прибыл в Институт Судебной Медицины (Москва) 21 декабря 1943г.
Секретарь Ин-та Л.Зотова
Печать

Убыл из Института Суд.мед. (Москва) в Харьков 24 дек. 1943г.
Секретарь Института Л.Зотова

Прибыл в Харьков в Наркомздрав 26/XII-1943г.
Секретарь (подпись) Маркова
Печать.

Проф.Бокариус направлен в Харьк.Мед.Институт (г.Харьков), как постоянный научно-пед.сотрудник Института.

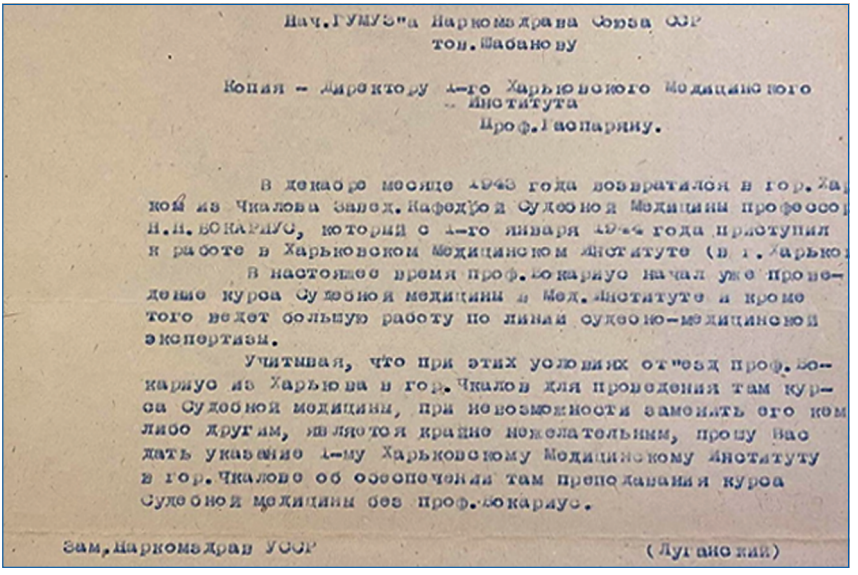
7/I-44г. Дунаенко

Верно: Секретарь Харьковской Городской Судебно-медицинской Экспертизы

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ХНМУ
ФО № 1057
ІНВ № 405 7/2-16

Наказ директора О. О. Чернікова про відрядження професора М. М. Бокаріуса з м. Чкалова до м. Харкова, *1 березня 1944 року. З архіву Музею історії ХНМУ*

Посвідчення про відрядження М. М. Бокаріуса, *13 грудня 1943 року. З архіву Музею історії ХНМУ*

Нач.ГУМУЗ'а Наркомздрава Союза ССР
тов.Бабанову

Копия - Директору 1-го Харьковского Медицинского Института
Проф.Гаспаряну.

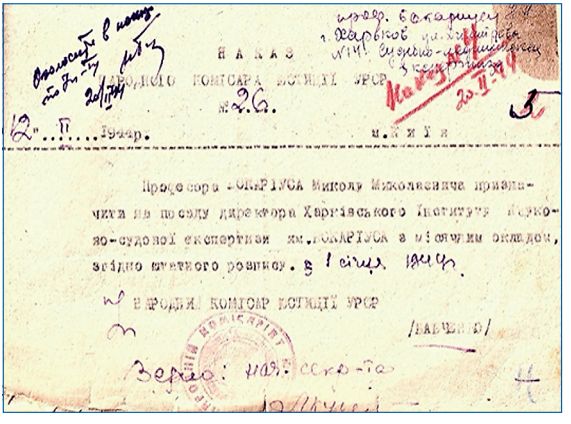
В декабре месяце 1943 года возвратился в гор.Харьков из Чкалова Завед.Кафедрой Судебной Медицины профессор Н.Н.БОКАРИУС, который с 1-го января 1944 года приступил к работе в Харьковском Медицинском Институте (в г.Харьков).

В настоящее время проф.Бокариус начал уже проведение курса Судебной медицины в Мед.Институте и кроме того ведет большую работу по линии судебно-медицинской экспертизы.

Учитывая, что при этих условиях отъезд проф.Бокариус из Харькова в гор.Чкалов для проведения там курса Судебной медицины, при невозможности заменить его кем либо другим, является крайне нежелательным, прошу Вас дать указание 1-му Харьковскому Медицинскому Институту в гор.Чкалове об обеспечении там преподавания курса Судебной медицины без проф.Бокариус.

Зам.Наркомздрав УССР (Луганский)

Лист заступника наркома охорони здоров'я УРСР О. О. Луганського директору ХМІ професору О. О. Гаспаряну про необхідність залишення професора М. М. Бокаріуса в м. Харкові, *березень 1944 року. З архіву Музею історії ХНМУ*

НАКАЗ

№ 26.

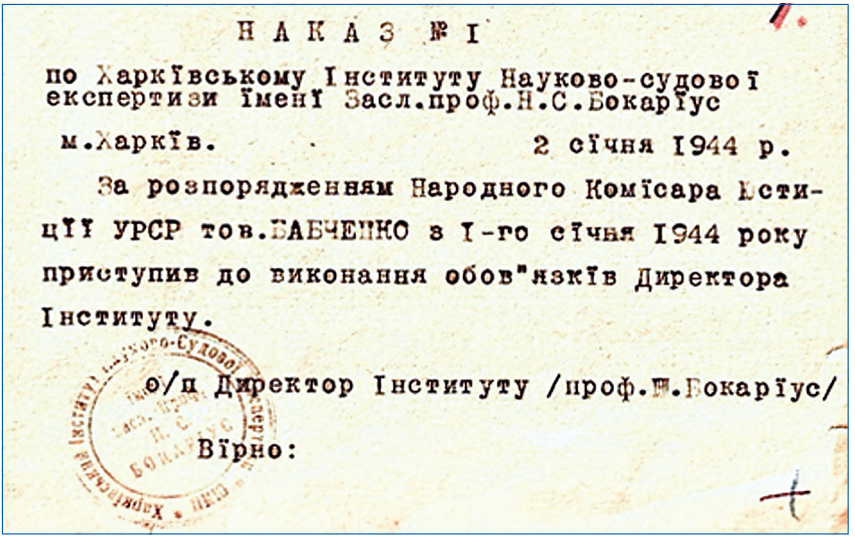
м. Харків

Професора БОКАРІУСА Миколу Миколаєвича призначити на посаду директора Харківського Інституту Судово-медичної експертизи ім.БОКАРІУСА з місячним окладом, згідно штатного розпису. з 1 січня 1944 р.

НАРОДНИЙ КОМІСАР ЮСТИЦІЇ УРСР

/БАБЧЕНКО/

Наказ народного комісара юстиції УРСР М. Ф. Бабченка про призначення М. М. Бокаріуса директором Харківського ІНСЕ з 1 січня1944 року. *З архіву Музею ННЦ «Інститут СЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

НАКАЗ № І

по Харківському Інституту Науково-судової експертизи імені Засл.проф.Н.С.Бокаріус

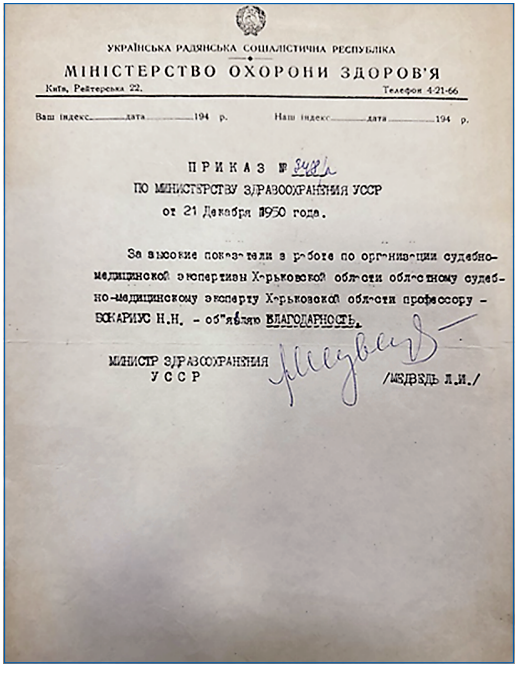
м.Харків. 2 січня 1944 р.

За розпорядженням Народного Комісара Юстиції УРСР тов.БАБЧЕНКО з І-го січня 1944 року приступив до виконання обов"язків Директора Інституту.

о/п Директор Інституту /проф.М.Бокаріус/

Вірно:

Наказ Харківського ІНСЕ про прийняття М. М. Бокаріусом виконання обов'язків директора Інституту. *2 січня 1944 року.*
З архіву Музею ННЦ «Інститут СЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Київ, Рейтерська 22. Телефон 4-21-66

Ваш індекс..... дата.....194 р. Наш індекс..... дата.....194 р.

ПРИКАЗ № 348/л

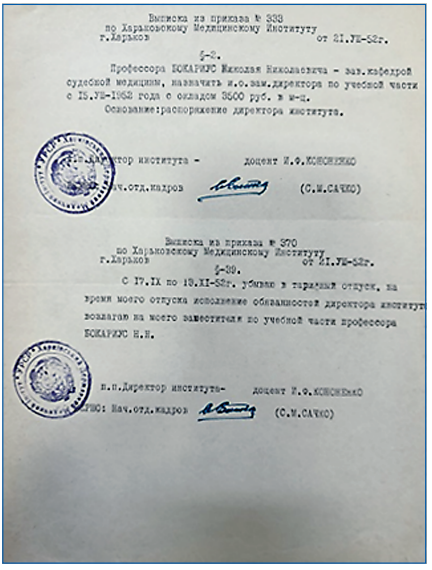
ПО МИНИСТЕРСТВУ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ УССР

от 21 Декабря 1950 года.

За высокие показатели в работе по организации судебно-медицинской экспертизы Харьковской области областному судебно-медицинскому эксперту Харьковской области профессору - БОКАРИУС Н.Н. - об"являю БЛАГОДАРНОСТЬ.

МИНИСТР ЗДРАВООХРАНЕНИЯ УССР /МЕДВЕДЬ Л.И./

Наказ Міністерства охорони здоров'я про оголошення подяки обласному судово-медичному експерту Харківської області професору М. М. Бокаріусу за високі показники в роботі щодо організації судово-медичної експертизи,
21 грудня 1950 року

Выписка из приказа № 338
по Харьковскому Медицинскому Институту
г.Харьков от 21.УШ-52г.

§-9.

Профессора БОКАРИУС Николая Николаевича - зав.кафедрой судебной медицины, назначить и.о.зам.директора по учебной части с 15.УШ-1952 года с окладом 3600 руб. в м-ц.
Основание:распоряжение директора института.

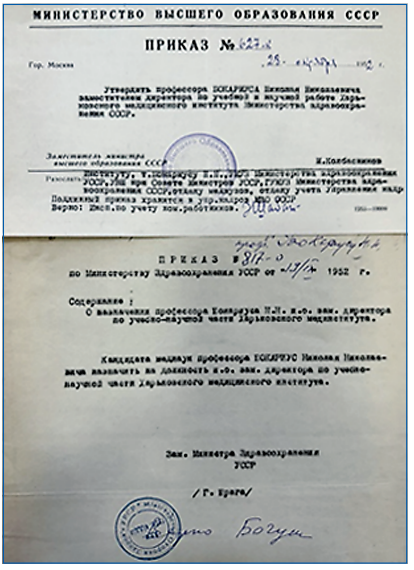
Директор института - доцент И.Ф.КОНОНЕНКО
Нач.отд.кадров (С.М.САЧКО)

Выписка из приказа № 370
по Харьковскому Медицинскому Институту
г.Харьков от 21.УШ-52г.

§-20.

С 17.IX по 16.XI-52г. уйдет в трудовый отпуск, на время моего отпуска исполнение обязанностей директора института возлагаю на моего заместителя по учебной части профессора БОКАРИУС Н.И.

Н.И.Директор института- доцент И.Ф.КОНОНЕНКО
УВУС: Нач.отд.кадров (С.М.САЧКО)

МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР

ПРИКАЗ № 627-к

Гор. Москва 28 октября 1952 г.

Утвердить профессора БОКАРИУСА Николая Николаевича заместителем директора по учебной и научной работе Харьковского медицинского института Министерства здравоохранения СССР.

Заместитель министра высшего образования СССР М.Колбасников

Разослать: Институту, т.Бокарису Н.Н., УМЗ Министерства здравоохранения УССР, УВШ при Совете Министров УССР, ГУМЗ Министерства здравоохранения СССР, отделу медкузов, отделу учета Управления кадр

Подлинный приказ хранится в упр.кадров МВО СССР
Верно: Инсп.по учету ном.работников.

1253—10000

ПРИКАЗ № 810-о
по Министерству Здравоохранения УССР от 24/IX 1952 г.

Содержание:
О назначении профессора Бокариуса Н.И. и.о. зам. директора по учебно-научной части Харьковского мединститута.

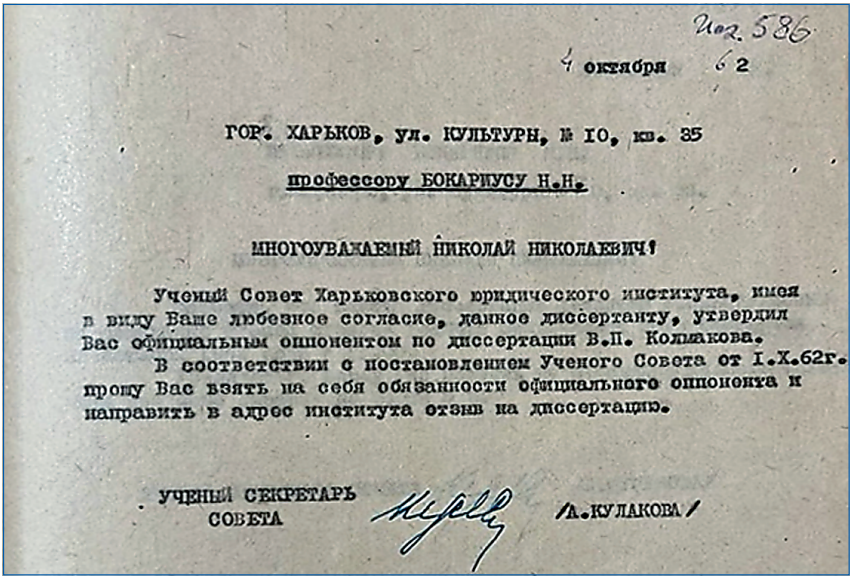
Кандидата медицин профессора БОКАРИУС Николая Николаевича назначить на должность и.о. зам. директора по учебно-научной части Харьковского медицинского института.

Зам. Министра Здравоохранения УССР

/Г. Брега/

Богуш

Наказ Міністерства вищої освіти про затвердження професора М. М. Бокаріуса заступником директора з навчальної та наукової роботи Харківського медичного інституту, *28 жовтня 1952 року*

Исх. 586

4 октября 62

ГОР. ХАРЬКОВ, ул. КУЛЬТУРЫ, № 10, кв. 35

профессору БОКАРИУСУ Н.Н.

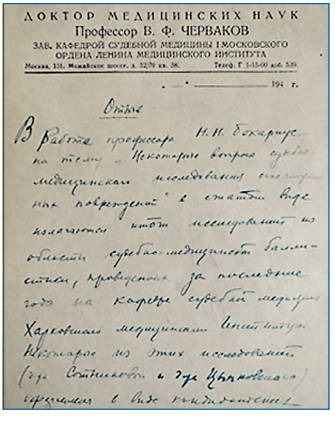
МНОГОУВАЖАЕМЫЙ НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ!

Ученый Совет Харьковского юридического института, имея в виду Ваше любезное согласие, данное диссертанту, утвердил Вас официальным оппонентом по диссертации В.П. Колмакова.

В соответствии с постановлением Ученого Совета от 1.X.62г. прошу Вас взять на себя обязанности официального оппонента и направить в адрес института отзыв на диссертацию.

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ СОВЕТА /А.КУЛАКОВА/

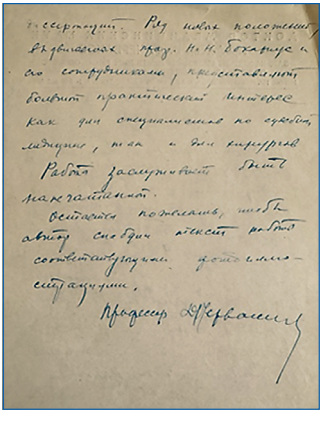
Запрошення професору М. М. Бокаріусу виступити офіційним опонентом на захисті дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, доцентом, кандидатом юридичних наук В. П. Колмаковим, у вченій раді Харківського юридичного інституту, *4 жовтня 1962 року*

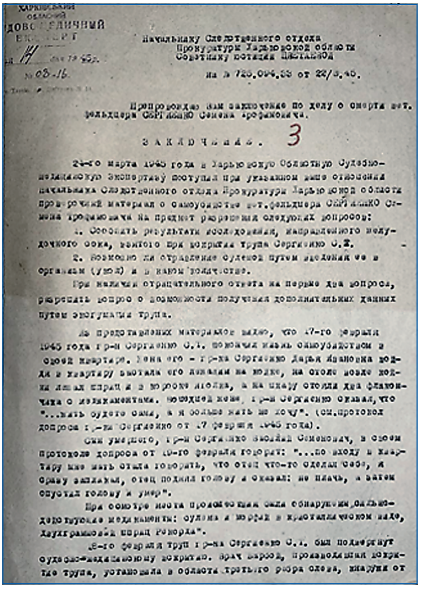
ДОКТОР МЕДИЦИНСКИХ НАУК
Профессор В. Ф. ЧЕРВАКОВ
ЗАВ. КАФЕДРОЙ СУДЕБНОЙ МЕДИЦИНЫ I МОСКОВСКОГО ОРДЕНА ЛЕНИНА МЕДИЦИНСКОГО ИНСТИТУТА
Москва, 119, Можайское шоссе, д. 32/70 кв. 36. Телеф. Г 1-15-00 доб. 539.

194 г.

Отзыв

Рецензія професора В. Ф. Червакова на роботу професора М. М. Бокаріуса «Некоторые вопросы судебно-медицинского исследования огнестрельных провреждений», *1952 рік*

Начальнику Следственного отдела
Прокуратуры Харьковской области
Советнику юстиции ШЕСТАКОВУ

на № 720.049.45 от 22/3.45.

Препровождаю Вам заключение по делу о смерти вет. фельдшера СЕРГИЕНКО Семена Трофимовича.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. 3

24-го марта 1945 года в Харьковскую Областную Судебно-медицинскую Экспертизу поступил при указанном выше отношении начальника Следственного отдела Прокуратуры Харьковской области протокольный материал о самоубийстве вет.фельдшера СЕРГИЕНКО Семена Трофимовича на предмет разрешения следующих вопросов:

1. Сообщить результаты исследования, произведенного медицинского осмотра, трупа гр-на Сергиенко С.Т.

2. Возможно ли отравление ядовитыми грибами ее и органами (умер) и в каком количестве.

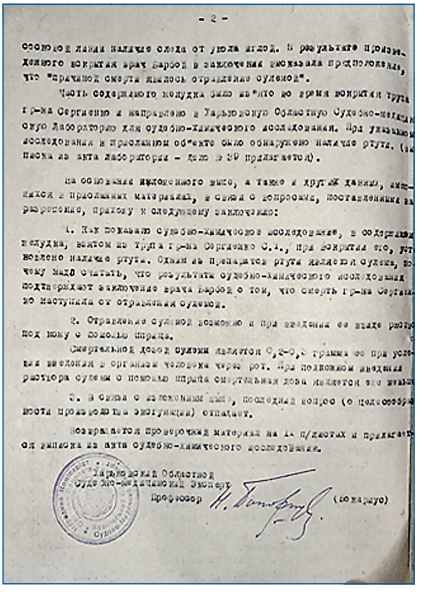
При наличии отрицательного ответа на первые два вопроса, разрешить вопрос о возможности получения дополнительных данных путем эксгумации трупа.

Из представленных материалов видно, что 17-го февраля 1945 года гр-н Сергиенко С.Т. покончил жизнь самоубийством в своей квартире. Жена его - гр-ка Сергиенко Дарья Ивановна вошла в квартиру выгнать его пьяным на улицу, на столе нашла нож лежащий в кровати, а на полу отошла два фланелетка с извлекателями. Находясь дома, гр-н Сергиенко сказал, что "...пить будет один, а я больше пить не хочу". (см.протокол допроса гр-ки Сергиенко от 17 февраля 1945 года).

Сын умершего, гр-н Сергиенко Василий Семенович, в своем протоколе допроса от 18-го февраля говорит: "...по входу в квартиру мне стало говорить, что отец что-то сделал сам, я сразу заплакал, отец подошел ко мне и сказал: не плачь, я вашим спустил голову и умру".

При осмотре трупа произведены сами обнаружены следующие медикаменты: сулема и морфий в пробирках с этикетками, двухграммовый пузырек.

18-го февраля труп гр-на Сергиенко С.Т. был подвергнут судебно-медицинскому вскрытию. Врач паталог, производивший вскрытие трупа, установила в области третьего ребра слева, кнаружи от

- 2 -

сосцевидной линии наличие следа от укола иглой. В результате произведенного вскрытия врач паталог в заключение высказала предположение, что "причиной смерти явилось отравление сулемой".

Чтоб окончательно решить вопрос об причине смерти трупа гр-на Сергиенко и направлено в Харьковскую Областную Судебно-медицинскую Лабораторию для судебно-химического исследования. При указанном исследовании в органах объекта было обнаружено наличие ртути. (...песка из акта лаборатории - всего в 20 граммах).

На основании изложенного выше, а также и других данных, имеющихся в приложенных материалах, в связи с вопросами, поставленными на разрешение, прихожу к следующему заключению:

1. При показаниях судебно-химического исследования, в содержимом желудка, взятом из трупа гр-на Сергиенко С.Т., при вскрытии его, установлено наличие ртути. Одним из признаков ртути является сулема, почему надо считать, что результаты судебно-химического исследования подтверждают заключение врача паталога о том, что смерть гр-на Сергиенко наступила от отравления сулемой.

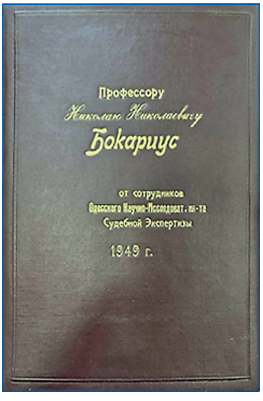
2. Отравление сулемой возможно и при введении ее иным способом под кожу с помощью шприца.

Смертельной дозой сулемы является 0,2-0,3 грамма ее при условии введения в организм человека через рот. При подкожном введении смертельная доза сулемы является это количество.

3. В связи с изложенным выше, последний вопрос (о целесообразности произведения эксгумации) отпадает.

Возвращаются предоставленные материалы на 14 п/листах и прилагается акт вскрытия из акта судебно-химического исследования.

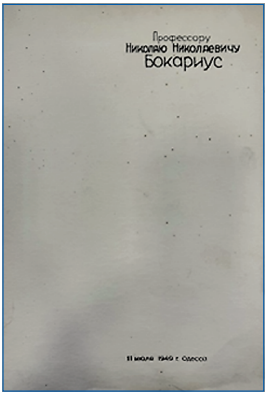
Председатель Областной
Судебно-медицинской Экспертизы
профессор [подпись] (Бокариус)

Профессору
Николаю Николаевичу
Бокариус

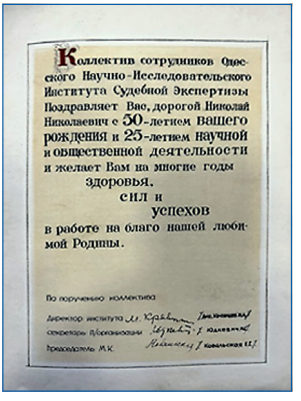
от сотрудников
Одесского Научно-Исследовательского Института
Судебной Экспертизы

1949 г.

Профессору
Николаю Николаевичу
Бокариус

11 июля 1949 г. Одесса

Коллектив сотрудников Одесского Научно-Исследовательского Института Судебной Экспертизы Поздравляет Вас, дорогой Николай Николаевич с 50-летием Вашего рождения и 25-летием научной и общественной деятельности и желает Вам на многие годы здоровья, сил и успехов в работе на благо нашей любимой Родины.

По поручению коллектива

Директор института [подпись]
Секретарь [подпись]
Председатель М.К. [подпись]

Вітальна адреса професору М. М. Бокаріусу з 50-річчям від дня його народження від колективу співробітників Одеського науково-дослідного інституту судової експертизи, *11 липня 1949 року*

Вшанування пам'яті професора Миколи Миколайовича Бокаріуса – видатного українського вченого, судового медика та криміналіста, *28 червня 2024 року*

Микола Миколайович Бокаріус

ЗМІСТ

Гетьман А. П. Вступне слово 5

Шевчук В. М. Професор Микола Миколайович Бокаріус – відомий судовий медик і криміналіст, учитель, педагог, учений, особистість 9

Перцева Ж. М. Судовий медик і криміналіст М. М. Бокаріус – науковець, педагог, людина 16

Кравченко Ю. М., Ольховський В. О., Баранчук В. В. Внесок професора М. М. Бокаріуса в розвиток харківської судово-медичної служби й харківського обласного бюро судово-медичної експертизи 22

Життєвий та творчий шлях М. М. Бокаріуса 33

Наукова спадщина професора М. М. Бокаріуса 42

Основні дати життя та діяльності 52

Бібліографічний перелік наукових праць професора М. М. Бокаріуса 58

Репринтні видання наукових публікацій професора М. М. Бокаріуса 67

Рецензії та редагування наукових і навчально-методичних видань професором М. М. Бокаріусом 69

Дисертації, підготовлені та захищені під керівництвом професора М. М. Бокаріуса 73

Публікації про життя, наукову й науково-педагогічну діяльність М. М. Бокаріуса 77

Фотографії та фотодокументи 96

ДЛЯ ПРИМІТОК

Наукове видання

Серія «Харківська наукова криміналістична школа»

БОКАРІУС МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ –
ВИДАТНИЙ СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ

До 125-річчя від дня народження

Життєопис і біобібліографічний покажчик

Укладачі:
Шевчук Віктор Михайлович
Дунаєв Олександр Віталійович
Мусієнко Олег Леонідович
Брагінська Вікторія Володимирівна

Видається в авторській редакції
Відповідальний за випуск *В. М. Шевчук*
Оформлення і комп'ютерне верстання *О. В. Кочетков*

Підписано до друку 18.10.2024. Формат 60×90/16.
Ум. друк. арк. 10,0. Обл.-вид. арк. 4,61.
Тираж 100 пр. Вид. № 190

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: https://pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017